Hayat

TARİH MECMUASI

ayı : 5 Haziran 1972 • 5 Lira

İLÂVEMİZ: İSTİKLÂL
HÂTIRALA

Bu çekiliş için
son para yatırma tarihi:

**17 Haziran 1972
Cumartesi**

Bütün tasarruflarınızı 17 Haziran Cumartesi öğleye kadar Bankamızda toplamakla bu çekilişe daha büyük kazanma şansı ile katılabilirsiniz.

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Y 762

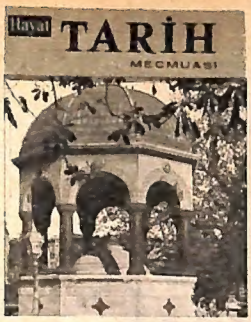

Sultanahmet'teki
Alman Çeşmesi
Fotoğraf: Şemsi Güner

Hayat TARİH
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Atatürk'le İlgili Telgraflar 4
Tarihin Zaman İçindeki Yeri 7
1. Dünya Savaşı'nın Ünlü Komutanlarından Vehib Paşa . 13
Evliyâ Çelebî'den Seçmeler: 2 Adana'dan Çöle Doğru . . 22
Üçüncü Sultan Ahmed ve Lâle Devri 34
Esir ve Esirciler 45
Türk Dostu Bir Alman Denizcisi 51
Türkiye'deki Eski Zaptiye Kumandanları 55
Sard'daki Artemis Tapınağı 63
Vikingler 66
60 Yıl Önceki Türkiye 72
Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı Raeder'in Hâtıraları: 1 . 74
Dâhî bir cânî: Al Capone 84
Ülkeler ve İnsanlar 92
Kitaplar Arasında 97
Tarihe Akan Bir Ay 101
Karikatür 102
Tarih Postası 104
Tarih Bilmecesi 106

İLÂVEMİZ:

İstiklâl Harbi Hâtıraları

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Haziran 1972 Yıl: 8 Cilt: 1
Sayı: 5 Sıra: No: 89

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Abone: Yıllık: 60, 6 aylık 30 TL. Yurt dışı: Yıllık: 120, 6 aylık 60 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

Atatürk'le İlgili Telgraflar

YAZAN: Dr. FETHİ TEVETOĞLU

SIVAS Kongresi'ni tarafsız bir gazeteci olarak izleyen ve Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)'nın Millî Mücadele'yi başaracağına o günden itibaren inanan ilk yabancı kimse, Chicago Daily News gazetesi muhabiri Louis E. Browne olmuştur.

Sıvas Kongresi Tutanakları'nda adı geçen (1) bu ilk ve tek yabancı gazeteci, Mustafa Kemal Paşa'yı ve Millî Mücadele gücünü, varılacak sonucu iyi ve doğru değerlendirdiği için kendisine Kongre'ce İrâde-i Millîye Gazetesi'nde yayımlanan şu açık teşekkür (2), değerine baha biçilmez bir şeref nişanıdır:

Teşekkür

Teşkilât-ı Millîye nezdinde Amerika Matbuât-ı Umumîyesi mümessili Mister Browne, on beş günden beri Sıvas'ta bulunarak Mustafa Kemal Paşa ve Bahriye Nâzır-ı esbakı Rauf Beyefendi'yle vesair Kongre âzâlarıyle mülâkatlar ve temaslar yaparak, Kongre'nin âmâl-i meşruasına ve teşkilâtının vüs'at ve ehemmiyetine kesb-i vukuf ve nüfuz edip, âmâl-i millîyeye tercüman olacak surette raporlar verdiğinden dolayı kendisine teşekkürü vecîbe biliriz.

Daha sonra: «Muhatabını suhûletle anlayan çok zeki bir genç» diye vasıflandırılarak Atatürk'ün tarihî Nutku'nda (3), ve Kâzım Karabekir, Ali Fuad Cebesoy Paşa'larla, Mazhar Müfid Kansu, Enver Ziya Karal gibi Türk ve Lord Kinross, Frederik Latimer ve Gotthard Jaeschke gibi yabancı yazarların kitap ve makalelerinde tanıtılan, faaliyetlerinden bahsedilen Louis Edgar Browne hakkında en toplu bilgiyi (Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi) üzerindeki incelememizde vermiş bulunuyoruz.

İçinde, Atatürk ve Millî Mücadele tarihimiz, bilhassa Sıvas Kongresi hakkındaki bilgi ve görüşleri ile Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Hüseyin Rauf (Orbay), Bekir Sâmi (Kunduh) ve Ahmed Rüstem (Alfred Blinsky) Beyler'le yaptığı mülâkat raporları da bulunan evrâkı (Papers of Louis Edgar Browne) veya (Louis E. Browne Collection) adı ile basılmamış olarak California'da Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü'nde yıllardır bir Türk araştırıcının ilgisini beklemektedir.

Cumhuriyetimizin 50. yıldönümünden önce bu belgelerin fotokopileri ile birlikte Türkçe olarak yayınlanması en sa-

1) Uluğ İğdemir: Sıvas Kongresi Tutanakları, Ankara 1969, ss. 47, 62, 66, 74.

2) İrâde-i Milliye, 17 eylûl 1919, No. 2, s. 4 (Ayrıca bk. Dr. Fethî Tevetoğlu: Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi, Türk Kültürü, Mart 1969, sayı 77, ss. 325 - 326).

3) Mustafa Kemal Atatürk: Nutuk, Istanbul 1952, ss. 90, 104.

Daily News muhabiri Louis Edgar Browne.

Genel olarak Müslüman Dünyası şu kanaattedir: Türkiye yardıma muhtaçtır ve Sıvas Kongresi, Kuvây-ı Millîye A.B.D.'ni Türkiye'ye yardıma davet etmiştir.

mimî dileğimizdir.

Türk dostu ve Atatürk hayranı Profesör Frederick P. Latimer. Jr. tarafından felsefe doktora tezi olarak 1960'da yazılmış ve yine aydınlarımızın, bilginlerimizin faydasına henüz sunulmamış (The Political Philosophy of Mustafa Kemal Atatürk = Mustafa Kemal Atatürk'ün Siyasî Felsefesi) adlı değerli eserinde L. E. Browne'ın 13 telgrafından bahsedilmektedir.

Sıvas Kongresi'nin her günkü gelişmesini aksettiren, çoğunda tarih de bulunmayan bu telgraflardan hiçbirinin Daily News'da yayınlanmadığı; Sıvas'taki L. E. Browne tarafından, bunların belki de İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'e telle gönderilmiş raporlar olduğu belirtilmektedir (4).

Burada, 8 No'lu telgrafında kongreye 46 delegenin katıldığını, 10 tanesinin de açılıştan sonra geldiklerini bildiren Browne'ın diğer telgrafları ile ilgili bilgiler şöyledir:

Bu telgrafların biri şöyledir:

Mustafa Kemal'in söylediğine göre bu zat Kongre'ye, Amerika'nın Türkiye üzerinde bir manda kabûl etmesine dair açık ve kat'î bir dâvetiye gönderilmesi telkininde bulunmak istiyormuş. Bana şunu söyledi: Delegeler istisnasız hemfikir olarak bir Amerikan Mandası taraflısı olup bu devleti Türkiye'nin destekçisi olmaya dâvet için bir yol arıyorlarmış. Fakat «Manda» kelimesine itiraz ediliyormuş ve Kongre tarafından alınacak herhangi bir kararda «manda idaresi» yerine «yardım» kelimesinin kullanılması icab ediyormuş. O şunu da ilâve ediyor: Bu kelime değişikliği, manda otoritesini sınırlandırıyor mânâsına alınmamalıdır. Ancak daima mevcut olan ve şiddetle galeyan etmeye hazır bulunan Türk hassasiyetini korumak için bir acı hapın daha kolay yutulmasını sağlamak için kullanılan bir şeker tabakasından başka bir şey değilmiş. Mustafa Kemal şöyle söylüyor: Millî Mücadeleciler Amerika Birleşik Devletleri'nin teklif edeceği şartları memnunlukla kabûl edecektir. Fakat bu şartların bazıları gerekirse galeyâna gelmiş Türk umumî efkârından gizlenirmiş.

Browne'ın Mustafa Kemal ile olan konuşmasında tercümanlık eden Rauf Bey, bu telgrafta yer alan birkaç tamamlayıcı görüş ve mütalâasını şöyle belirtmiş ve eklemiştir:

Rauf Bey, yukarıdaki ifadeleri şu mülâhazalarla tasvib etmektedir: «Türkiye harbi kaybetmiş bulunduğu için, bunun sonucu olarak bazı toprak kayıplarına

4) Frederick P. Latimer, Jr.: The Political Philosophy of Mustafa Kemal Atatürk, Princeton University, Doktora tezi, haziran 1960, ss. 54 - 56.

mecbur edileceğini beklemektedir. Meselâ Mezopotamya veya Suriye'nin kaybı muhtemeldir. Fakat her ikisini birden kaybetmeye tahammülümüz yoktur. Mütarekeyi ben imzaladım ve Calthorp'ın vaadinin ne olduğunu pek iyi biliyorum. İngilizler'in sözlerini tutmadıkları hususunu biz Türkiye'ye yaymaktayız. İngiliz ve Yunan askerlerinin Anadolu'da bulunmaya devam etmeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin manda idâresini kabûl etmemeleri hâlinde, millî kuvvetlern otoritesi altında bir genel seferberliğe gidilmesi zarureti âşikârdır. Daha müthiş bir kuvvete sahibiz ve birkaç haftada eski 50 bin kişilik askerî kuvvetin iki misline sahip olabiliriz. Bu kuvveti techiz edebilmek için yeter derecede top, tüfek ve mühimmat sakladık. Açıkcası, Amerika Birleşik Devletleri bize yardım etmediği takdirde yeni bir başka harp olacaktır (Görünüşte bu, 9 No.'lu telgrafın sonudur).

Browne'ın kâğıtları arasında bulunan başka bir telgraf, kongrenin manda meselesi hakkında aldığı son kararı bildirmektedir:

No. 1 (daha sonra bir rakam daha var ki, tam olarak okunamamıştır). Kongre oy birliğiyle Erzurum Kongresi'nin kararını kabûl etmiştir. Bunun bir kopyasını size, Ankara'dan gönderdim. Delegeler birkaç gün manda meselesini görüşmüşler ve oy birliğiyle Amerika mandasını pratik bakımından Amerika'nın kendi şartlarına uyarak kabûl etmeyi kararlaştırmışlardır. Komite bana şunu bildirdi: Eğer Amerika Birleşik Devletleri'nin manda idaresini kabûl edeceği garanti edilirse, Sıvas Kongresi derhal bir karar alarak bunu özel olarak Türkiye'ye yayacak.

Genel olarak Müslüman dünyası şu kanaattedir: Türkiye yardıma muhtaçtır ve Sıvas Kongresi, Kuvây-i Millîye, Amerika Birleşik Devletleri'ni Türkiye'ye millî hayatın her alanında yardıma dâvet etmiştir. Bu hususta garanti olmaması hâlinde, Erzurum Kongresi'nin kabûl edilen kararı geçerlidir. Buna rağmen Kongre, Birleşik Amerika Senatosu'nca, Amerikan senatörlerinden kurulu bir delegasyonun gönderilmesi hususunda bir dâvetin yapılmasını kararlaştırmıştır. Bu delegasyondan beklenilen, Türkiye'deki şartların incelenmesi ve bir menfaat düşünmeyen Amerika'yı, Türkiye'nin gerçek durumu hakkında aydınlatmaktır. Ancak bundan sonradır ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ve milletleri hakkında bir barış anlaşması ile hareket edilebilmesi mümkün olacaktır. Bu dâvetiye ve Erzurum Kongresi kararının tekrar kabûlü, Amerika'ya bir «çağırı» şeklinde mütalâa edilebilir.

Başka bir telgrafın bir parçasını teşkil eden şu metin de ilgi çekidir:

Mustafa Kemal bana şunu bildirdi: Türkiye, Amerika'nın bize yardım etmesini istiyor. Manda kelimesi, Türk diline yabancı bir söz olduğu için ve delâlet ettiği mânâ bilinmeyen bir terimi kullanamıyacağımıza göre, delegeler Amerika'yı «yardım»a dâvet ediyorlar. Eğer Amerika Birleşik Devletleri bunu kabûl ederse, sizi temin ederim ki Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin koşacağı bütün şartları kabûl edecektir.

Kongre, doğrudan doğruya Amerika Birleşik Devletleri'nden bunu isteyemez. Çünkü önce bu hususu Amerika'nın kabûl edeceğinden şüpheliyiz. İkinci sebep de şudur: Eğer Amerika Birleşik Devletleri'nin adını açıklarsak, bu devlet de zikredilen hususu reddederse; İngilizler bundan faydalanarak Müslüman dünyasının karşısına çıkacaklar ve Türkler'in bizzat kendi hükümetlerinin aczini itiraf ettiklerini söyleyeceklerdir. Biz İngilizler'in tarafını tutmuyoruz. Amerikan desteğini kabûl edeceğiz. Fakat İngilizler'e karşı, yeni bir Avrupa harbi bahâsına da olsa mücadele edeceğiz. Eylûl 9, No. 13.

Louis Edgar Browne'ın belgeleri tam olarak fotokopileri ile birlikte Türkçe'ye kazandırıldığı takdirde, Millî Mücadele tarihimizin yazılmasında kaynak belgeler sayılacak bu dökümanlardan aydınlarımızın ve araştırıcıların faydalanması mümkün olacaktır. Ayrıca, Millî Mücadele Tarihimiz'in karanlık bazı noktaları aydınlığa kavuşacak ve meselâ Atatürk'ün, zafere ulaştırmaya kararlı bulunduğu ve başbuğluğunu yaptığı Millî Mücadele'yi hedefine ulaştırmak yolunda Bolşevikler'den önce Türkiye'ye zarar getirmeyecek bir «Amerikan Yardımı» sağlanmasına nasıl çaba harcadığı ve bu konuda nasıl bir politika izlediği gerçekleri öğrenilmiş olacaktır.

Tarihin Zaman İçindeki Yeri

Yılmaz Öztuna

TARİH yazı ile başlar.

Ezelde kâinat yaratıldı. Dünyamız bir milyar yıl önce teşekkül etti, ilk deniz hayvanları yarım milyar, ilk kara hayvanları 350 milyon yıl önce ortaya çıktı. İlk memeliler 70 milyon, ilk insan yarım milyon yıl önce göründü. İnsanoğlu, 500.000 yıl «tarihöncesi» devirlerini yaşadı ve «tarih» devresine geçmek için şart olan yazıyı bulmak yolunda 500.000 yıl geçirdi.

Tarih, bundan 6.000 yıl kadar önce Mezopotamya'da Sümer'de başladı. Sonra Mısır ve diğer Yakın Doğu ülkeleri tarih devresine girdiler. Şu hâlde tarih denen ilim, insanoğlunun dünya üzerinde zamanımıza kadar yaşadığı müddetin ancak takriben 80 de birini inceleyen bir bilgidir.

Mensup olduğumuz Türk kavmi, tarihe ancak 4.000 yıl önce giriyor, fakat biz, Türkler'in tarihini, ilk imparatorluklarını kurdukları M.Ö. III. yüzyıldan, ilk «Büyük Türk Hakanı» Tuman (Teoman) Yabgu'dan beri biliyoruz. Şu hâlde Türkler'in tarih içindeki hikâyeleri, son 2.200 yılın çerçevesine girmektedir.

Her devirde insanoğlu, insanlık tarihinin son devrelerini yaşadığı gibi bir duyguya kapılmıştır. Bizde de, Türk tarihi sanki devrini tamamlamak üzere olduğu gibi bir duygu var. Türkler'in başka hiçbir milletle mukayese edilemeyecek büyüklükte bir coğrafya alanı üzerinde, akıl almaz batıp çıkmalarla yüklü macerası, bizdeki bu belirsiz duyguyu desteklemektedir. Fakat bu duygu, hiçbir müsbet ve ilmî temele dayanmamaktadır. Zira önümüzdeki yüzyıllar, geride bıraktıklarımızın yanında, çok daha fazladır.

Bize tarihin sanki son devresinde yaşıyormuşuz duygusunu veren başlıca sebep, insanlığın gittikçe baş döndürücü bir hızla ilerlemesidir. Öyle ki, gelişme mefhumu, zamanla yaptığı yarışı kazanmış durumdadır. Söylediğimiz gibi yazıyı bulmak için 500.000

yıl bekleyen insanoğlu, daha yüzyıl öncesine kadar en hızlı ulaştırma, hattâ haberleşme vasıtası olarak ata sahipti. Bugün ses duvarı çoktan aşılmıştır ve insanoğlunun îmânı, ışık duvarının aşılabileceğine inanmak derecesinde güç kazanmıştır.

Barutun topa uygulanması XV. yüzyılda, buharın makineye tatbiki XVIII. yüzyılın sonlarındadır. Elektrik, sanayie XIX. yüzyılın sonlarında girmiş, atom çekirdeği, ancak içinde bulunduğumuz yüzyılda parçalanabilmiştir. Gündelik hayatımızı değiştiren veya etkileyen değişikliklerin hemen hepsi son 200 yıl içinde, en büyükleriyse son yarım yüzyılda olmuştur. Eski Roma toplumuyla XVI. yüzyıl toplumunun gündelik hayat bakımından pek az farkı olmasına rağmen, büyükbabalarımızın geçen yüzyıldaki yaşayışlarıyle bizim bugünkü yaşayışımız arasındaki fark çok büyüktür.

İnsanlık tarihinin içinde çok kısa bir devre teşkil eden bu son çağ, Türk tarihinde bir gerileme, hattâ çözülme ve çökme devresine tesadüf etmiştir. Ancak daha önemli olan çağ bundan önceki değil, bundan sonrakidir. Gelecek zaman, geçmiş olandan şüphesiz çok daha fazla şey getirecektir. Esasen dünyamızın yaşı, bilginlere göre, bir milyar yıl olduğu hâlde, daha dört milyar yıl ömrü vardır. Dört milyar yıl sonra da şüphesiz değil yalnız Güneş Sistemi, fakat Kâinat'ın büyük bir parçası fethedilecektir. Üzerinde yaşadığımız dünyanın hayatı, çok uzun da olsa, sınırlı olabilir. Fakat Kâinat ebedîdir. Ezelî olduğu gibi.

TÜRK TARİHİNİN HAŞMETİ

Tarih çağlarının zaman içindeki yerinin ne derece küçük ve ehemmiyetsiz olduğunu gördük. Dünya, Güneş Sistemi ve Güneş Sistemi de Kâinat içinde ne derecede önemsizse, tarih çağları da zaman içinde aynı durumdadır. Türk tarihinin, tarihin en büyük bahislerinden biri olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Türk tarihinin, 2.200 yıl boyunca muntazam diyebileceğimiz bir akışı vardır. 2.200 yıl önce Teoman ve oğlu Mete'nin Büyük Türk Hakanlığı gerçi Asya kıt'asının bütün kuzey yarısını kaplıyordu. Fakat Türkler'in ağırlık noktası, anayurtları Kuzeydoğu Asya, bugünkü Moğolistan, Çin'in kuzeyi idi.Büyük Türk Hakanlığı'nı kuran Hun hanedânının yerine geçen sırasıyle Tabgaç, Avar ve Göktürk hanedânları zamanında da durum aynıdır. Türk imparatorluğunun merkezi, daima Baykal Gölü'ne dökülen Orhun ırmağı çevresindedir. Türkler, esas bakımdan bir Uzak Doğu kavmidir. Kendilerine en yakın açık deniz Büyük Okyanus'tur. Göktürkler'in yerine geçen Uygur hanedânında da bu durum yüzyıl için değişmez. Ancak 845 yılında Uygurlar, şimdiki Moğolistan'dan güneybatıya, Doğu Türkistan'ın kuzeydoğusuna inerler. Bu suretle Büyük Türk Hakanlığı'nın Moğolistan çevresini anayurt edindiği 1.065 yıllık devre son bulur. Türkler'in ağırlık merkezleri, Doğu Türkistan'a, tam Orta Asya'ya, tamamen kapalı kıt'aya doğru kayar. Uygurlar'ın yerine geçen ve Müslüman dinini kabûl ederek Türkler'in günümüze kadar istikbalini tâyin eden Karahanlı hanedânında da durum aynıdır. Ancak Karahanlılar, Batı Türkistan'a gelerek, Büyük Türk Hakanlığı'nın ağırlık merkezini biraz daha Yakın Doğu'ya doğru kaydırırlar.

1040 yılında Karahanlılar'ın yerine geçen Selçuklular, artık Büyük Türk Hakanlığı'nı Akdeniz'e çıkartmak suretiyle tamamen bir Yakın Doğu devleti hâline getirirler. Türkler'i açık denize çıka-

ran Selçuklular, Türk tarihinin dönüm noktasını teşkil ederler. Çünkü üstelik Anadolu'yu fethetmişler, bu ülkeyi ikinci ve ebedî Türk anayurdu hâline getirmişler ve Türkiye devletini kurmuşlardır. Selçuklular'dan sonra Türkistan, yani Doğu Türk âlemi, ikinci derecede kalır.

Türk tarihinin bu umumî akışının dışında kalan bir Türk tarihi de vardır ve son derece haşmetlidir. Çin'de saltanat sürmüş Türk hanedânlarını saymasak bile, başlıbaşına, yüzyıllar süren bir Hindistan, bir Mısır, bir Doğu Avrupa Türk tarihi vardır. Selçuklular'ın bıraktığı yerden Türk tarihinin tabiî yolunu devam ettiren hanedân ise, Osmanoğulları'dır. Tarihî ehemmiyet bakımından Osmanlı tarihi, bütün Türk tarihinin yüzde ellisinden fazlasını toplar. Osmanlı tarihi, Selçuklu, Beylikler ve Cumhuriyet devirleri dışındaki Türkiye tarihini teşkil eder ve Türkiye tarihinin münakaşasız şekilde en büyük bahsidir. Türk Osmanlı Cihan İmparatorluğu, tarihin 6.000 yıldan beri gördüğü en azametli devletlerden biri, belki birincisidir.

TARİH VE TARİHÇİ

Hiçbir hâkim, tarihçi kadar uçsuz bucaksız alanlarda hükmetmemiş, karar vermemiştir. Tarihçi, geçmişin muhasebe ve muhakemesini yapmakta, hâdiseler, şahıslar ve milletler hakkında hükümler vermektedir. Hükümleriyle bazan topyekûn bir toplumu mahkûm etmekte, bir diğer cemiyeti şan ve şerefe boğmaktadır. Hâdiseler değişmez. Şüphesiz tarihi yapan şahıslar ve topluluklar da aynı şahıs ve topluluklar olarak kalır. Fakat değer hükümleri, tarihçiden tarihçiye, bazan hayret uyandıracak derecede değişir. Onun içindir ki Atatürk «tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir; yazan, yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır» demiştir.Bilgisinin yanında vicdanı ile de başbaşa olmayan bir tarihçi, milletine olduğu kadar insanlığa da ihanet etmiştir.

Tarihe içinden bakmak, yani ele alınan devrin şahıslarıyle haşır neşir olmak, devrin toplumunun bütün problemlerini, dünyanın o çağdaki bütün akım ve eğilimlerini bilmek, tarihçi için kâfi değildir. Ele alınan konuya, tâbir caizse, bir de yüksekten, zirveden bakmak lâzımdır. Ancak zirve noktasından çevre, 360 derecelik bir görüşle görülebilir. Nihayet değer hükümleri, o çağlara, o çağlardaki insanlığın durumuna göre verilmek icap eder. Bu ölçüyü bulamayan tarihçi, gerçek bir tarihçi değildir. Bugün bir lise öğrencisi, Aristo'dan daha iyi fizik, Hipokrates'ten daha iyi tıp bilmektedir. Fakat bugün erişdiğimiz bilgi derecesi, bu gibi şahısların sayesinde mümkün olabilmiştir. Günümüzün kurmayları belki strateji ve tabiye kurallarını Alp-Arslan'dan, Süleyman-Şah'tan, Fâtih'ten ve Yavuz'dan iyi bilebilirler. Ama Türkiye devletini bu adamlar kurmuşlar, sınırlarımızı bunlar tesbit etmişlerdir. Millet oluşumuz ve bugün millet hâlinde yaşamaya devam etme hakkımız bu şahısların öncülüğüyle gerçekleşebilmiştir.

Bugünü anlamak, gelecek için hazırlanabilmek için, sağlam ve doğru bir tarih bilgisi şarttır. Başarılı ve büyük devlet adamları, iyi tarih bilen adamlardır. Hareket edilen nokta bilinmeksizin, yönelecek hedefi bulmanın imkânı yoktur. Bugün «gelişmiş ülke» diye anılan ve sayıları 148 dünya devleti arasında hiçbir zaman 20 - 25'i geçmeyen devletlerde tarih ilmi, son derece iler-

Majüskül yazılan şehir isimleri Büyü
Türk Hakanlığı'na başkentlik yapan
hirler, minüsküller ise, diğer Türk İ
aratorlukları'na başkent olanlardır.

TÜRKLER'İN DÜNYA ÜZERİNDE TARİH BOYUNCA HÂKİM OLDUKLARI SAHALAR

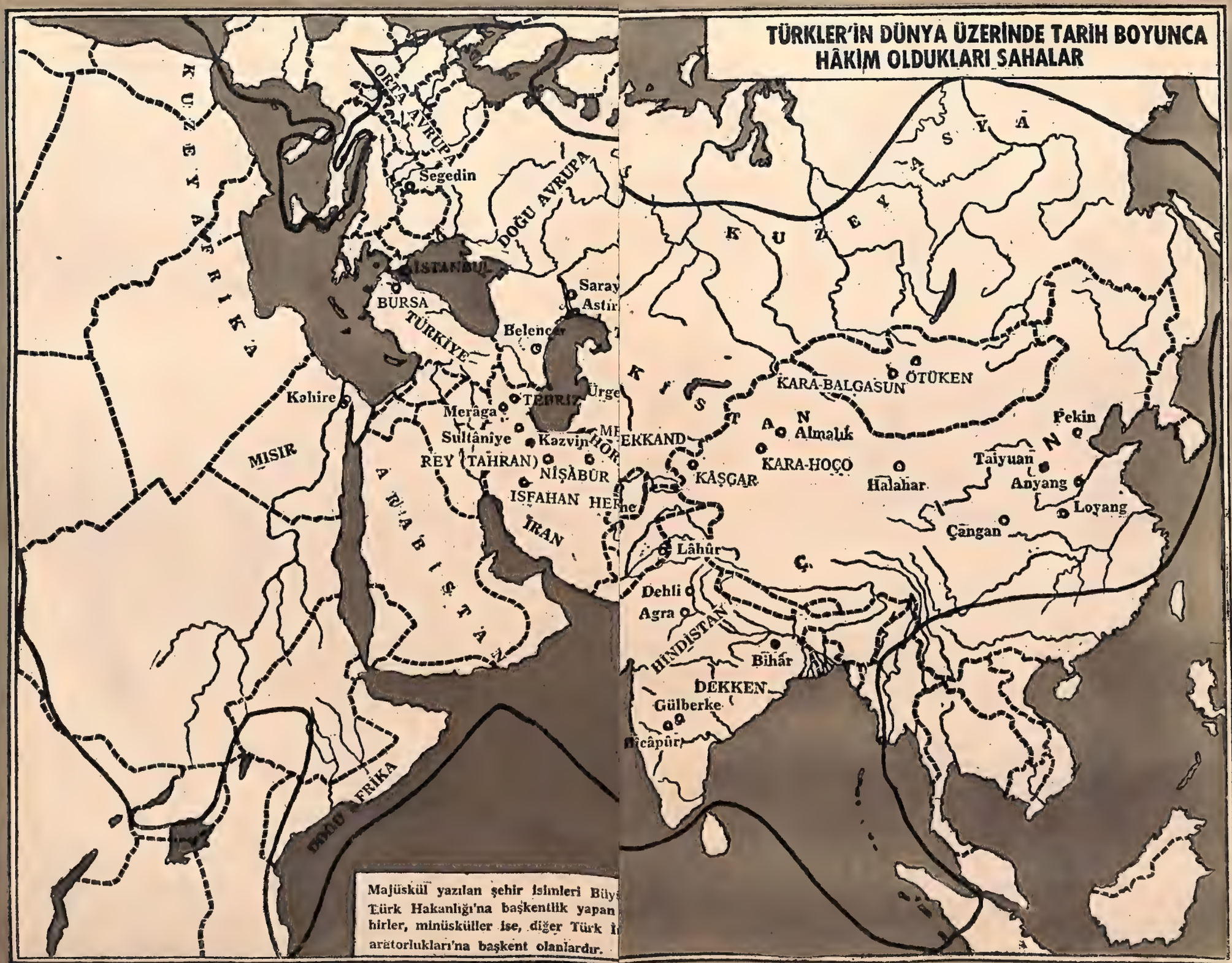
TÜRKLER'İN DÜNYA ÜZERİNDE TARİH BOYUNCA
HÂKİM OLDUKLARI SAHALAR
KUZEY AFRİKA
ORTA AVRUPA
Segedin
DOĞU AVRUPA
İSTANBUL
BURSA
TÜRKİYE
Saray
Astir
Belence
Kahire
MISIR
Merâga
TEBRİZ
Ürge
Sultâniye
Kazvin
REY (TAHRAN)
NİŞÂBÛR
ISFAHAN
HER
IRAN
ARABİSTAN
DOĞU AFRİKA
KUZEY ASYA
KIPÇAK
KARA-BALGASUN
ÖTÜKEN
EKKAND
Almalık
KARA-HOÇO
KAŞGAR
Halahar
Pekin
Taiyuan
Anyang
Loyang
Çangan
Lâhûr
Dehli
Agra
HİNDİSTAN
Bihâr
DEKKEN
Gülberke
Majüskül yazılan şehir isimleri Büyü
Türk Hakanlığı'na başkentlik yapan
hirler, minüsküller ise, diğer Türk i
aratorlukları'na başkent olanlardır.

lemiştir. Bu milletler, tarihlerini en ince teferruatına kadar incelemişler, bütün tarih kaynaklarını yayınlamışlar, ilmî eserlerin bile halka mahsus baskılarını yapmışlardır. Netice itibariyle, bu milletlerde, çok canlı bir tarih şuuru teşekkül etmiştir. Misal olarak Avrupa ve Amerika'dan değil, medeniyetler beşiği Asya'dan örnek vermek istiyoruz. Bugün gelişmiş devletler arasında sayılan yalnız iki Asya devleti vardır: kıt'anın doğu ucunda Japonya ve batı ucunda İsrail. Her ikisinde de tarih şuuru, en ileri derecededir ve her iki ülkede de yalnız millî tarih değil, cihan tarihi incelenmektedir. Meselâ Türk tarihi, her iki ülkede, uzman tarihçiler tarafından incelenmekte ve önemli eserler ortaya konmaktadır. Her gazetenin tarihçi müşavir veya yazarı vardır. Tarih bahisleri, birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi romancılar ve fıkra yazarları tarafından kaleme alınmamaktadır. Esasen İsrail'in 2.000 yıl sonra mucizeye benzer bir şekilde yeniden doğmasının sırrı, tarih şuurunun bu çok uzun zaman içinde, bir an bile zayıflamamasındadır.

Binaenaleyh tarih ilmi, insan cemiyetlerinin hayatında, belki ilk bakışta farkına varılamayan, önemli bir rol oynamaktadır.

Türk tarihi, çağdaş tarih ilminin geri kalmış dallarından biridir. Bunun sebeplerinden biri, Türkler'in çok geniş coğrafya alanlarında yaşamaları, Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus, Kuzey Buz Denizi ile Hind Okyanusu arasında büyük devletler kurmaları, her milletle çok yakından temasları olmasıdır. Böylece Türk tarihinin kaynakları, pek çeşitli dillerde ve çok dağınık durumdadır.

Türk tarih incelemelerinin geri kalmasının diğer bir önemli sebebi, modern tarihçiliğin ve tarih metodunun Türkiye'de pek yakın bir geçmişi olmasıdır. Batılı mânâda tarihçilerimiz geç yetişmiştir ve yetişenler de, Avrupa'daki meslektaşlarının araştırma imkânlarının önemli bir kısmından mahrumdur. Bir milletin tarihini, en çok o milletin bilginleri inceler. Bütün büyük milletlerden Alman tarihi uzmanı yetişmiştir ama, Alman tarihini, rakipsiz olarak en iyi yazanlar, Almanlar'dır. Bu, bütün milletler için böyledir. Onun için, Batı'da birçok Türk tarihi uzmanı olmasına rağmen, asıl büyük iş, Türk tarihçilerine düşmektedir.

Belirttiğimiz zorluklar karşısında tarihçilerimiz, az istisna ile, kompozisyon eserleri yazmaktan ve fikir tarihçiliği yapmaktan kaçınmışlar, fakat çok değerli monografiler ortaya koymuşlardır. Tarihçiliğimiz kompozisyon ve fikir tarihçiliği seviyesine yükseldiği zaman, ne olup ne olmadığımızı çok iyi anlayacak duruma geleceğiz.

Tarih ilmi Türkiye'de gittikçe gelişmekle beraber, Atatürk'ün ölümünden sonra, şaşılacak derecede halkla ilgisini kesmiş, âdetâ kendi kendini taşlaşmaya mahkûm etmiştir. Geleceğimizi şiddetle ilgilendiren hemen hiçbir konuda, tarihçilerimizin sesleri işitilmemektedir.

Türk tarihi daha ne yazılmış, ne de değerlendirilmiş değildir. Avrupalılar'ın büyük dâhî diye takdim edegeldikleri insanların benzerleri, Türk cemiyetinden de çıkmıştır. Henüz pek kısa bir geçmişi olan milletlerarası medenî münasebetler ilerledikçe ve biz de şuur ve azimle çalıştıkça, gerçek değerlerimiz ve büyüklüğümüz, bu arada kusurlarımız ortaya çıkacaktır. Ancak o zaman kendi kendimizi tanımış ve bütün dünyaya tanıtmış olacağız.

I. Dünya Savaşı'nın Ünlü Komutanlarından:

VEHİB PAŞA

YAZAN: İHSAN ILGAR

Vehib Paşa, 1908 II. Meşrutiyet inkılâbı ve I. Dünya Savaşı'nın değerli komutanlarındanır. Babası Mehmed Emin Efendi'nin belediye reisi bulunduğu Yanya'da, 1877'de dünyaya geldi. Büyük babası Yanya Emlâk-i Seniye Nâzırı Vehib Efendi'dir. Aile Taşkent'ten Türkiye'ye göçmüştü. Balkan Savaşı'nda Yanya Kalesi'nin savunmasında önemli rol oynayan ve Çanakkale'de üçüncü kolordu komutanı olarak görev yapmış olan Es'ad Bulkat Paşa'nın kardeşidir. Orta boylu, şişmanca, zeki ve atılganlığı ile tanınan bir askerdi.

1897'de Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden birincilikle mezun oldu. İlk görevi Yemen'de idi. Burada İmam Yahyâ ile savaşmış, bölgede sükûnun sağlanmasına çalışmıştı. Daha sonra Diyarbakır tümenine kurmaybaşkanı olarak verildi. Burada binbaşılığa terfi etti.

DİYARBAKIR tümeninde iken, Erkân-ı Harb Yüzbaşısı Fahreddin (Orgeneral Fahreddin Altay) ile beraber çalışıyordu. Tümen komutanları Gürcü Bahri Paşa'ydı. Seksen yaşında, sakalı göğsüne kadar uzamış, okuma yazma bilmeyen, ismini eski yazıyla kanca gibi yazan bu zât, büyük bir arazi bilgisine ve komutanlık ahlâkına sahipti. Ciddî, görevine düşkün ve sert bir kurmay olan Vehib Bey, kendisinde ve komutanında bulunan bu ortak meziyetler dolayısıyle pek iyi geçinebiliyordu. Çok defa, o zaman kurmay yüzbaşı olan Fahreddin Altay'a: «Keşke her komutan, Bahri Paşa gibi olabilse...» derdi.

Diyarbakır'ın dar muhiti, gençleri sıkıyordu. O zaman şehir, surların içinde kapalı bir hâldeydi. Fahreddin Altay, sesi güzel ve sohbeti doyulmaz bir insan olan Vehib Bey ve birkaç aydın memurla Dicle kenarında eğlenceler yaptıklarını hatırlamaktadır.

1908 İNKILÂBI'NDAN SONRA

1907 yılında da Vehib Bey'in görevi, Erzincan'daki Dördüncü Ordu karargâhına nakledilmişti. Dördüncü Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa, çalışmasından çok memnundu. 1908 Meşrutiyet inkılâbı sırasında Erzincan'daki Harp Okulu'nda bulunan talebeler, mektep komutanı aleyhinde ayaklanmışlar ve ordu komutanına şikâyette bulunmuşlardı. Ordu komutanı talebelere nasihat ve mektebi teftiş için Vehib Bey'i gönderdi. Vehib Bey göğsünde, Enver, Niyazi Beyler'in Rumeli dağlarında gezdikleri gibi iki sıra fişeklik dizmiş, belinde tabanca, elinde filinta ve başında ayyıldızlı hürriyet kalpağı olduğu hâlde mektebe gelmiş, talebelere, ordunun, disiplin üzerine kurulmuş bir topluluk olduğunu anlattıktan sonra, ordu komutanı namına gerekli bakım ve onarımın yapılacağı vaadinde bulunmuştu.

31 Mart hareketinden sonra, İstanbul'a gelen Hareket Ordusu ileri gelenleriyle ve İttihadçılar'la muhaberesi olan Vehib Bey de, Harbiye Nezâreti'ne tayin edilmişti.

O devirde Harp Okulu ve Kuleli'de, ne disiplin, ne de okul denebilecek bir hâl kalmıştı. Talebeler yemekleri beğenmiyor, fazla disiplin ve eğitime başkaldırıyor, kendilerine dersten az not veren öğretmenlere karşı geliyor, okul idarecilerini mektep komutanına, mektep komutanını harbiye nezâretine şikâyet etmekten çekinmiyorlardı. Okullarda, üstlerine karşı gelmek, kabadayılık ve kahramanlık modası hâline gelmişti.

HARP OKULU KOMUTANI OLUYOR

Mahmud Şevket Paşa, Harbiye Nâzırı olduğu zaman orduya el atmış, bu meyânda Harp Okulu'nu da disiplin ve inzibat altına almaya karar vermişti.

Personel başkanlığı, verilen her görevi başarıyle sona erdirmesini bilen Vehib Bey'i, harbiye nâzırına, aday olarak göstermişti.

Vehib Bey'le görüşen Mahmud Şevket Paşa:

— Sizi Harp Okulu komutanlığına tayin etmek istiyorum. Kabûl eder misiniz? diye sormuş, Vehib Bey de:

— Elbette kabûl ederim Paşam! Yalnız bugün için ortada, okulun isminden başka hiçbir şeyi kalmamıştır; eğitim, ders, disiplin yönünden sıfır durumundadır. Benim bu işi başarabilmem için sizden geniş bir yetki almaya ihtiyacım olduğu gibi, doğrudan doğruya da sizinle görüşüp muvafakatinizi almalıyım. Eğer bunu kabûl buyurursanız, şeref duyacağım! teklifinde bulunmuştu.

Harbiye nâzırı, bu istekleri kabûl ettiği gibi, Vehib Bey'i, 16 ağustos 1909'da, Harp Okulu ve Kuleli Askerî Lisesi'ni de içine alan, Askerî Okullar Komutanlığı'na tayin etti.

Bu görevi alır almaz okulları teftiş eden Vehib Bey, yapacak çok şey olduğunu anlamış, ilk iş olarak, orduda disiplin ve bilgi yönünden yeterliğine güvendiği subayları, Harp Okulu ve Kuleli'ye tayin ettirmişti. Ayrıca, talebelere subaylık karakter ve terbiyesini aşılamak için de çok uğraşıyordu. Meselâ, evvelce karavanadan topluca yemek yemek usûlü varken, bunu kaldırmış, her iki okulda da, talebelere masa, bardak, tabak, çatal, bıçak sağladığı gibi, yemeklerini, yatakhanelerini de düzeltmişti. Okulda havagazı ile olan aydınlatmanın kâfi olmadığını görmüş, elektrik tesisatı yaptırmış ve sobaları kaldırtarak kaloriferle ısınma düzenini sağlamış, okulları kışla hüviyetinden uzaklaştırarak, subaylara yaraşacak bir duruma getirmişti.

Harp Okulu'nda Osmanlı topluluğundan olan talebeler içinde, Araplar, Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Yahudiler, ayrı ayrı siyasî ceryanların etkisi altında, birbirine düşman birer topluluk hâlinde idiler; çok defa çatışmalar meydana gelmekteydi. Bu, okul için olduğu kadar, memleket için de çok fena bir gidişti. Talebeler arasında bir âhenk sağlayıp, bu kötü gidişin önü alınmalıydı. Bir Ermeni talebenin sırası içinde, devrin padişahı olan Sultan Reşad'ın gözlerinin iğneyle delinmiş olduğu, bir kontrol sırasında bulunmuştu.

Çanakkale savaşlarının komutanları sağdan sıra ile: Deniz kurmay yarbayı Rauf Bey (Orbay), Vehib Paşa (Kaçi), Müşir Liman von Sanders, Es'ad Paşa, Ordu sağlık müfettişi Süleyman Numan Paşa, Kurmay Albay Cevad Bey.

Vehib Bey, bütün bunlarla uğraşmakla beraber, ayrıca Türk talebeler arasında, millî şuurun gelişmesi için çok çalışmış, konferanslar verdirmiş, zaman zaman «kahramanlık günleri» tertiplemişti. Bu meyanda Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya altı hafta süren (1877 - 78) Türk - Rus savaşını, Rıza Paşa'ya iki hafta devam eden (1896 - 97) Türk - Yunan savaşını, Dömeke muharebesini anlattırarak, Türk kahramanlık ve savaş gücünü, Türkler'in tarih yönünden düşmanları hakkında geniş bilgiler verdirmişti.

Disipline karşı gelen talebelerin hemen okulla ilgisini kestirdiği gibi, derslere önem vermeyen, kabadayı geçinmeye kalkan, külhanbeyliğe özenen yüzlerce talebeyi okullardan atıvermişti.

Vehib Bey'in komutan olduğu devreye kadar Harp Okulu'ndan mezun olan subaylara teçhizat ve teçhizat bedeli vermek usûlü yoktu. Subay olan talebeler, kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılardı. Vehib Bey, Mahmud Şevket Paşa ile görüşerek ilk defa teçhizat bedeli usulünü koydu. Yaptığı yıldırım ıslahatı ile büyük bir takdir topladı.

Her işte başarıya ulaşmak için insanların fikren uyarılması gerektiğini çok iyi biliyordu. Daha ilk gün talebelere: Askerin iki kanadı vardır. Bu kanatlardan biri bilgi, öteki eğitimdir. Birisi eksik olursa yarın savaş alanlarında uçamazsınız! diye, onlara bir subay için gerekli olan hedefi göstermişti.

Sık sık yaptığı konuşmalarında da, onları doğru yola, iyiye, memlekete yararlı olarak yetiştirmeye çalışmış, derslere girmiş, tatbikî derslerde başlarından ayrılmıyarak onları tanımaya çalışmıştı. İlk yıl, bir son sınıf konuşmasında: «Bilgisizlik, disiplinsizlik, ordunun devâ bulmaz iki hastalığıdır. Biri, diğerinin yok olmasını kolaylaştırır. Yeniçeri Ocağı'na musallat olan zaaf, bu iki hastalığın saldırısına uğramış olmasındandır. Lânet cehalete! Disiplinsizliğe! Yeniçeri Ocağı, bu iki hastalığın hücumuna uğradı, devletin temelini yıkacak bir hâl aldı, ilim ve disiplin bir ordu için başta gelir. Dedeleri-

miz bu yönden en doğru yolu görmüşlerdir. Cehalet, ilim ve irfanın, medeniyet ve insanlığın en büyük düşmanıdır» demiştir.

Konuşmalarından aldığımız birkaç cümle bile, kendisinin bilgi seviyesini göstermeye yeter sanırız. Bu çalışmaları ile, Birinci Dünya Savaşı'nda, teğmen ve üsteğmen olan talebeleri, Çanakkale, Galiçya, Kafkas, Filistin cephelerinde, bölük ve tabur komutanı olarak, büyük yararlıklar gösterdiler. Yine onun talebeleri, Kurtuluş Savaşı'nda, yüzbaşı olarak, tabur ve alay idare ederek, vatanı düşman ayakları altından kurtardılar. Bugün «Eski Muharip» lokallerinde toplanmış olan talebeleri, onu rahmet ve şükranla anmaktadırlar.

Vehib Bey bu başarıyı, bir tek gün bile onların yanından ayrılmayarak, seçtiği subaylarla, eğitim ve derste beraber olmakla sağlamıştı. Hergün kendisi başta olmak üzere Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gidiyor, talebe ve bölükle ilgilenerek, onları yakından tanımaya gayret ediyordu. Ayrıca, talebeler arasında rekabet sağlamak için de, evvelce Süleyman Paşa'nın yaptığı gibi tek er eğitiminde birinci sınıfları; manga, takım eğitiminde, ikinci sınıfları çavuş olarak; üçüncü sınıfları da,

Vehib Paşa, cepheyi gezmeye gelen şehzadelerle... Soldan sağa: Osman Fuad Efendi, Vehib Paşa, Abdürrahim Efendi; Arkada Vehib Paşa'nın kurmay başkanı İsmet Bey (İnönü), Abdülhalim Efendi.

bölük ve tabur eğitiminde, başçavuş olarak görevlendiriyor, tatbikatlarda başarı gösteren talebelerin sol koluna sarı bir şerit, derslerde muvaffakıyet gösterenlere de kırmızı bir şerit taktırıyor; her ikisinde de derece alanlar, kırmızı ve sarı şeridi, beraber takıyorlardı.

YANYA MÜDAFAASI

Vehib Bey, 1911 yılında yarbay olarak, Yanya müstahkem mevki komutanlığına atandı. Ağabeyi Es'ad Paşa, orada kolordu komutanı idi.

Vehib Bey, Yanya müstahkem mevki bölgesini gezdiği zaman şaşırıp kalmıştı. Toplar eski, mantelli, mevziler yapılmamış, her şey yüzüstü bırakılmıştı. Bunların bir an evvel yenilenmesi için harbiye nezâretine başvurmuşsa da, savaş ansızın patlamış, Balkan devletleri, Türk sınırlarını aşmaktan çekinmemişti.

Balkan Savaşı'nda, seferberliğin ilân günü olan 20 eylül 1912'de Vehib Bey, yanına karargâh subaylarını alarak, bütün bölgeyi dolaşmış, büyük yokluğa rağmen, Yunan saldırısı karşısında, nasıl direnileceğini göstermişti. Verdiği öğüt, kara toprak ve kayalıklar içinde her gün artan Yunan saldırısı karşısında, şubatın 20'sine kadar, kalede Türk bayrağının dalgalanmasını sağlamıştı.

HAYÂLİ ZIRHLI TABYALAR

Yanya'nın düşmesinin ertesi günü, Yunan ordusu karargâhında bulunan ve Yanya'ya gelen ataşemiliterler, yabancı basın muhabirleri, Yunan komutanlarının kaleyi alamama yönünden uydurdukları hayâlî zırhlı tabya ve kulelerini görmeye gitmişlerdi. Ertesi gün de, o zaman veliaht olan Kral Konstantin, yanındakilerle savunma bölgesini gezdikten sonra, yabancıların değil, hattâ kendi subaylarının bile, buraları gezmesini yasaklamıştı. Çünkü, sadece taş ve toprak arkasına sığınmış bir savunma karşısında, üç ay hareketsiz kalmışlar, bir başarı sağlıyamamışlardı. Her türlü imkâna sahip olan bir ordu için bu, övünülecek bir şey olamazdı. İşte Vehib Bey, Yanya Kalesi'nde bu arslanca direnişi yaratan insandı.

Kalenin teslim protokolunu da, II. Dünya Savaşı sırasında, Yunan başbakanı olan Metaksas'la karşılıklı görüşerek yapmışlardı. Kalenin düşmesinden sonra Es'ad Paşa, Vehib Bey ve kurmaybaşkanı Atina'ya götürülmüş, bir sayfiye yeri olan Kifisiya'daki Grand Otel'de ikamet ettirilmişti. Dokuz ay süren bu devre içinde,

Yunan ordusunun istihkâm uzmanı olan bir Fransız binbaşısı ona, aynen şöyle söylemişti: «Yanya kalesi, sahra usûlü ile yapılmış istihkâm olmaktan bile uzak. Böyle taş, toprak arkasında yapılan kahramanca savunma önünde aylarca durakliyan bir birliğin öğretmeni olduğum için utanıyorum, bu, Yunan ordusu için büyük bir lekedir».

Balkan Savaşı'nın kötü idaresini en güzel anlatan eserlerden biri olan «Garp Ordusunda Kuvve-i Seyyâre» adlı eserinde, Grebenalı Bekir Fikri, Vehib Bey için: «Vehib Bey'i, Yemen'in perişan ve müz'ic savaşlarında cesur ve âlîcenâb bir komutan olarak tanımıştım!» der.

Yanya kalesinin en müşkül günlerinde, bir bölge komutanı, kayıpları bildiren raporunda şöyle diyordu: «... batarya erlerinden yalnız bir çavuşla bir er kaldı. Diğerleri şehid oldu... Batarya kâmilen şehid... Topun ikisi savaş dışı, biri harap... Subayları şehid, çok şükür başka vukuatımız yok!»

Grebenalı Bekir Bey de, aynı şekilde, 18 şubatta şehid olan subayların yerine, birliğin noksan subaylarını tamamlatmak istiyordu. Bütün bu yokluğa rağmen, sinirleri savaşın öldürücü etkisinden uzak olan Vehib Bey, onlara şöyle cevap veriyordu: «Taburlarda istediğiniz subaylar bulunsa, düşman karşısında yüzlerce kilometre mesafeleri sefil olarak bırakıp çekilir miydik? Azizim, işe yarayan fazla subay yok, kahraman ve cesur çavuşlarınızı kullanınız!»

Balkan Savaşı'nda ordu komutanı olan Mahmud Muhtar Paşa, 1915'te yayınladığı «İkinci Şark Ordusunun Savaşları» adlı eserinin son sayfasında Es'ad Paşa ve Vehib Bey için şöyle der:

«Biraz önceleriydi ki, Yanya'yı Türklüğe yaraşır bir şecaat ve metanetle savunan bir avuç askerimiz hastalık, açlık, cephanesizlik yüzünden yedi, sekiz katı bir düşmana karşı aylarca bütün varlığıyle dayandıktan sonra, cesur komutanları Es'ad Paşa ve Vehib'le beraber, savaşa son vermek zorunda kaldı».

VEHİB PAŞA, HİCAZ VALİSİ VE KOMUTANI OLUYOR

Vehib Bey, Atina'daki esaretinden döndüğü zaman, İttihad ve Terakki, hükümet işlerini ve orduyu tamamen ellerine geçirmişlerdi.

Vehib Bey, İttihad ve Terakki ileri gelenlerinin çok yakından tanıdığı bir kurmay ve komutandı. Esasen önceleri Yemen'deki başarıları da onlarca bilinmekteydi. Arabistan türlü etkilerin altında kaynıyordu. İttihadçılar bunu düşünerek önce İmam Yahyâ'ya karşı başarılı hareketlerde bulunan Vehib Paşa'yı hatırlıyarak onu, Hicaz'a vali ve oradaki tümenin komutanlığına da tayin ettiler.

Aynı şekilde Fahreddin Türkkan'ı Medîne'ye, Ali Said Paşa'yı da Yemen'e göndermişlerdi.

Vehib Paşa, San'a'da bulunduğu zaman okullar açmak ve yerli şeyhlerle iyi geçinerek devlet idaresini sevdirme bakımından büyük bir hüner göstermişti.

Aynı bakımdan Hicaz'da da Vehib Paşa, bayındırlık işlerine başvurarak yol yaptırmak, okulları onarmak ve Kâbe'yi tamir ettirmek gibi işlere giriştiği gibi, zamanında Şerif Hüseyin ile oğullarını da sıkı takipte bulundurduğundan, herhangi bir harekete teşebbüs etmelerine imkân bırakmamıştı.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA

Vehib Paşa, büyüklerine karşı Türklük'te bulunan saygı ve itaati aralıksız sürdüren bir insandı. Ağabeyi Es'ad Paşa'ya 24 haziran 1914'te Hicaz'dan yazdığı mektupta şöyle diyordu:

«Canım ağabeyim, teftiş için Tâif'ten Mekke'ye geldim. Bu akşam da Cidde'ye gidiyorum. Aman ağabey, ne sıcaktır bu? Tâif'te gölgede derece 35 iken, Mekke'de 46, Cidde'de 43.

«Çok meşgulüm. Tümeni toplu olarak Tâif'te tutuyorum. Tâif'le Mekke arasındaki yolun yapılmasına iki buçuk aydan beri çalışmaktayım. Güç kısmı bitti demektir. Saygı ile ellerinizi öperim».

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Vehib Paşa'nın oradan alınmasını mecburî kılmıştır. Oysa, o bölge için ne kadar lüzumluydu. Şurası gerçek ki, Vehib Paşa, Hicaz valiliğinde bırakılabilseydi, ne Şerif Hüseyin İngilizler'le irtibat sağlayabilecek, ne de Lavrens o topraklara kolay kolay girebilecekti.

Balkan Savaşı'ndan sonra Vehib Bey, esaretten dönmüş, rütbesi albaylığa yük-

Çölde bir Türk birliği.

seltilmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda ise Çanakkale cephesinde On beşinci kolordu komutanı olarak, Liman von Sanders'in Beşinci ordusunda görev almıştı. Büyük kardeşi Es'ad Paşa da, aynı ordunun Üçüncü kolordu komutanı olarak Gelibolu'da bulunuyordu. İki kardeş yine yanyana, düşman saldırısına karşı Türk vatanını savunmaktaydılar.

Vehib Paşa, önce Üçüncü tümeni ile Kumkale - Yeniköy kıyılarını korumak ve On birinci tümeniyle, Çanakkale'de Beşik kıyılarını gözetlemekteydi. Düşman, büyük kuvvetlerle Gelibolu yarımadasına çıkınca, On beşinci kolordu da buraya geçmiş, Vehib Paşa güneyde, Es'ad Paşa kuzeyde, İngiliz saldırısını durdurma yolunda büyük gayret sarfetmişlerdi. Bu savaş sırasında her iki kolordunun verdiği kayıp yüzbinleri aşıyordu.

Mustafa Kemal Bey, Anafartalar bölgesinde düşmanı durdurmuş, fakat İngiliz birliklerini denize dökememişti. Es'ad Paşa, kardeşinden Anafartalar'ın takviyesini istediği zaman, Vehib Paşa, en sıkışık zamanda bile ağabeyinin isteğini reddetmemiş, ona yardımı gerekli bilerek önce Nuri Conker'i, Mustafa Kemal'i takviyeye gönderdiği gibi, az sonra da, 8 ağustosta bütün Sekizinci tümeni, Es'ad Paşa'nın emrine vermişti.

Vehib Paşa, her fırsatta ağabeyine mektup yazmış, onunla ilgilenmiş, hattâ şakalaşmaktan zevk almıştı. Çanakkale'ye, güney grup komutanlığına geldiği zaman da, 16 nisan 1915'te Hasan Tosun Bey'in kolordu komutanı olan ağabeyine yazdığı raporun altına şu espriyi eklemişti: «Düşmanın pek şiddetli top ve tüfek ateşi altında içilmeye mahsus pürolar var. Her çektikçe, dumanının düşman tarafına savrulması şart ve lâzımdır».

Alman komutanlarını, Enver Paşa'nın aksine hiç sevmezdi. Başkomutan vekili kendisini İkinci Ordu komutanlığına tâyin etmek isteyince de, Süleyman Paşa'nın emrinde olmamasını şart koşmuştu. Hattâ bunu danışmak için 16 haziranda Çamlıbel'e ağabeyinin karargâhına kadar da gelmişti.

21 haziranda ikinci ordu komutanı ve güney grup komutanlığına aday gösterildiği sırada da, Es'ad Paşa'ya şunu yazıyordu:

«İngilizler'in güney grubunun sağ kanadına yapmayı düşündüğüm taarruz hakkında görüşlerinizi istirham ediyorum». Es'ad Paşa ise kendisine verdiği cevapta: «Şimdi taarruzun başarı ile ilerlemekte olduğunu, sağ kanatta düşmanın bize elverişli olarak elde tuttuğu siperlerin alındığı, yalnız verilmesi vaadedilen mermilerin gönderilmesini...» beklediğini yazıyordu. Kuzey ve güney grupları komutanı olarak bir işbirliği hâlinde çalışan bu iki kardeşin Çanakkale savaşlarındaki hizmeti unutulmayacak kadar büyüktür.

Başkumandan vekili Enver Paşa, Vehib Paşa'yı hareketlerinden dolayı daima takdir ederdi. Az sonra kendisi İkinci Ordu kumandanı olarak görevlendirilmiş, Beşinci ve On dördüncü kolordular, kendi kuruluşuna dahil edilmişti. Vehib Paşa, yeni görevine giderken önceden ve Çanakkale'den tanıdığı Fahreddin Altay'ı kolordu komutanı olarak Enver Paşa'dan istemişse de kendisinin harbiye nezâreti müsteşarlığı gibi önemli görevde bulunması yüzünden vermemişti.

Enver Paşa, Erzurum kalesi, Ruslar tarafından düşürüldükten sonra, Üçüncü Ordunun bulunduğu hatta dayanmasını istiyordu. Ordu kumandanı olan Mahmud Kâmil Paşa, 23 şubatta başka göreve nak-

Çölde bir Türk nakliye kolu.

ledilince, başkumandan buraya İkinci Ordu Komutanı Vehib Paşa'yı tayin etti. Kendisi savaş alanlarında direniş ve atılganlığı ile tanınmıştı. Kafkas Cephesi için tam biçilmiş kaftandı. Nitekim bir müddet direniş ve taarruzlarında da Ruslar'a karşı muvaffak olmuştu.

Kurduğu savunma mevziinde Ruslar'ı daima Trabzon bölgesinden bir yan taarruzu yapacağını sanarak, ihtiyatlarını bu bölgede tutarak buradaki gediği kapatmak düşüncesindeydi. Enver Paşa ise Rus saldırısını güney kanattan, Diyarbakır üzerinden beklemekteydi. Ruslar her iki cepheyi de düşünmeyerek, «Bayburt - Kelkit» üzerinden ikinci ordunun Fırat ve Trabzon cephelerini çevirmeyi başardı.

Vehib Paşa, bu hareketin öcünü almak için temmuz ortasında Ruslar'ı zorlamaya başladı. Atılgandı, aktif hareketlerin adamıydı. Neye yarardı ki, elindeki kuvvet, onun düşündüklerini yerine getirir güçte değildi. 300 km.'lik bir cepheyi tutan ordusunda ancak, elli bin kişisi vardı. Oysa, karşısında ihtiyatları hariç olmak üzere, yüz elli bin kişilik üç Rus kolordusu bulunuyordu. Yani düşmanı, üç misliydi. Ama Vehib Paşa bundan yılan bir insan değildi, kendine güveni vardı.

Trabzon bölgesine taarruz etmek kararından kendisini Fevzi Çakmak bile caydıramamıştı. Bugüne kadar yaptığı saldırılarla başarı kazanan Vehib Paşa, bu bölgede durulacak zamanı kestirememesi yönünden büyük bir yenilgiye uğradı.

Vehib Paşa, kuvvetlerini Ruslar'a kaptırmamak için çekilmeyi, daha geri hatlarda savunmayı düşünüyordu. Başkumandan ise zorlanma olmadan çekilinmemesini isteyince, Enver Paşa'ya yazdığı şifrede: «Arazinin kendi ihtiyarıyle terkine hiçbir vatan ferdi razı olamaz. Buna beni sevkeden, stratejik mecburiyettir. Pek zor duruma düşeceğine şüphe etmediğim ikinci mıntıka için nazar-ı merhamet-i sâmîlerini istirham ederim» demek zorunda kalıyordu.

Kuvvetlerini bütün düşman saldırısına rağmen dağıtmayan Vehib Paşa, çelik irâdesiyle, Doğu cephesinin çökmemesinde çok büyük âmil olmuştu. Aralıksız saldırılarla kuvvetler erimiş, açlık, soğuk, ordunun hareket kabiliyetini geniş şekilde etkiliyerek firarları arttırmıştı. Ordu, iki bin metre yüksekliğinde savaşıyordu. Üçüncü ordunun iaşe ikmali, Sıvas'tan yapılmaktaydı. Kağnı kolları cepheye gelinceye kadar taşıdıklarının mühim kısmını kendileri yiyordu. Vehib Paşa, buna da bir çare buldu. Öküz arabalarının hayvanlarını et olarak kestirip dağıtıyor, arabaları da yakacak olarak birliklere veriyor, yalnız tekerlekleri Sıvas'a göndererek yeniden ikmal istiyordu.

Cephede de, birliklerin iskelet hâline gelmesi dolayısıyle, bir kısmını kaldırarak, yeni kuruluşlar meydana getiriyor, bunlara «Kafkas Tümeni» adını veriyordu.

9 mart 1917 yılında Leningrad'da başlayan Kızıl ayaklanma, 7 kasımda da Karensky hükümetini devirmiş, Bolşevikler savaşa son vermişlerdi.

Bu fasılalardan faydalanan Vehib Paşa, ordusuna düzen vererek bir eğitim seferberliğine giriştiği gibi, 12 şubat 1918'de, iki kolla harekete geçerek, 24 şubatta Trabzon'u, martta da Hopa'yı alarak, 1914 hududumuza ulaşmayı başardı.

Vehib Paşa daha sonra, kaybettiğimiz yerlerin geri alınmasından doğan bir sevinç içinde, ordusuna yeni bir ruh aşıladığı gibi, 25 bin kişilik bir kuvvetle, (26 mart 1918) de eski sınırları da aşarak, Batum üzerine yürüdü. Başkomutanlık kendisine Batum, Kars, Ardahan bölgesinin ele geçirilmesi görevini vermişti.

Mondros mütarekesinin imza edilmesi (30 ekim 1918) üzerine, Vehib Paşa, bu bölgeden ayrılarak İstanbul'a geldi. İstanbul'da kurulan hükümetler, İttihadçılar'ın aleyhinde çalışmaktaydı. Padişah da, İttihadçılar'ın hakkında iyi düşünmüyordu. Tevfik Paşa hükümeti, Enver, Tal'at, Cemal Paşalar'ın Almanya'ya kaçmasına rağmen, İstanbul'da kalan İttihadçılar'dan çekindiği için, geride kalan belli başlı (altmış üç) kişiyi de, vekiller heyeti kararıyle tevkif ettirmişti. Bunların arasında, eski Sadrâzam Prens Said Halim Paşa, Vehib Paşa, Midhat Şükrü, Küçük Tal'at Beyler gibi Birinci Dünya Savaşı'nın sayılı kişileri de vardı.

Tutuklananlardan bir kısmı, daha sonra Malta'ya gönderildi. Vehib Paşa, İtalya'ya kaçarak kendini bu hâdiseden kurtardı.

Avrupa'da bulunan İttihadçılar, sık sık Said Halim Paşa ve Tal'at Paşa'nın başkanlığında toplanarak, Türkiye'nin kurtarılması için planlar hazırlamaktaydılar. Vehib Paşa bu arada (6 ocak 1921), Roma'da yapılan toplantıya katılmıştı. Bu grup, İtalyan dışişleri bakanına ve Lloyd George'a verilmek üzere bir de memorandum hazırlamıştı.

Almanya, İtalya, Yunanistan ve Mısır'da bir hayli dolaşan Vehib Paşa, (İtalya - Habeş) savaşında da görev almıştı. Kendisi bu savaşı şöyle anlatır: «Ben, Habeşistan'a komuta etmek için değil, savaşmak ve yenmek için gittim» der. Elinde, modern bir ordu olsaydı, onu, «Türk hattı»ndan atmaya İtalyanlar'ın gücü yetmezdi.

İtalyanlar, Addis Ababa'ya girip, savaş sona erdiği zaman, Atatürk, Ulus gazetesine: «Negüs kendi hükümet merkezini terketti. Vehib Paşa, Türk hattında dayanıyor» diye yazmıştı.

Habeş imparatoru İtalyanlar'ın Habeşistan'da gözü olduğunu çok iyi biliyordu. Fakat, Milletler Cemiyeti'nin bu saldırıyı önliyebileceğini zannetmekteydi. Bu bakımdan da Vehib Paşa, kendini gerektiği şekilde uyardığı hâlde, onu tam üç ay görev vermeden kendi yanında misafir etmişti. Fakat İtalyan saldırısı başladığı zaman işi anlamıştı ama, ne yazık ki, iş işten geçmişti. Vehib Paşa bu durumu şöyle dile getirir: «İşte o zaman gelmişti. Ve gittik, harbi yaptık. Sizi bu harbin geçirdiği safahâtı uzun uzadıya hikâye ile yormak istemem. Ancak başım yukarıda olarak şunu söylemek isterim:

«Sekiz ay devam eden (Habeş - İtalyan) harbi sırasında kuvvetimin ehemmiyetsizliğine, karşı tarafın ise asker, teçhizat ve vesait-ı fevkalâdesine rağmen, İtalyanlar bizi cephemizden bir karış bile geri sürmeye muvaffak olamamışlardır.

«Bu cephe sebepleri kompetanlarca bilindiği üzere sökülmeseydi, bizim güney cephesi, daha çok zamanlar yerinde kalabilecek bir hâldeydi.

«Fakat kuzey cephesi düştüğü zaman, imparator haklı olarak yurdunu terke mecbur oldu. Bu durumda artık bizim cephenin de yerinde tutulmasına lüzum kalmamıştı. Erleri silâhlarıyle ve az olan cephaneleriyle memleketlerine terhis ettim. Ben de sonuncu olarak Cibuti'ye döndüm. Oraya gittiğim zaman imparatorun bindiği İngiliz kruvazörü, henüz limandan ayrılmamıştı. Gelişimi haber alan Hâile Selâsiye, beni yanına dâvet etti. Gittim, o gün orada karşılaştığım hazin manzarayı gözlerimi kapayıncaya kadar unutamam. Hiçbir felâket, vatanı terkediş kadar acı olamaz. Bu acının dehşetini o gün, imparatorun solgun benzinde bir daha gördüm. Beni görür görmez yerinden fırladı; hıçkıra hıçkıra ağlayarak yanıma geldi, ellerimi tuttu, titreyen bir sesle:

«— Ah, keşke senin dediğini yapsaydım Vehib Paşa. Fakat bil ki ben hain değilim... Beni aldattılar, dedi.

«Habeş imparatorunu aldatanın kim olduğunu bilmiyordum. Ama dediğimi yapsaydı, bugün sizinle İskenderiye'de değil, Addis Ababa'da görüşmüş olacaktım».

Bir müddet daha İskenderiye'de kalan Vehib Paşa, sonunda Türkiye'ye döndü. 13 haziran 1940'ta hayata gözlerini yumarak Karacaahmet'te ebedî istirahatgâhına terkedildi.

«ŞAHMARAN Kalesi» sol tarafımızdaki Maraş yolunda, yalçın bir kaya üzerinde görünüyordu. Kıble yönüne 12 saat giderek «Kurt Kulağı» konağına geldik. Kazasında durduk. Oradan «Demirkapı» adlı yere geldik. Burası korkunç ve tehlikeli bir yerdir. Kayserler çağında buradan ta deniz kıyısına kadar bir sur çekip, ortasına bir demir kapı yaparak Arap askerinden emin oldukları için buraya «Demirkapı» derler. Yapısının izleri hâlâ bellidir. Bir yalçın kaya üzerinde harap kalesi ormanlık içinde kalmıştır. Şimdi bile burada Cum Kürt haramileri yol kesip dağlara çıkarlar.

PAYAS KALESİ

Bu tehlikeli yeri geçip «Payas Kalesi»ne geldik. Bunu yapan Sokollu Mehmed Paşa'dır. Onun evkafıdır. 300 kişiyle idare olunur büyük vakıftır. 150 akçalık kazadır. Nahiyesi 16 akçalık sayılır. Yeniçeri Serdarı, Sipah Kethudâ Yeri, Şehir Nâibi, Şehir Subaşısı, Muhtesibi, Gümrük Emîni olup Müftü ve Nâibi yoktur. Kale Dizdarı ve 70 tane kale neferi vardır.

Payas kalesi deniz kıyısında, kare şeklinde, taştan yapılmış güzel bir kaledir. 8 tane sağlam kulesi ve her kulede büyük, küçük 10 tane topu vardır. Büyük bir burcunda balyemez topları olup, limanı korur. Burası Haleb'in iskelesi olmakla serhad gibidir. Kale çepeçevre 800 germe adımdır (1).

Kalenin içinde toprak ve kireçle örtülü 300 kadar ev vardır. Kalenin duvarı iki kat olup burçları ve duvarları gayet sağlamdır. Doğuya bakan ikişer kat demir kapıları ve hendek üzerinde ağaç köprüsü vardır. İskele kulesi sağlam ve yuvarlak bir kule olup, üzerinde kale neferleri gece gündüz gözcülük ederler. Zira gümrük buradadır. Burası eski zamanda gayet güzel limanmış. Fakat şimdi o kadar mâmûr değildir. Bazı gemiler giderler. Büyük gemiler, çok defa alarga zencir atıp yatarlar. Sekiz rüzgârdan emin âlâ bir limandır.

EŞSİZ BİR CAMİ

Kale hendeğinin sol tarafında ferah bir mahkemesi vardır. Kale kapısı önünde büyük bir dut ağacı var. Bir de demir kapılı kale gibi büyük hanı vardır ki, 1007 tarihinde (= 4 ağustos 1598 - 23 temmuz 1599) yapılmıştır. Han kapısı kale kapı-

1) Bacaklar gerilerek atılan uzun adım.

Seçmeler: 2

Bu şehirde acayip bir dolap vardır, öyle bir dolaptır ki, dört çevresindeki çöllerin sekizer saatlik yerlerinde gece yarısında «Ya Muhammed» sesi ayan beyan işitilir. Onun için adına «Muhammed Dolabı» derler.

sına bakar. Gayet mükellef, birkaç harem odalı, ahırlı, develikli, geniş bahçeli, aşevli benzersiz bir handır. Bu hana yakın sanatkârâne ve garip bir cami vardır ki İstanbul'da Silivrikapısı içindeki İbrahim Paşa Camii'ne benzer. Mihrap ve minberi gayet sanatkârânedir. Boyu ve eni 80 ayaktır. Avlusu Cennet bahçesinden nişan verir. Şehrin en güzel ve selâtıyn camisi olduğundan cemaati çoktur. Avlusunun ortasında kafesli bir havuzu vardır. Etrafında çepeçevre abdest muslukları vardır ki, gece gündüz gür olarak akar. Burada abdest tazelenir. Bu havuzun çevresi türlü türlü turunç ağaçlarıyle süslenmiştir. Her birinin hoş gölgesinden ve havasından, limon ve turunç çiçeklerinin güzel kokusundan kalabalık cemaatin içine hoş koku dolduğundan herkes ibâdetini gönülden yapmaktadır.

Caminin iki kapısı var. Biri kıbleye açılan harem kapısıdır. Sol kapı, anlatılan dut ağacına bakar. Caminin içi gayet aydınlıktır. Apaydın nurlu bir kubbedir. Burada olan kafesli tunç pencereler üzerindeki sedefkârî kapaklar, Necef camları ve ince cam işleri bir yerde yoktur. Güneşin ışınları vurdukça caminin içi pırıl pırıl aydınlık olur. Kürsüsü ve Müezzin Mahfili sanatkârânedir. Şamdanlar, kandillikler asılı âvizeler, nakışlı ibrişim hâliçeler pek güzeldir. Sözün kısası kale, han, imâret, mescit, medrese, çarşı, pazar, hamam hepsi kâgir ve gök kurşunla örtülüdür. Hayratın hepsi Gazi Şehit Sokollu Mehmed Paşa'nın yapısıdır. O doyumluk asrında Temel Nâzırı Sinan Ağa, vilâyet ahalisinin arzı ile 7.000 kese masraf göstermiş ise de Koca Vezir bunu asla ehemmiyete almayıp az görerek defteri yakmıştır. Bu kadar, Câfer-i Bermekî'ye eşit, Aristo gibi tedbirli vezirdi. Kanunî Süleyman, II. Selim ve III. Murad Hanlar'ın büyükveziri olup, 40 yıl sadrâzamlık etmiş (2), nice kere mâzul, nice kere büyük serdar olup bütün hayratlarında 320 hutbe okunur. Rumeli'de, Edirne yolunda Burgaz kasabasındaki hayratlar da onun olup, evkafına hâlâ neslinden «İbrahimoğulları» ocaklık yoluyla hâkimdirler. Tanrı'nın esirgenliği üzerine olsun. Çok kereler hayratından ve imâretlerinden yemek yemişizdir. Ama hayratlarının hepsinden lüzumlusu bu, hacıların geçit yolu olan Payas şehrindekidir. Burası evvel-

2) Sokollu'nun büyükvezirliği aralıksız olarak 14 yıl, 3 ay, 15 gün sürmüştür.

ce boğaz hâlinde iken vezirin imârıyle emniyet bulmuştur. Şimdi güzel ve mâmûr bir şehirdir. Bağı, bahçesi, gülistanı ve sünbülistanı vardır. Şehrin görünüşü şirindir. Toprak, kireç ve cisin (3) ile örtülmüş 850 kadar evi vardır. Ahalisi vergilerden bağışlanmış olup, 8.000 kadar sayılmıştır. Âsâyiş işlerine On Altı Kethudâlık tâbir olunur. Korsan ve dağ haramileri şehre ve yola ilişmeye kalksalar bu şehir halkının yiğitleri derhal batıdan «Kurt Kulağı»na, kıbleden «Beylan» ve «Bakras» yollarına silâhla hücum ederek, haramileri avlarlar, gidip gelenlerin, hacıların, deniz ve kara tüccarlarının geçmelerini sağlarlar. Gayet gözüpek ve yiğit, son derece iyi silâh kullanır kimselerdir. Bu yiğitliklerine göre yine gayet itaatli adamlardır.

PAYAS'IN HUSUSİYETLERİ

Şehirde yalnız Mehmed Paşa Camii'nde hutbe okunur. Ötekiler zaviyedir. Belli olanları «Halil Zaviyesi» ve «İskele Zaviyesi» dir. 300 dükkânı vardır. Dükkânlarında herşey bulunur. 7 kahvesi, 1 hamamı olup, bağ ve bahçesine nihayet yoktur.

«Mercan Ağa Kuyusu» denen gayet soğuk bir kuyusu vardır ki, temmuzda buz parçası kesilir. Şehir halkı hep ona muhtaçtır. Şehir kıyıda olduğundan havası biraz ağırcadır ama, altı ay kışı gayet güzel olur. Diğer altı ayda bütün şehir halkı, temmuz olunca eşrafı, ilerigelenleri, büyüğü, küçüğü ile «Payas Dağı Yaylağı»'na giderler. O kadar büyük bir yaylaktır ki, o taraflarda olan Türkmen ve Araplar'dan 200.000 adam ve 10 kere 100.000 koyunları ile kuyruk yani ülker yıldızının doğmasından başlayarak altı ay bu yaylada hava alıp gençleşerek döl döş sahibi olurlar. Hayat suyundan nişan verir, yer yer binlerce akarsuyu vardır. Asıl şehir halkı yabancılara çok dost Oğuz tayfalarıdır. Namazında, mümin derviş tabiatlı adamları vardır. Beyaz ve has ekmeği, yaylasında pişer lavaşa yufka ekmeği, üzümü, inciri ve turuncu övülmeye değer. Yaylalarında kayısıya yakın bir üzüm olur. Bu diyara mahsustur. 7 tane yaylağı vardır ki, her birinin bir hassası bulunur.

Önce «Sürmeli Yayla» da asla tâun (4) olmaz. Habîb-i Neccâr Hazretleri birçok defalar bu yaylada oturup halkı dine çağırmıştır. Kendisi Tanrı tarafından gönderilmiştir. Duası berekâtıyle bu yaylada asla vebâ olmaz.

«Göktepe Yaylası» gayet yüksek, büyük bir yayladır. Burada hiçbir hayvan ülker vurmaz (5).

«Çatalağaç Yaylası». Burada asla sıtma olmaz. Halkı gayet sağlam olur.

«Fındıklı Yayla» da asla yılan, çıyan, akrep ve başka zehirli haşerat bulunmaz.

«Şulgani Yaylası». Bunda asla hırsız ve harami bulunmaz. Zira «Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri» nin halîfelerinden «Şulgani Sultan» burada gömülüdür. Burada bir kimse koymadığı şeye el uzatsa, eli kuruyakalır, denenmiştir. Yol kesici yoktur. Herkesin malı meydandadır. Bir Tanrı kulu el atamaz.

«Secen Yaylası». Cüzzamlı olanlar burada Ulu Tanrı'nın emriyle altı ayda hayat verici sularının hassasından sağlamlaşır. O cüzzamlının vücudu beyaz inci gibi olup, hayat ve can bulur. Bu yaylada Hazret-i İsa'nın, annesiyle Nablüs'ten gelip oturdukları mübarek yer ziyaretgâhtır. İsa'nın halîfesi Şem'ûn-ı Safâ Hazretleri Mısır'ın Behnîsâ şehrinden seyahat ederek bu yaylada Hazret-i İsa makamını ziyarete gelmiştir. Makamı vardır. Peygamber nazargâhı olduğundan suyundan içen miskinler (= cüzzamlılar) taze hayat bulur. Tevâtür ile sabittir (6). Frenkler de tarihlerinde bu yaylada Hazret-i İsa ve Şem'ûn-ı Safâ'nın makamları olduğunu okuyarak İskenderun'dan kalabalıkla bu yaylalara gelip ziyaret ederler. Velhâsıl ibretle bakılacak, gezilmesi lâzım yaylalardır.

Bu Payas şehrinde iki gün durulup bütün askerin yiyeceği, içeceği Mehmed Pa-

---

3) Bir çeşit terbiyeli çamur.

4) «Tâun» asıl vebâ demektir. Türkçesi «yumrucak» tır ki, yaramaz çocuklara söylenen yumurcak kelimesi bundan çıkmadır. Fakat bazan koleraya da tâun denmiştir.

5) Bir hayvan hastalığı.

6) Evliyâ Çelebi'nin bu anlattıklarına kendisinin de pek inanmadığı «tevâtür» kelimesini kullanmasından anlaşılıyor. Tevâtür, herkesin söylediği haberdir. «Yalan üzerinde ittifak edemeyeceklerin rivayeti» demek ise de, yine kesinlik yoktur.

Yüz elli yıl önceki Adana'dan bir görünüş.

şa vakfı tarafından verildi. Sonra yürüyüş boruları çalarak hareket ettik. Payas'tan kıble yönüne giderken 4 gözlü, güzel bir Sokollu Mehmed Paşa köprüsü vardır. Ona yakın bir yerde, deniz kıyısının sağ tarafında «Şeyh Abdülkadiri'l - Cîlânî» tekkesi var. Mâmûr, bezeli, dervişleri mütedeyyin bir mesiredir. Buraları geçerek, yine kıble yönüne gidip küçük «Dede Sultan Tekkesi» ni geçtik. Burada birkaç Bektaşî dervişi var. Buradan da kıbleye giderek «Mehersen Irmağı» nın köprüsünü geçtik. Bu ırmak Payas'ın doğusundaki adı geçen yedi yayladan toplanıp bu köprünün altından geçerek buraya yakın bir yerde Akdeniz'e dökülür. Baharda taşkın akar. Buraya yakın «Merkez Kalesi» vardır. Bu kale Haleb Vilâyeti toprağında, denizden bir ok atımı uzak, yüksek bir dağ eteğinde, kare şeklinde, taştan yapılma güzel bir binadır. Kayserler tarafından yapılmıştır. 921 tarihinde Selim Han, Mısır'a giderken itaat göstermişlerdir (7). Hâlâ Payas Nâibliği'ne bağlıdır. Serdarı ve neferleri vardır. Fakat Yeniçeri Serdarı ve Sipah Ketkudâ yeri yoktur. Dağı, bahçesi çoktur. Kale içinde bir cami ile neferleri evleri vardır. Neferleri muayyen ulûfelerini Haleb Defterdarlığı'ndan alırlar.

Bu kaleyi de geçtikten sonra, deniz kıyısında «Sakal Tutan Beli» gibi bir bel vardır. Neûzu Billâh... Gece, gündüz haramileri eksik değildir. Haleb'in Cum Kürt haramilerinin karargâhıdır. Gayet ihtiyatlı davranmalıdır.

Bundan sonra «Acı Çayı» adlı yeri de geçip, iki buçuk saat gittikten sonra «İskenderun Kalesi»ne geldik.

İSKENDERUN VE ÇEVRESİ

İskenderun'un ilk kurucusu «İskender» olduğundan buna «İskenderun» demişlerdir. Sonra buraları göçebe Araplar harap etmiştir. Sonra «İbnü Ebî Dâvudi'l - Âbâdî» yaptı. Yine harab olmuş ise de, hacıların geçtiği yer kapanıp, haramiler yatağı, Frenk durağı olduğundan (8), Sultan Ahmed Han zamanında Büyükvezir Nasuh Paşa burada sağlam bir kale yapmaya başlayıp bitiremeden Karadeniz kıyısındaki Sinop Kalesi'ni Rus Kazakları'nın istilâ ettiğini Nasuh Paşa, Sultan Ahmed

7) Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine giderken buralardan 922 Hicri yılında geçmiştir. Anteb'e 20 ağustos 1516 (= 21 Recep 922) da varmış, Mercidâbık Savaşı'nı 24 ağustos 1516 (= 25 Recep 922) da kazanmıştır.

8) Hıristiyan hacılarının buraya yığınla geldiğini anlatmak istiyor.

Han'a bildirmediği için Ahmed Han, Nasuh Paşa'yı idam ettirmiş, İskenderun kalesi bitmeden kalmıştır. Osmanlı Hanedânı'nın azıcık himmeti ile mâmûr olup bir liman şehri olması pek kolay bir işti. Zira Haleb'e iki konak mesafede, çok lüzumlu ve anayollu bir iskeledir. Limanına her yıl 200 tane Frenk ve İslâm kalyonları gelir. Kalesi yarı harap olduğu için Frenkler, gümrük vermede inad ve muhalefet edip giderler. Fakat Frenkler'in âsî ve korsan kalyonları gümrük vermede inad etseler de, itaatli olanları mümkün değil muhalefet edemezler. Şimdi bu liman 70 yük akça iltizam ile Gümrük Emaneti'dir. 150 akçalık kazadır. Köylerinden kadısına yıllık 5 kese hâsıl olur. Güzel limanı vardır. Fakat büyük gemiler girip yatamaz. Bir top atımı uzakta yatarlar. Âlâ demir tutar yataktır. Ama batı tarafı açık olmakla dalgası çok gelir. Fakat yine demir kuvvetiyle yatılır.

Bu limanın batı tarafında, 260 mil uzakta Kıbrıs Adası'nın «Andros Burnu» vardır. «Güzel ve mutedil havada Kıbrıs Adası'nın karlı dağları görünür» diyorlar ama ben göremedim. Bu İskenderun'da Frenk ve Rumlar oturduğundan cami, han, hamam, çarşı, pazar gibi şeyler yoktur. Ama meyhaneleri çoktur. Bazı gidip gelenler kış mevsiminde meyhanelerde kaldıklarından, sanki meyhaneleri birer handır. Ama suyu uzaktan eşeklerle «Kervan Pınarı»ndan getirirler. İskenderun, adamsı yer olduğundan, gidip gelenler bu «Kervan Pınarı»na konarlar.

İskenderun'da yedi kralın balyoz vekilleri, yani konsolosları var. Asıl balyozları Haleb'te «Balyoz Hanı»nda otururlar. İskenderun, Haleb'in ve yöresinin iskelesi olduğundan gümrüğü yanında büyük mahzenleri vardır. Frenkler gece gündüz orada alışveriş ederler. Hattâ Murtaza Paşa Efendimiz, büyük alayla buradan geçerken, denizde yatan 26 tane kalyon «safâ geldin» mânâsına o kadar top şenliği ettiler ki, sanki her gemi ateş ve duman içinde kaldı.

İskenderun'un dört çevresi sazlık ve bataklıktır.

Buradan kalkıp kervanla «Kervan Pınarı»ndan geçerek, kıble yönünde bazan deniz kıyısında, bazan yüksek dağlarda giderek, «Kargasekmez» adlı beli büyük güçlükler çekerek, yağmur içinde geçip ona yakın «Gökgedik» adlı yeri de geçtik. Biraz sonra «Belen» kasabasına geldik.

Türkmen dilinde yokuş olan yere hep «belen» derler. Burası Haleb eyâletinde voyvodalıktır. 150 akçalık kazadır. Sipah Kethudâ yeri, Yeniçeri Serdar vekili vardır. Bütün evleri birbiri üzerine havaleli, bayır yerde yapılmış, 700 tane, toprakla örtülü eski usul evlerdir. Mâmûr Türk evleridir. Ahalisi 3.000 kadardır. Suyunun ve havasının güzelliğinden halkının yüzlerinin rengi kırmızıdır. Fakat evleri gayet dardır. Bütün yolcular bundan usanç getirmiştir. Çünkü kasaba, yoldan biraz uzaktır. Ama yaylalık ve zengin yerdir. Güzel bir kurşunlu camisi var. Kapısı önünde mâmur, güzel ve kurşun örtülü hanı dahi vardır. Bir hanı daha varsa da harap olmak üzeredir. Onarılmaya muhtaçtır.

1 hamamı, 40 - 50 kadar dükkânı vardır. Sulu üzümü, vesair yemişleri övülmeye değer. Şehrin arkasındaki dağlarda bağları vardır ki, bu bağları ve havası güzel yaylakları da övülmeye değer.

Buradan kalkıp kıble yönünde inişli, çıkışlı yollar aşıp «Gaffarlar Beli»ni, yani yol bekçilerini geçip onların sağ tarafında bir top atımı yoldan uzak olan «Bakras Kalesi»ni gördük. Eski zaman yapılarındandır. Nice padişahların eline girdikten sonra 922 tarihinde (9) Selim Han, Mısır üzerine giderken burası da o kahramana teslim olup, itaat etmiş ve Tavaşî Sinan Paşa'ya anahtarlarını teslim eylemiştir. Paşa, Yunus Paşa'yı kale hâkimi ederek onu bu yollardan askeri Mercidâbık Ovası'na geçirmeye memur etti. Kale, bir bayır üzerinde, beşgen şeklinde küçücük bir şeydir. Çevresinin kaç adım olduğunu öğrenemedim. Haleb eyâletinde hükümettir. 150 akçalık kazadır. Nahiye ve köyleri vardır. Sipah Kethudâ yeri, Yeniçeri serdarı, kale dizdarı ve neferleri vardır. Birer tane cami, han ve hamamı ile küçük bir çarşısı vardır. O kadar güzel değildir. Zira yoldan uzaktır. Dağlarında olan sünbül ve müşk-i Rûmîsi çok meşhurdur. Mevsiminde insanın içini ıtırla doldurur. Halkının işi bağ, bahçe ve

9) Metinde 921 ise de, bu tarih doğru değildir.

Toros geçitlerindeki çağlayanlardan biri.

dağlarında çiçek sovanları çıkarıp Istanbul'a ve başka yerlere götürüp satmaktır.

Buradan kalkıp yine kıbleye giderek «Bakras» altında «Kayaağaç» adlı yerde «Akırcılar» denen yeri geçip «Karamağrat» denen yeri de geçerek, 12 saatte Antakya'ya geldik.

ANTAKYA

Antakya, eski memleketlerden olduğu için her dil ve lehçede ayrı ayrı söylenir. Çok eski şehirdir. Türlü hükümdarların eline geçtikten sonra, nihayet Yavuz Selim Han tarafından alındı. Bıyıklı Mehmed Paşa, Antakya valisi olup kadısı da «İskefserlioğlu Râmi Ali Efendi» oldu. Haleb eyâleti yazıldı. Bugüne kadar Osmanlılar elindedir. 300 akçalık kazadır. Kaç kere 500 akça pâyesiyle mollalara arpalık olarak ihsan olunmuştur. Dört mezhepten kadısı, Nakîbüleşrâfı, Sipah Kethudâ yeri, Yeniçeri Serdarı, Şehir Nâibi ve Muhtesibi vardır. Kale dizdarı ve kale neferleri de vardır. İç El olmakla yetecek kadar cebehanesi, büyüklü küçüklü 20 tane topu vardır. Antakya büyük şehirlerden biri olup, Istanbul'dan önce kurulmuştur. Kalesinin yarısı doğu tarafında beş dağ üzerine, yarısı da aşağıda ve batıda Âsî Irmağı'na kadar olan yerde yapılmıştır. Kalenin çevresi mil hesabıyle 12 mildir. Her mil 4.000 adımdır. Buna göre kale çevresi 44.000 adımdır ki, yavaş yürüyüşle 12 saat sürer. Ama Istanbul kalesi 47.000 adımdır. Antakya kalesinin duvarlarının ve burçlarının yüksek-

Yüz elli yıl önce, güneyin dağlık kesimlerinde seyahat edenler.

liğini başka bir yerde görmedim.

Şehrin 8 tane büyük sarayı vardır. Önce aşağı şehirde «Ketgaç Paşa Sarayı» gayet mükellef bir saraydır. Kapısı demir ve zincirlidir. Hattâ bir kere zenciri Ketgaç Paşa kılıçla iki parça eder. Hâlâ kapı üzerinde asılı durur. Zaten «Ketgaç» da «kılıç» demektir. Mâmûr evlerinin çoğu Âsî Irmağı üzerindedir. Âsî Irmağı buradan kıbleye Akdeniz'e dökülür. Hayat suyu gibi saf bir sudur.

ŞEHRİN ÖZELLİKLERİ

Antakya'nın medreseleri Istanbul'unkiler gibi kâgir medreseler değildir. 7 yerde, cami ve mescitlerde ders için toplananlar görülür. Dersiâm Efendileri erdemli, bilgili kimselerdir. 3 yerde Dârü'l-kurrâ vardır. Lâkin talebelerinin aylığı yoktur. Şeyhleri de bu işi parasız yapar. 40 kadar sıbyan mektebi vardır. Birçoğunun bayramlık elbiseleri ve harçlıkları her yıl vakıftan ihsan olunur. Mâmûr mekteplerdir.

Aşağı şehirde «Habîb-i Neccâr Tekkesi» dervişlerle doludur. Çukur bir yerdedir. Bir Habîb-i Neccâr Tekkesi de dağda vardır. Bir saatte çıkılır, her tarafı görür bir yerdedir.

Şehrin hamamları küçüktür. Âsî Irmağı kıyısında olan kale duvarlarının iç yüzündedirler. Suları Âsî Irmağı'ndan dolaplarla dönerek gelir.

Bekârlar için 9 tane hanları vardır. Çarşısı 300 dükkândır. Kâgir bedesteni yoksa da, yine de her türlü değerli eşyalar bulunur. Şehir, Arabistan sınırında olduğu için ceylân gibi sürmeli gözlü, aydın yüzlü, şirin sözlü güzel gençleri vardır. Şehrin doğu yönünde yüce dağlar bulunduğundan, bu dağların eteğinden birçok, güzel sulu pınarlar akar. Güzel kaynakları vardır. Hattâ Haleb kapısının iç yüzünden turna gözü gibi akıp Âsî Irmağı'na dökülür. Beyaz devedişi buğdayı ile çakıl ekmeği ve limon, turunç, şeker kamışı gibi yemişleri meşhurdur. Bahçeleri hep Âsî Irmağı kıyısında olup, bostanları hep

dolaplarla sulanır. Şehrin batı yönü Anadolu diyarı sayılır. Kendisi ise Arabistan sınırının başlangıcıdır.

Bu Antakya kalesini temâşâ edip 1058 yılı ramazanının bayram namazını (= 19 ekim 1648) çarşı içindeki camide kıldık. Sonra yürüyüş boruları çalınarak kıble yönünde ilerledik. Mâmûr köylerden geçerek, 8 saat sonra «Zabkıyye» kasabası durağına vardık. Verimli bir vâdi içinde, bağlı bahçeli, zanbaklı, 300 evli mâmûr bir kasabadır. Antakya nahiyesinde hâkimliktir. İncir ağaçlarının ünü cihanı tutmuştur.

Bu kasabanın içinde «Canpuladoğlu Ali Paşa», Murtaza Paşa'ya büyük bir ziyafet çekti. Bunun benzerini kimse yapmamıştır. Murtaza Paşa ve Ali Paşa'nın 6.000 askeri ve o kadar halk yemek yediği hâlde, yine o kadar bin sahan ve tepsiler nefîs yemeklerle dolu olarak kaldı. Paşa'ya 3 küheylan kısrak hediye etti. Murtaza Paşa da Ali Paşa'ya samur kürk ve bir mücevher hançer hediye etti.

Oradan yine kıbleye giderek «Şugur Köprüsü»ne geldik. Burası da Haleb toprağında, Âsî Irmağı kıyısında, çimenlik bir yerdedir. Küçük bir hanı vardır. Ama tehlikeli yerdir. Tanrı, bir hayır sahibine îmârını nasib ederek, hacıların yolunu emin eylesin. Oradan yine kıbleye bazan kayalı, bazan sazlı ve bataklı yerleri geçerek 6 saatte «Mudık Kalesi»ne geldik. Burayı Nureddin Şehid Sultan'ın (10) Mudık adlı veziri yaptığı için o adı taşır. Burasını Selim Han, Çerkesler'den aman ile almıştır. Haleb Eyâleti'nde, aynı adı taşıyan bir gölün kıyısında, küçük, kayalı, alçak bir tepe üzerinde, kare şeklinde yapılmış küçük bir kaledir.

Buradan kalkarak 7 saat gidip «Şecer Kalesi»ne geldik. Mısır sultanları, hatunlarından «Şeceretüddür» adlı hatun, Diyarıbekir Eyâleti'nde «Hasankeyf»te bulunan oğlunu ziyarete giderken burada kendisini haramiler basıp büyük savaşla kurtulmuştur. Oğluna Hasankeyf'te hükümdarlık nasib olduktan sonra dönerken bu korkunç ve tehlikeli yerde bir kale yaptığından, o Hatun'un adıyle «Şecer Kalesi» denmiştir. Sonra Mısır'da bu hatuna padişahlık nasib olmuştur (11). Kâbe'yi birçok kıymetli eşya ile süslemiştir. Bu kale de o Hatun'un hayratındandır. Kendisi, Mısır içinde «Sitt-i Nefîse» yakınında, Sirkeciler Mahallesi'ndeki güzel camisi içindeki bir kubbenin altında gömülüdür. Kale sonraları Sultan Gavri'nin eline geçmiş, ondan da I. Selim fethetmiştir.

HAMA ŞEHRİ

Bu şehre Yunanca «Hamutan» derler. Farsçası «Dâr-i Şenbet»tir. Dürzüler «Şehr-i Rezûl» derler. Araplar umumiyetle «Hama» der. Tufandan sonra ilk yapan Nuh'un oğlu «Hâm»dır. Gayet mâmûr olup Âsî Irmağı'nı buraya akıtmadan önce 400.000 kadar büyük kuyularla sulanır ulu bir şehirmiş. Bütün halkı Yahudi olmakla Buhtunnasr bu Yahudi kavminden öcünü almak için Hamutan şehrini de yıkmıştır. İskender zamanına kadar biraz imar olunmuşsa da, İskender 32 yıl hükümet sürerek öldükten sonra kalesi, Rum kayserleri tarafından yapılmıştır. Sonraları gayet mâmûr olmuştur. Kralı, Şamtrablusu'nda İspanya Frenkleri ile ittifak edip, Şam, Mekke, Medine yollarını harap etmeye başladılar (12). Nihayet Hazret-i Ömer'in halîfeliği zamanında «Ubeyde bin Cerrâh» başkumandan olup 50.000 askerle bu kaleyi kuşattı. Şehir zorla Rumlar'dan alınarak İslâm ülkesine eklendi.

Şam Halîfeleri zamanında Trablus-şâm'ı istilâ eden Frenkler (13) buraya da gelmişlerse de çölden Araplar yardıma yetişerek şehri kurtarmışlar, Frenkler'in kılıç artıkları da Dürzü dağlarına sığınıp güç hâl ile Trablus'a varabilmişlerdir. Sonra halîfe tarafından kale gereği gibi

---

10) «Nureddin Şehid» dediği, Suriye Atabeyi Nureddin Mahmud, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı yarı bağımsız büyük bir bey olup, 1146 - 1174 arasında Suriye'yi idare etmiş ve Haçlılar'a karşı kazandığı parlak zaferler ve adaletiyle ün salmıştır. Pek çok da imâret yapmıştır.

11) Şeceretü'd-dür, Eyyûblular'dan Necmeddin Salih'in zevcesi olup, 1250 yılında tahtta bulunmuştur.

12) İspanyollar bu taraflara gelmemiştir. Evliyâ Çelebî, Haçlı Seferleri vukuatını daha sonraki savaşlarla karıştırıyor.

13) Bu olay da Haçlı Seferine aittir. Şam halîfeleri, yani Emevîler çağında bu bölgeye Hıristiyan saldırısı olmamıştır.

Antakya'da, antik çağdan kalma bir mozayik.

tamir olunmuştur.

Daha sonra kale Mısır sultanlarından Gavri'nin eline geçmiş ve Yavuz Selim Han, Mısır fethine giderken Şam veziri Çerkes «Sınalbay», Selim Han'a itaat edip Hama kalesinin anahtarlarının savaşsız teslim etmiş ve vilâyet valiliğine «Güzelce Kasım Paşa», kadılığına da «Kemalpaşaoğlu Dâmadı İzmitli Muslihiddin Hicâbî» tayin olunmuştur. Hama, Şam'a bağlı sancak olmuştur. Mısır fethinden dönüşte yeniden yazılma yapılıp Trablusşam eyâletinde ayrı bir sancakbeyi tahtı olmuştur. Beyinin padişah tarafından 364.036 akça hası olup, 33 zeamet ve 171 tımarı vardır. Çeribaşısı, yüzbaşısı, alaybeyi vardır. Bütün Paşa askeriyle, zeametlileri ve zeametlilerin cebelileri 2.000 asker olup sefere koşarlar.

Dört mezhepten müftüleri, nakîbüleşrâfı, ilerigelenleri, büyükleri, eşrâfı vardır. Sipahi Ketkudâ yeri, Yeniçeri Serdarı, kale dizdarı, neferleri, muhtesibi vardır. 300 akça pâyeli kazadır. Nahiyelerinden kadısına yıllık 6 kese hâsıl olur. Beyine de adalet üzere 30 kese gelir.

HAMA KALESİ

Hama kalesi çöl içinde ve Âsî Irmağı kıyısında yığma bir tepe üzerindedir. Kesme taşla yapılmıştır. Eski zamanda çok mâmûr imiş. İç El olmakla, burç ve duvarları o kadar mâmûr değildir. Dört çevresinde hendeği yoktur. Kale içinde 1.000 kadar bağlı bahçeli, havuz ve şadırvanlı yüce saraylar vardır. Hepsi beyaz taştan yapılmadır. En meşhur sarayı «Arnavut Mehmed Paşa Sarayı»dır. Âsî Irmağı kıyısında, 300 odalı, birçok sofalı, 2 hamamlı, haremi bahçeli bir saraydır ki, benzeri ancak Şam'da bulunur. Burada Murtaza Paşa Efendimiz'e bir ziyafet verildi ki dillerle tarif edilmez.

Şeyh Abdülkadir-i Gîlânî oğlu Şeyh İbrahim Efendi'nin sarayı da meşhurdur.

Şehirde 105 cami vardır. Yukarıçarşı Ubeyde bin Cerrâh Camii vardır ki, Hama fâtihinin camisidir. On Müjdeliler'dendir (14). Bu cami eskiden kilise imiş. Fetihten sonra cami yapılmıştır.

«Güzelce Kasım Paşa Camii»: Yavuz Selim Han'ın fethinde vali olup bu camiyi yaptırmıştır.

Bunlardan başka mescitleri de çoktur. 72 kadar sıbyan mektebi vardır. Tekkeleri varsa da, en meşhuru «Abdülkadirü'l-Gîlânî Tekkesi» olup, mâmûr, güzel, dervişleri çok ve imâretinde nimeti daimdir.

7 tane tüccar hanı vardır. Çarşıları Ha-

14) Aşere-i Mübeşşere'den yani Cennet'e girecekleri kendilerine Peygamber tarafından sağlıklarında müjdenen on kişiden.

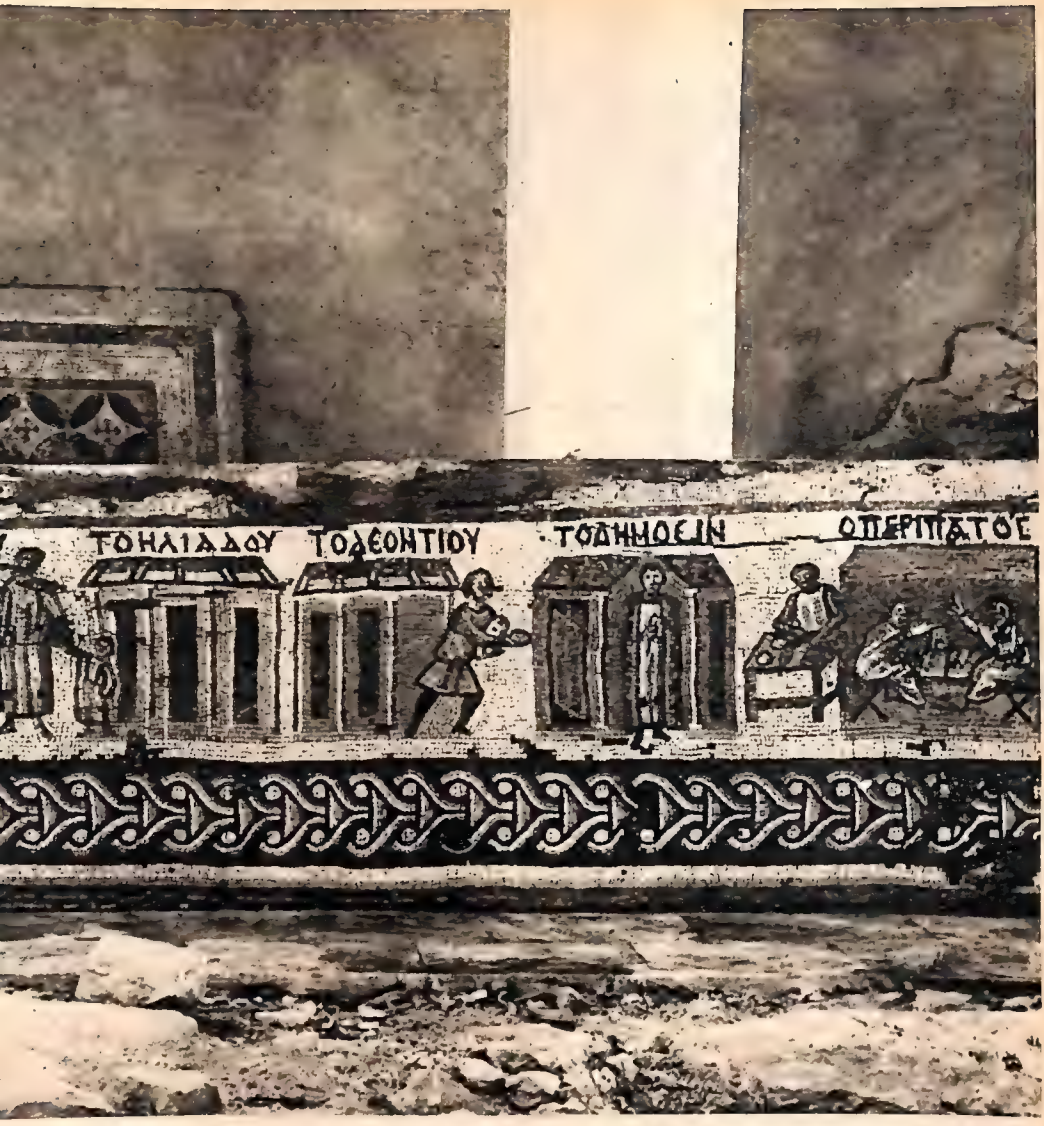

leb ve Şam çarşıları kadar güzel değildir ama, yine her türlü kıymetli eşya bulunur. Kuyumcuları ile berberleri çoktur. Yeri bir parça sıcak olmakla, halkının yüzlerinin rengi buğdayımsı ise de, niceleri beyaz yüzlü, niceleri kırmızı renkli, zayıf ve pîrlerinin duaları kabûl olunur adamlardır. Edebli, namuslu kadınları vardır. Fakat o kadar güzel değillerdir. Avam tayfası çuka, alacalı ve ipek kaftan giyerler (15). Ortahâlli olanları kanaatkâr olup, hepsi alacalı bir ferace ve sof giyerler. Kadınları ayaklarına çizme giyer ve başlarına beyaz car (16) bürünürler. Şehir dördüncü iklimin ortasında olmakla suyu ve havası sıcaktır. Şehirden dışarda bir sam yeli eser ki, insanı helâk eder. Ama şehre tesir etmez. Şehrin bütün halkı, penbe ipliği eğirip çarşaflar, havlular ve ipek kara peşkirler yaparlar. Asker tayfasından süvarileri çok olduğu için, gayet sanatkârâne at gemi yapar demircileri vardır. Hama'nın gemi meşhurdur.

---

15) Evliyâ Çelebî «zenginler» diyecek yerde yanlışlıkla «avam» demiştir.

16) «Car», çarşaf gibi bir örtüdür.

Antakya, zengin mozayikleriyle ün yapmıştır. Resimde, bunlardan biri görülüyor.

Şam'ın Havran buğdayından taneli buğdayı olur. Güzel arpası, pamuğu, fulü, reyhanı, terefili, yoncası ve küheylan atları çok olur.

Hamamları gayet güzeldir. Arnavut Mehmed Paşa Hamamı kadar aydınlık bir hamamı hiçbir diyarda görmedim. Kırım Bahçesarayı'ndaki Mehmed Kirey Hamamı'na eşittir. Bu hamam yeni yapılmıştır. Kubbelerindeki Necef, billûr, muran taşları, hamamın içine ışık döküyor. Bütün futaları ipektendir. Silecekleri, havluları ve üstü kumaşla örtülü döşemeleri temizdir. Hamamın içinde Hanefî kurnalarının ve Şâfiî havuzunun lüleleri ve bütün tasları altın yaldızlıdır.

Şehir halkı «bunlardan başka 180 kadar da saray hamamları vardır» diye övünürler. Hakikat de öyledir.

MUHAMMED DOLABI

Bu şehirde acayip bir dolap vardır. Öyle bir dolaptır ki, dört çevresindeki çöllerin sekizer saatlik yerlerinde gece yarısında «Yâ Muhammed» sesi ayan beyan işitilir. O cihetle adına «Muhammed Dolabı» derler. Göğe yükselmiş uzun bir dolaptır. Orta milinden ta tepesine varıncaya kadar 40 mimar zirâıdır. 40 arşın dahi aşağıda olup 80 arşınlık yüksek bir dolaptır. Tahtaları Baalbek dağlarından gelir, çar... ağaçlarıdır. Üzerinde 100 ve 150'şer okkalık mıh ve ekserleri vardır. Dolabın dört çevresinde binlerce su kovası vardır. Kule üzerine saf su akmakta olup, oradan su kemerleriyle şehrin bü-

tün cami, mescit, han, hamam, tekke, medrese, imâret ve saray gibi büyük yapılarına giderek su verir. Gayet büyük bir vakıf olup vergiden bağışlanmış dülgerleri ve 40 - 50 kadar hademesi vardır. Yanına yaklaşıp temâşâ eden kimsenin kulağı, sesin şiddetinden sağır olur. Asıl garip temâşâ bu ki, şehrin âvâre çocukları bu dolaba sarılıp dönerek yukarı çıktıktan sonra kendilerini Âsî Irmağı'na atarlar.

Bu dolaptan başka Âsî Irmağı'nın iki tarafında 3.000 tane Cennet misâli bağlar ve bahçeler vardır. Her birinde, ikişer üçer dolapla sebzeler suvarılır. Ama bu Muhammediye Dolabı'ndan büyüğü yoktur ki, Arap ve Acem seyyahlarınca meşhurdur.

Hama şehrinin dışında «Taşköprüoğlu Hâmid Çelebî» nin ziyaretgâhı vardır. Kudüs'ten gelirken yine mukaddes topraklardan sayılan bu Hama'da merhum oldu.

Onunla aynı yerde «İbrahim Âzerî Çelebî» de yatmaktadır. Bu, «Muallimoğlu Efendi» nin körpe can kuzusudur. Hama'da ateşli hummâdan öldü. Gîlânî Tarikatı şeyhleri civarında Hâmid Efendi ile bir yerde gömülüdür. «Dediler Geçti Âzerî Çelebî» ölümüne tarihtir: 993.

Bu ziyaretlerden sonra tuğlar ileri gönderildi. Çöl içinde «Destan Köprüsü»nde konakladık. Büyük bir köprüdür. Mukaddes topraklardan akan iki ırmak üzerinde böyle bir köprü yoktur. Mukaddes topraktan akan büyük ırmaklardan biri de Fırat'tır. Malatya hududundan Umman Denizi'ne kadar akar. Irmağın, güney ve batı tarafları Hâsân, Askalân, Remle, Yafa, Akkâ, Sayda, Beyrut, Şam, Tartus şehrine kadar mukaddes topraklardır. «Ramazanoğlu Yaylası» huduttur. Maraş da dahildir.

Müfessirlerin doğru sözlerine göre Tanrı, mahşerde İsrâfîl'e sûru çaldırınca bu mukaddes toprak o kadar genişleyecektir ki insanlar, cinler, kuşlar hep burada toplanacaktır ve bu durumda herkes Kudüs'ü soracaktır. Buralara onun için mukaddes topraklar derler. Başka bir söylentiye göre de Hazret-i Dâvud'un tabutla gezdiği yerler mukaddes topraklardır. Bir söylentiye göre de Peygamberlerin gömüldüğü yerler mukaddes topraktır. Şu hâlde bu mukaddes toprak yani Baalbek Ovası'nda Tennûr, Zâbûl, Kelb, Zagzaga Irmakları ve daha sair ırmaklar bulunur. Ama Fırat ve Âsî'den başka, mukaddes topraktan akan büyük ırmak yoktur. Fırat, mukaddes toprağa girdikten sonra köprüden geçer. Çünkü ötesinde köprü yoktur. Çünkü deniz gibidir. Köprü falan tutmaz.

Malatya, Birecik ve Caber Kaleleri önünden gemilerle geçilir. Birecik'ten ta Bağdad Ovası'na ve «Kurna»ya varıncaya kadar bütün tüccarlar mallarını kelekler le ve gemilerle Bağdad ve Basra'ya götürürler. Ama bu Âsî Irmağı öyle değildir. Köprü tutar. Bir köprüsü «Antakya Köprüsü» olup, biri de bu «Âsan Köprüsü» (17) dür. Abbâsîler'den Hârûn Reşid ve Şam hükümdarlarından Nureddin Şehid ve daha nice padişahlar bu köprüleri onarmışlardır. Çünkü halkın geçit yolu olup, Mısır, Şam, Haleb yolları üzerindedir.

BİR ZİYARETGÂH

Bu köprünün Humus toprağı tarafı kenarında, bir bayır üzerinde ve Humus sınırı üzerinde 100 evli bir Arap köyü var. Orada «Bâyezîd-i Bistâmî» nin mezarı bulunmaktadır (18). Şeyh Hazretleri o köy içinde bir cami ve tekkenin içinde gömülüdür. Tekkede 100'den fazla derviş var. Gelip gidene tekkenin nimeti boldur. Bütün çöl Arapları ve Türkmenler bu hazrete inanırlar. Ziyaretgâhtır. Bu Bâyezid Hazretleri Bağdad'ın «Kuşlar Kalesi» adlı yerindeki evinden çıkıp görür ki, gökyüzünün rahmet kapısı açılmış. Hayretle «aman Yâ Rabbî» deyip bakmaya dalınca hâtiften: «Ey Bâyezîd! Benim böyle 70.000 rahmetim kapısı vardır» sesini işitince «hû» deyip Bağdad çölü içinde semâ etmeye başlar. O çöllerde semâdan ayaklarında tırnak ve parmak kalmayarak kuru incik kemikleriyle buraya gelir. Merhum olur. Cesedini gömerler. Yüce ruhu kutlu olsun.

Burada Şam'ın Çavuşlar Kethudâsı, Çavuşlar Emîni, Şam Yeniçeri Ağası ve nice dîvân üyesi, hediyelerle dîvân hizmetine geldiler.

---

17) Âsan Köprüsü biraz yukarıda Dastan Köprüsü olarak geçmişti.

18) Bâyezîd-i Bistâmî, Hicrî 231 - 264 arasında (Milâdî: 845 - 878) öldüğü tahmin olunan meczup bir mutasavvıftır.

III. Sultan

LÂLE

Çıkıp ıkbâl ile gülzâra Şehenşâh-ı Cihân
İltifâtıyle eder gülleri şâd-ü handân
Lâle-zârâ gelir elbet yine Sultân-ı zamân
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi

Tahsin Tunalı

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'e
İşte üç çifte kayık, iskeledê âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'e

Gülelim, oynayalım, kâm alalım dünyâdan
Mâ-ı tesnîm içelim çeşme-i nev-peydâdan
Görelim, âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sâdâbâd'e

BİR sandallar kervanı, «Cedvel-i Sîm» denen kanal üzerinden Kâğıthane'ye doğru akıyordu. Sandallardan Nedim'in son şiirleri, Mustafa Çavuş'un şarkıları yükseliyordu. İki tarafta kıyı, gözün alabildiğine lâle bahçeleri ile uzanıyordu. Belki yüzlerce rengin âhengini taşıyan lâlerin ortasında, şuraya, buraya birer mücevher gibi küçük, zarif köşkler inşa edilmişti.

Osmanlı devletinin taht şehri İstanbul, sulh ve huzurun nimetlerini tadıyordu. Uzun harp ve ihtilâl yıllarının bezginliğini unutmak için, her İstanbullu, bu coşkunluğa kendiliğinden bir şeyler vermek arzusu ile çırpınıyordu. Taşra şehirleri, İstanbul'u taklid ediyordu.

III. Sultan Ahmed Han devrin padişahı,

Ahmed ve DEVRİ

Nevşehirli İbrahim Paşa da sadrâzamı idiler. İkisi de, uzun harp yıllarının sıkıntılarını unutmak ve millete unutturmak azmindeydi. Çar Büyük Petro, Prut'ta yenilmiş, Azak'ı geri vermişti. Venedik de mağlûb edilmiş, Mora geri alınmıştı. Ancak Almanya ile olan harp, felâketle neticelenmiş, Belgrad ve Temeşvar kaybedilmişti.

Devlet, elbette Belgrad'ı Almanlar'dan geri alacaktı. Fakat daha zamanı gelmemişti. Silâhlar fazlasıyle konuşmuştu. Şimdi konuşma sırası kalem ve sazdaydı. Şiir, musiki, çiçek ve hat, büyük bir milleti yıllarca meşgul edecek kudretteydi. Hele serdarlar, seraskerler, serdâr-ı ekremler, biraz istirahat etsinlerdi, çok yorulmuşlardı. Devir, Nedîm'lerin, Bekir Ağa'ların, Mustafa Çavuş'larındı. Cimriliği ile meşhur Sultan Ahmed'in, Nedîm'in her yeni gazelini ne şâhâne ihsanlarla karşıladığını herkes biliyordu. Cömertliği ile tanınmış dâmadı İbrahim Paşa'nın sanatkârlara lutuflarının ise haddi ve hesabı yoktu. Nedîm:

Senin gibi veliyyü'n-nimetim varken cihân içrê
Gelip Nef'i vü Bâki benden umsun lutf-u ihsânı
Zamân ahdinde hoş-demdir, zemin lutfunla hurremdir
Sanırlar meclis-i Cem'dir, görenler her gülistânı

demekte haklıydı.

Türk şiiri son yıllarda Nâbî'yi kaybetmişti ama, şimdi Nedîm vardı. Nâbî'den bir yıl önce Türk musikisi Itrî'den mahrum olmuştu ama, Ebû-Bekir Ağa onun yerini tutuyordu. Hele Mustafa Çavuş'un şarkıları?... **Dök zülfünü meydana gel**'ler, **Küçüksu'da gördüm seni**'ler, **Bir esmere gönül verdim**'ler, bütün İstanbullular'ın ağzındaydı. «İki bahr arasında bir gevher-i yektâ» olan cihanın en kalabalık beldesinden taşraya, Edirne'ye ve Bursa'ya, Üsküb'e ve Konya'ya yayılıyor, Tuna, Nil ve Fırat yalılarında terennüm ediliyordu.

Türk sanatına yeni bir canlılık, zariflik, bir İstanbul inceliği gelmişti. Bu sanatın hemen her dalda azamet devrinden inmeye başladığı âşikârdı. Fakat zevk ve safâ cereyanı, yeni bir ruh getirmişti. Belki Süleymaniye'ler, Sultanahmet'ler yapılmıyordu. Fakat işte Emetullah Rabîa Gülnûş Vâlide-Sultan'ın camileri, oğlu III. Ahmed'in Üsküdar ve Ayasofya meydanlarındaki çeşmeleri, bir zarafet âbidesi gibi yükseliyordu.

Evler, konaklar, saraylar, yalılar, köşkler, sahilsaraylar, daha ferah, daha güler yüzlü idi. Duvarları en zarif çinilerle kaplı hamamlar, sofalar, dîvânhaneler, sanki

Cennet-i Âlâ'dan nişan veriyordu! Hele bahçeler... Kâğıthane'nin, Boğaz'ın iki yakasının bahçeleri... Her türlü çiçekle bezenmişti. Tabiî lâle, çiçeklerin sultanı idi. Son bir, iki yıl içinde kaç çeşit yeni lâle tohumları elde edilmişti... Tabiatın bütün renklerinin kaynaştığı bu muhteşem olduğu kadar nazlı çiçekler, kayıkçı ve sırık hamalından, padişah ve vezirine kadar her Türk'ün gözdesiydi. Bahçesinde, bahçesi yoksa saksısında ve lâledânında birkaç lâlesi bulunmayan İstanbullu var mıydı acaba?

Şah Abbâs'ın Isfahân'ı belki I. Ahmed'in İstanbul'u ile rekabet edebiliyordu. Fakat artık III. Ahmed'in İstanbul'u ile rekabet, hiçbir sahada mümkün değildi. Fikirler açıktı. Halk eğleniyor, geziyor, dinliyor, söylüyor, okuyor ve seyrediyordu. Kalabalık takımlar musiki fasılları icra ediyor, Boğaz ve Haliç'te binlerce sandalın katıldığı cünbüşler yapılıyordu. Osmanlı Türk'ü, şiirde, musikide, hattatlıkta, mimarîde, çiçekçilikte ve her sahada, İran medeniyetini geride bıraktığını biliyordu. Kâğıthane'nin «Cedvel-i Sîm» denen kanalından bir sandala binen, istese Cennet'in tâ yanına kadar varmanın mümkün olduğuna emindi.

Ya Frengistan?... Artık orası «Diyâr-ı Küfr» değildi. Avrupa ile alâkalar fazlalaşmıştı. Garp'tan iktibaslar başlamıştı. Paris ve Versailles'da Régence devri yaşanıyorsa, İstanbul'da da Lâle Devri hüküm sürüyordu.

Herkes hayatından memnun muydu? Şüphesiz hayır! İçin için kaynayan bir tabaka da vardı. Bunlar, kin dolu nazarlarını, İbrahim Paşa iktidarına çevirmişlerdi. Ancak, büyük devlet adamının açtığı çığır güzeldi, zevkli ve canlıydı. Hayatın maddî nimetlerini gösteriyordu.

Lâle Devri, yalnız zevk ve safâdan ibaret değildi. Tarih, coğrafya, askerlik ve müsbet ilimlerde de çalışmalar yapılıyor, değerli eserler ortaya konuyor, Doğu'dan ve artık Batı'dan da kitaplar çevriliyordu.

Kitap denince artık Osmanlı Türk'ü, el yazmasını anlamıyordu. Basma kitabın zevkine de varmaya başlamıştı. 1727'de İbrahim Müteferrika ile Yirmisekizçelebîzâde Said Efendi, İstanbul'da ilk Türk matbaasını açmışlardı. Said Efendi, babası Mehmed Efendi'nin yanında Fransa'ya gitmiş, çocuk yaşında Paris'i ve Versailles'ı görmüştü.

Şeyhulislâm Yenişehirli Abdullah Efendi, matbaanın faydalı bir şey olduğunu bir fetvâsı ile ilân etmişti. O matbaa ki, Gutenberg'den 500 sene evvel Orta Asya'da Uygur Türkleri tarafından kullanılmış, binlerce kitap basılmış, fakat Osmanlı Türk'ü tarafından asırlarca iltifat görmemişti.

Gerçekte XVI. asırdan beri İstanbul'da azınlık matbaaları vardı. Avrupa'da da Türkçe, Arapça, Farsça kitaplar basılıyor, bunlar Türkiye'de satılıyordu. Ancak bir Türk matbaası kurulmamıştı.

Matbaanın Avrupa'da ortaya çıktığı XV. asrın ikinci yarısında ve geliştiği XVI. asırda Türk'lüğün medenî seviyesi, Batı'dan çok ilerdeydi. Okuyup yazma ve ilk tahsil, Avrupa ile mukayese edilemeyecek derecede inkişaf etmişti. Aydın tabaka, kitap okuyanlardan çok daha fazla idi. Avrupa'da bin kitabı bir araya getirebilen hükümdar parmakla gösterilirken, Doğu'da, on binlerce yazmadan müteşekkil pek çok kütüphane vardı.

XVI. asırda Avrupa'da basılan kitapların baskı sayısı çok mütevazı idi. Bu baskı sayısının çok fazlasını Türkiye'de hattatlar ortaya koyuyorlardı. Kont Marsigli'nin 1700 yıllarında İstanbul'da 90.000 hattattın bulunduğunu yazması şüphesiz pek mübalâğalı idi. Ancak yine de bir gerçeği aksettiriyordu.

Yazma kitap üstelik bir de sanat eseri mahiyetindeydi. Mütevazı şehir ve kasabaların evlerine kadar girebilmişti. Avrupa'da baskı sayısı XVII. asırda, hattâ ehemmiyetli şekilde, XVIII. asrın başlarında artmıştı. Müteferrika matbaası açıldığı zaman, Avrupa matbaalarının baskı kabiliyeti, şüphesiz Türk hattatlarının ortaya koyabildiklerinin çok üzerine çıkmıştı.

Ancak bu farkın büyüdüğü zamanda da birden matbaanın kabûlü kolay bir mesele değildi. Ortada mühim bir içtimaî mesele vardı. On binlerce hattat, işsiz kalacak ve cemiyette huzursuzluk başlayacaktı. Bunu çok iyi bilen Şeyhulislâm Abdullah Efendi, bir süre, din kitaplarının basılmasını yasaklamıştı. Hattatlar, hiç olmazsa bu sahada sanat ve mesleklerini devam ettirebilmeliydiler. Matbaanın iler-

III. Sultan Ahmed.

lediği nisbette, hattatlık da tedricen ortadan kalkacaktı.

Millete bu refahı, sulhun tatlı nimetlerini sunan İbrahim Paşa, yeterince takdir ediliyor muydu? Ne gezer? Her iktidarın olduğu gibi, onun da muhalifleri, gayri memnunları, hattâ azılı düşmanları vardı. Her yeniliğin ve her güzelliğin düşmanı olan yobazlar, İbrahim Paşa aleyhine gûya ilâhî işaretler görmeye ve göstermeye başlamışlardı bile. İşte 7 ağustos 1728 günü Istanbul'un mârûz kaldığı dehşetli yağmur! Böyle bir yağmuru ne gören, ne de baba ve atalarından işiten vardı! Elbette Cenâb-ı Hakk'ın, kullarına bir ihtarı idi! Başka ne olsa gerekti?

Yağmur, hem de mübarek cuma gününe rastlamıştı. Cuma sabahı uyanan Istanbullular, perşembe günü gibi yakıcı bir ağustos güneşi, bulutsuz bir hava bekliyorlardı. Gidecekleri mesire yerlerini kararlaştırmışlar, hazırlıklarını yapmışlardı. Heyhat, bütün ümitler suya düşmüştü. Yağmur başlamış ve her saat biraz daha amansız hale gelmişti. Gûya gökyüzünün dibi delinmişti. Tufandan nişan veren seller, açık denizin dalgaları gibi coşuyor, sokakları silip süpürüyor, çukurluklara dağlar gibi yığılıyor, kıvrılıp akıyor, harap edecek hânüman, yıkıp geçecek mânia arıyordu. Boğaziçi'nde hasar büyük olmuştu. Karadeniz, Boğaz'ın Cennet'ten nümune kıyılarına taşıyor, zarif sahilsarayları basıyordu. Yobaz tâifesine göre, İbrahim Paşa ve hempalarının zevk-u safâ, fısk-u fücûr ile meşgul oldukları sahilsarayları... Yüzlerce sandal sahile vurup parçalanmış, boğulanlar da

olmuştu.

Devletlû Sadrâzam Paşa Hazretleri bundan ders almış, işaret-i ilâhîye'yi kavrayabilmiş miydi? Ne gezer? Yolunda devam edip gitmiş, zevk ve safâ yuvalarındaki hasarları, eskisinden güzel şekilde onarmıştı. Ama Devletlû'nun sonunu işaret eden başka hâdiseler de olmuştu. İlk ihtardan sonra başkaları da gelmişti.

13 şubat 1730 gecesi, Diyarbekir şehrinde doğudan bir kızıllık görünmüş, gittikçe büyümüş, gece vakti gökyüzü, gündüze dönmüştü. Üç saat kadar havada alevler uçuşmuş, halk sokaklara uğramış, dehşet içinde kalmış, elhamdülillah maddî ve insanca zayiat görülmemişti. Bu, ikinci ihtardı. Bunda hiç şüphe yoktu. Kim ki şüphe eder, îmandan sapıtmış olurdu.

Üçüncü semavî işaret, 15 temmuz 1730 günü zuhur etti. 34 dakika müddetle güneş tutuldu ve bütün Istanbul, karanlık içinde kaldı. Gerçi pâdşâh-ı âlempenah hazretlerinin müneccimleri, bunun olağan bir şey olduğunu, hattâ vukuunu önceden hesapladıklarını iddia ediyorlardı. Fakat öyle şey olmazdı. Şüphesiz Müslümanlar'ı kandırıyor, uyutuyorlardı. Felâket yaklaşmıştı. Belki de bu felâket, gerçek îman sahipleri için saadet olacaktı. Artık bu Kâfiristan'ı taklid edip, memlekete nice bid'atler sokan sefih vezirle, onu himaye eden ve güya halife de olan kayınpederi padişahın sonu gelmişti. Ey Cemâat-i Müslimîn! Göresiniz neler olacaktı? Bir lâle soğanı için avuç dolusu altın veren, şâirlerin ve bestekârların ağızlarını inci ve mücevherle dolduran dinden sapıtmış devlet erkânını bekleyen âkıbet yamandı, yaman!...

İşte İspirî-zâde, Zülâlî-zâde gibi yobazların söyledikleri bunlardı. Bunun gibi şeylerdi. Kulaktan kulağa fısıldanan bu şayialar gittikçe büyüyor, camilerde, kahvehanelerde, sokaklarda konuşulmaya başlıyordu. İbrahim Paşa ehemmiyet vermiyor, «bırakın desinler!» diyor, milletin sevgisine güveniyordu. Ama memnuniyetsizlik eksilmiyor, artıyordu. Birçok vatandaşa zevk ve neşeden gına gelmişti. İpin ucunu kaçıranlar çoktu. Lâle merakı, giyim - kuşam derdi, birçok sabit gelirli için belâ olmuştu.

Her kadın kocasından Lâhûr şalı, ıtrışâhî, kerrâkeli kumaş istiyordu. Nâdir lâle çeşitleri bulunmayan bir ev, küçük görülüyordu. Giyim ve kuşamda akranından geri kalmamak, mümkünse onları geçmek, âdetâ bir şeref ve haysiyet meselesi olmuştu. Ananevî Türk kanaatkârlığı, sadeliği kalmamıştı. Her evden şiir ve musiki sesleri yükseliyordu. İş güç sahipleri, gazel ezberleyip, şarkı meşk etmeye başlamışlardı.

Nedîm'in de, İbrahim Müteferrika'nın da, emsalinin de Allah belâsını versindi! İbrahim Paşa'nın Yalova'da açtığı kâğıthane, matbaaya ve hattatlara kâğıt yetiştiremez, Avrupa'dan kâğıt ithal edilir olmuştu. Evin kızı ve delikanlısı, bir saz öğrenmek için tutturuyor, aile reisi, rızkından arttırıp bu talepleri karşılamaya çalışıyordu.

İran'la başlayan yeni harp, devletin haysiyetine ağır darbe indirmişti. Muhalifler böyle söylüyorlardı. Padişah ve veziri, ordunun başına geçecekleri yerde, işi serdarlara bırakmışlar, Sâdâbâd ve Neşâtâbâd'da çengi ve köçek seyrediyor, gazel ve kasîde okutuyor, musiki faslı dinliyor, nükte ve fıkra söyletiyorlardı. Varsın Şîî İran Türkleri, Sünnî Kafkas Türkleri'ni kılıçtan geçirsindi. Umurlarında mıydı? Devlet idaresi bu muydu? Bu devlet-i ebedmüddet böyle mi kurulmuş, gelişmiş ve bugüne kadar gelmişti? Âkıbet vahimdi, vahim. Nâdir Han Avşar, Üsküdar'a kadar gelse, bu devletlûlar yerlerinden kıpırdamaz, safâlarını bozmazlardı.

Yine bezm-î çemenê lâle - fürûzan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi
Bülbül âşüftelenip bezme gazel-han geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi

Çıkıp ıkbâl ile gülzâra Şehenşâh-ı Cihân
İltifâtıyle eder gülleri şâd-û handân
Lâle - zârâ gelir elbet yine Sultân-ı Zamân
Müjdeler gülşene kim vakt-i çerâğan geldi

İşte devrin gözde şâiri, Cihan Padişahı ile bu mısralarla lâubalilik ediyor, saltanat ve hilâfetin vakar ve haysiyetiyle oynuyordu. «Şehenşâh-ı Cihân ve Sultân-ı Zamân» olan Ahmed Han'ın çırağan safâsına çıkamayacağı zaman da gelecekti. Kaplumbağa sırtına mum dikip, gece, lâle bahçelerinde sefihlik yapanlar, bir gün uyanacaklar, bir tek lâle göremeyecekler-

O devirde yaşamış olan ressam Levnî'nin bir minyatürü.

di. Çengiler, köçekler, tavşanlar, rakkas ve rakkaseler, sazendeler, hanendeler, cariyeler ve gulâmlar yok olacaktı. İhtilâlin kızıl bulutu görünmüştü, alçalıyordu!

Doğuda, İran sınırlarında neler oluyordu? Neler oluyordu da, İbrahim Paşa'nın muhalifleri bu derece halkı kışkırtıyorlardı?

İki buçuk asırdan beri tahtta olan Safevî hanedânı sallantıda idi. Afganlar, doğudan İran'ı istilâ etmiş, Osmanlılar da bundan faydalanarak batıdan yürümüşlerdi. Bir, iki yıl içinde, Batı İran ve Kafkasya'nın büyük kısmı fethedilmiş, Osmanlı topraklarına katılmıştı. Bu fütuhatın büyüklüğü, Anadolu'nun yarısı kadardı. Bu kadar toprağı elde tutmaya imkân yoktu. Nitekim aynı Safevî eyâletleri XVI. asrın sonlarında III. Murad zamanında da fethedilmiş, fakat bir müddet sonra elden çıkarılmıştı.

İran'da Nâdir Han türedi. Avşar soyundan gelen bu Türk beyi, Afganlar'a ve Osmanlılar'a karşı Safevî hanedânını savunmak iddiasıyle ortaya çıktı. Tarihin gördüğü en büyük cihangir ve askerler çapında bir adamdı. Afganlar'ı kovdu. Osmanlı işgalindeki İran eyâletlerini de birer, ikişer geri almaya başladı. Bu işi tamamladıktan sonra şah olmayı, Safevîler'in yerine İran Türk tahtına oturmayı düşünüyordu.

İşte Istanbul'da kıyâmet koparan olay buydu. Sanki Nâdir'in aldığı ülkeler kırk yıllık Osmanlı toprağı imiş gibi, İbrahim Paşa'nın muhalifleri, halkı kışkırtıyorlardı.

İbrahim Paşa da, kayınpederi III. Ahmed de, savaşın güçlüklerini biliyorlardı. Hele Doğu savaşları, Avrupa'da yapılanlardan daha da yıpratıcı ve verimsiz oluyordu. Keyiflerini bozmak istemedikleri de muhakkaktı. Muhalefetin baskısına rağmen, ikisi de İran üzerine seferi göze alamadı. Bu işi serdarlarla idare etmeye, halkı oyalamaya karar verdiler.

Uzayıp giden iktidarlar, ne kadar iyi olursa olsun, halkın üzerinde bir bıkkınlık tesiri bırakıyor, değişiklik arzusu baş gösteriyordu. İbrahim Paşa, çok kıskanılan bir şahsiyetti. Akraba ve yakınlarına devletin en yüksek görevlerini vermesi, bu kıskançlığı arttırıyordu. Ancak şahsen o kadar iffetli, hayırsever, iyi ve âdil bir adamdı ki, gerek vezirler, gerek ilmiye sınıfı ondan memnundu. Halkın en büyük kısmı da Nevşehirli veziri seviyor ve tutuyordu.

Paşa, haberi bile olmadan birtakım şahsî düşmanlar edinmişti. Bunların başında eski Istanbul kadısı Zülâlî-zâde Hasan Efendi ile Ayasofya hatibi İspirî-zâde Ahmed Efendi adında iki yobaz geliyordu. Bu iki mürteci, hiçbir haklı sebebe dayanmaksızın, kendilerini İbrahim Paşa'nın düşmanı ilân etmiş ve bir iftira taarruzuna girişmişlerdi.

Çok merhametli ve hoşgörür bir vezir olan Nevşehirli, bu gibileri Istanbul'dan uzaklaştırmayı bile düşünmedi. Halbuki iftiralar, müsaid bir zemin bulmuştu. Yeşeriyor, filiz veriyor, büyüyor, canlanıyor, Osmanlı taht şehrinin kahvehane,

bozahane, meyhanelerinden, sokak ve meydanlarına doğru yayılmaya başlıyordu.

Kapıkulu ocakları, bilhassa yeniçeriler, böyle bir zeminin inkişaf etmesini memnun gözlerle seyrediyorlardı. İbrahim Paşa, son Alman harbinde bu ocağa karşı bütün itimadını kaybetmişti. Devletin istikbali için yeni bir ordu kurulmasının lüzumunu biliyordu. Zaten bu lüzum, bir asırdan, şehid Genç Sultan Osman'dan beri ortaya çıkmıştı. Ancak tatbikat sahasına geçmek kolay değildi. İbrahim Paşa, Üsküdar'da bir kışla yaptırmış, yeni usulle talime başlatmıştı. Fransa'dan birkaç askerî mütehassıs getirtmiş olması, mutaassıpları olduğu kadar, orduyu da kızdırmıştı.

Levnî'nin bir minyatürü: III. Sultan Ahmed

Bu ordu, hâlâ dünyanın en güçlü ordusu olduğuna emindi. Evet, birkaç yıl önce Almanya'ya yenilmişti ama, yine birkaç yıl önce Rusya, Venedik, İran gibi üç büyük devleti yenen ordu idi.

Askerlikle pek az alâkaları kalan yeniçeriler, İstanbul'da esnaflıkla uğraşıyor, fırsat buldukça zorbalık yapıyor, şundan, bundan rüşvet yiyorlardı. Kışlalarında yatanlar bile azdı. Çoğu, üç ayda bir ulûfe almak için ortalarına uğruyorlardı. Ölmüş yeniçerilerin kaydının silinmesi bile bir mesele oluyordu. Birtakım zorbalar, ölen arkadaşlarının maaş defterini ele geçiriyor, birkaç maaş birden alıyorlardı. Subaylar, İbrahim Paşa'dan memnundu. Fakat neferler içinde büyük kitle, bir kargaşalık fırsatı gözlüyordu ki, saray ve konak yağmasına girişebilsinler. Lâle Devri'nin imar humması, zevk-u safâsı üzerine dikilmiş haset dolu bakışlar, gittikçe çoğalıyor, sertleşiyordu.

İşte Tebriz'in Nâdir Han'ın eline düşmesi, şehirdeki Sünnîler'in kılıçtan geçirilmesi haberi, ihtilâl hulyasıyle yaşayanları çok sevindirdi.

Henüz başarılmamış ihtilâllerin ilk safhasında olduğu gibi, doğrudan doğruya hükümdarın aleyhinde bir şey söylenmiyor, bütün tenkid ve iftiraların, İbrahim Paşa üzerinde toplanmasına dikkat ediliyordu. Neler söylenmiyordu:

— Pâdşâh-ı Cihânpenâh Hazretleri'ni iki aydan beri sefer-i hümâyûndan alıkoyan devletlû vezirdir!

— Acem ve Kafkas fütuhatını İbrahim Paşa rüşvetle Nâdir'e satmış olsa gerektir!

— Kızılbaş'tan aldığı rüşvetle yeni saray ve kasırlar inşa ettirmek havasındadır! Hemân başka endişesi yok bir devletlûdur!

— Zaten bu saraylar, ağzına kadar haram malla doludur. Yağmaları elbette helâldır!

— Tebriz beylerbeyisi Vezir Çavuşbaşı Kara Mustafa Paşa, tek silâh atmadan şehirden kaçmıştır. Böylesine denaate kendi başına hangi beylerbeyi cesaret edebilir? Elbette İbrahim Paşa'nın emriyle olmuştur!

Bu defa ihtilâlin başında bir vezir, bir kazasker, hattâ herhangi rütbeye erişmiş

Topkapı Sarayı'nın dış kapısı önünde III. Ahmed tarafından yaptırılan çeşme.

bir devlet adamı yoktu. «Patrona Halil» denen bir yeniçeri neferi, fesadın başına geçmeye hazırlanıyordu. Vaktiyle Patrona gemisinde leventlik de yapan bu cahil Arnavut, şimdi Sultanbeyazıt hamamında tellâklıkla geçiniyordu. Çevresine, kendi sınıfından bir sürü uğursuz toplamıştı: Zağarcı Muslu, Ali Usta, Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Emîr Ali, Derviş Mehmed, Küçük Muslu, Erzurumlu Mehmed, Kutucu Hüseyin, Manav İsmail...

28 eylül 1730, tatil günüydü. İstanbul'un zevk düşkünü ahalisi, yazın son günlerinden faydalanmak için bir gün öncesinden Boğaz'a, Kâğıthane'ye, Çamlıca'ya ve daha uzak mesire yerlerine gitmişlerdi. Koca şehir yarı yarıya boşalmıştı. Sokak, cadde ve meydanlarda kimseler yoktu. Tatlı bir yaz sonu rehaveti, tarihî şehrin üzerine çökmüş gibiydi. Kurşunî kubbeli camiler, Tanrı'ya doğru uzanmış ince minareleriyle hafif bir sis içinde yüzüyordu.

Şehri muhafazaya memur Kaymakam Paşa, bahçesine son dikilen lâleleri keyifle seyrediyor, yeniçeri ağası Hasan Ağa ile sohbet ediyordu. Bütün devlet adamları sayfiyedeydi. Bir müddetten beri İstanbul'da Anadolu, Rumeli ve Arnavutluk'tan gelen işsiz güçsüz, ipsiz sapsızların biriktiği İbrahim Paşa'ya bildirilmişti. Nevşehirli vezir, bu ihbarlara aldırmamıştı. Fakat işte bunlardan otuz kadar serserinin, başlarında Patrona Halil, Bedesten'e doğru yürüdükleri görülüyordu. İçlerinden biri, nereden bulduysa bir bayrak açmış, bed bir sesle:

— Ümmet-i Muhammed, diye bağırıyordu; dâvamız vardır!

Dört gözle bekledikleri bir kargaşalığın başlamakta olduğunu gören ayak takımı, otuz nefer ihtilâlcinin ardında birikmeye başladı. Beyazıt meydanına doğru yol alıyorlardı. Namus ve haysiyet sahipleri, evlerine girip, kapılarını sıkıca kapattılar. Açık dükkânlar, kepenklerini indirdi. Vak'a, yeniçeri ağasına haber verildi.

Hasan Ağa, bulabildiği 300 yeniçeriyi aldı. Şehrin caddelerini geçiyor:

— Bre dükkânlarınızı niye kapadınız? diye esnafı azarlıyordu; bir şey yoktur! Hepsi altı nefer eşkıyâ idi. Dördünü yakaladım; ikisini dahi şimdi ahzederim!

Halbuki eşkıyâ takımı bu sırada yüzlerce kişiyi başına toplamıştı. Hasan Ağa, söz dinletemediğini görünce, âsîlerin üzerine yürümeye korktu. Evine gidip kapandı.

Âsîler, iki ateş kayığı bulup, adamlarını Üsküdar'a geçirdiler. Orduy-ı Hümâyûn çadırları Üsküdar sahrasına kurulmuş, İran üzerine sefer hazırlıkları yapılıyordu. Ancak tatil münasebetiyle çadırların çoğu boştu. Yeniçerilerin bir kısmı, gelenlerden ihtilâl haberini öğrenince, şuraya, buraya savuştu. Bir kısmı da âsîlere katılıp, Üsküdar'dan İstanbul'a geçti.

İbrahim Paşa, vak'ayı haber aldığı zaman, binlerce yeniçeri âsîlere katılmış, şehrin meydanlarına yayılmıştı. Devletlû vezir:

— Ya Kaymakam Paşa niçin bu eşhası perişan edip haklarından gelmedi? diyebildi.

Kaymakam Paşa ise, korkusundan annesinin konağına kaçmış, orada gûya ihtilâlin inkişafını ve alınacak tedbirleri görüşüyordu. Mısır sancak beylerinden Ali Bey:

— Dört, beş yüz askerle bu cemiyet dağıtılır, dedi; izin ver paşam, cümlesini kılıçtan geçireyim.

Ancak Kaymakam Paşa'nın basireti bağlanmıştı. Ne bir şey yapabildi, ne gerekli emir ve izni verdi. Dünyanın en büyük devletinin taht şehrini, böyle adamlar muhafaza ediyordu!

İbrahim Paşa Üsküdar'a gitti. Orada toplayabildiği devlet adamları ile Topkapı Sarayı'na geçti. Sultan Ahmed de saraya gelmişti. Akşam olmuştu. Her iki taraf da o cuma gecesini uykusuz geçirdiler. Âsîler, «üzerimize asker gelir» korkusuyle titriyor, fakat artık başlarını ortaya koydukları için, toplandıkları Etmeydanı'nı da terk etmiyorlardı. Hükümdar ve hükümet, askerden emin değildi. Âsîlerin üzerine sevk edeceği kuvvetlerin onlara katılacağı endişesi içinde bir şehir muharebesini göze alamıyordu.

Sabah yaklaşırken ihtilâlciler, üzerlerine kimsenin gelmediğini görüp bir kat daha cesaret kazanmışlardı. Hapishanelere hücum edip mahpusları çıkardılar. Silâh verip, yanlarına aldılar. Tersane ve Tophane'den de ihtilâle katılanlar çok oldu. Ulemâ'dan birkaç kişinin de Etmeydanı'na geldiği görüldü. Konaklar basılıyordu. Büyük yağma başlamıştı!

Yeniçeriler'in üçüncü büyük kumandanı olan Sekbanbaşı Ali Ağa'nın konağı basıldı. Fakat Ali Ağa şiddetli bir müdafaaya giriştiği için konağa girilemedi. Eski sadrâzamlardan Râmî Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Nâilî Bey de şiddetle karşı koydu. Fakat yakalanıp hapsedildi. Konağı yağmalandı. İhtilâlcilerin gözü, Kâğıthane'deki muhteşem kasırlardaydı. Ancak oralara erişememişlerdi.

Nihayet âsîler isteklerini padişaha bildirdiler:

— Sadrâzam İbrahim Paşa, kethudâsı Vezir Mehmed Paşa, dâmadı Kapdân-ı Deryâ Vezir Kaymak Mustafa Paşa, Şeyhulislâm Abdullah Efendi başta olmak üzere, otuz yedi muteber erkân-ı devletin ismini tahrir eyledik! Şevketlû padişahımız bu devlete yaramaz âdemleri hemân bize versin, biz bildiğimizi yapalım! Kendilerinden her vechile râzî ve hoşnuduz!

Sarayda saatler süren korkunç müzakerelerden sonra, III. Sultan Ahmed, âsîlerin listesindeki isimlerden yalnız üçünün feda edilmesine baş eğdi. İbrahim Paşa da bu fikirdeydi. Başta kendisi olmak üzere, dâmad Mustafa ve kethudası Mehmed Paşalar'ın ölümüyle ihtilâlin yatışacağını ümit ediyordu. Kayınpederi padişahtan kendilerini âsîlerine canlı olarak teslim etmemesini istedi.

Öyle yapıldı. Üç vezir sarayda boğuldu.

İşte asrının en değerli vezirinin âkıbeti, Türkiye'yi kalkındırmak için gösterdiği bunca çabaların mükâfatı böyle oldu.

Âsîler, ilk fırsatta Sultan Ahmed'in, topunun canına okuyacağını biliyorlardı. Verdikleri söze rağmen padişahı tahttan indirmenin yolunu araştırdılar. Sultan Ahmed'de, dâmadını feda ettikten, en büyük ve en sevgili kızı Fatma Sultan'ı kederlere gark ettikten sonra saltanat hevesi kalmamıştı. 1 ekim akşamı saat dokuz buçukta ağabeyi II. Mustafa'nın büyük oğlu Veliaht - Şehzâde Mahmud'u çağırttı. 34 yaşındaki yeğeni geldi. Amcasının elini öptü. El kavuşturdu. İrâde bekledi. Sultan Ahmed:

— Oğlum Mahmud, dedi; saltanatı sana terk etmek kararındayım. Nasıl ki baban da bu tahtı yirmi yedi sene evvel bana bırakmıştı. Şimdi sıra sendedir. Senden isteğim, ben nasıl sana kendi oğlum gibi baktım, seni yetiştirmek için hiçbir şeyi esirgemedimse, sen de benim şehzâdelerimden hüsn-i nazarını esirgeme. Benim hatalarıma düşmekten de gayetle hazer eyle ki, bu devlet-i muazzama, ebediyete kadar sürüp gitsin!

Sonra yeğenini oturttu. Uzun uzadıya öğüt verdi. Düştüğü hataları anlattı. Devleti bu ihtilâl belâsından nasıl kurtaracağı üzerinde nasihatler etti. Bütün maiyet erkânı ağlıyorlardı. Sultan Ahmed, yeğenini elinden tuttu. Son defa elini öptür-

III. Ahmed oğullarının sünnet düğününde.

dü. Birkaç dakika sonra Sultan Mahmud, padişah hüviyetiyle istese de, artık amcasının bile elini öpemezdi.

Lâle Devri'nin şanlı hükümdarı, yeğenini kendi eliyle tahta oturttu. Dua etti. Topkapı Sarayı'ndaki dairesine çekildi. 57 yaşındaydı. Daha 6 yıl ömrü vardı. Bu yılları, sükûn içinde geçirecek, oğullarının padişahlığını göremeyecekti.

Devlete ihtilâl hâkimdi. Patrona Halil, Muslu Beşe gibi, onbaşılığa bile yükselememiş elebaşılar, Sultan Mahmud'dan Kâğıthane'deki Sâdâbâd'ın ve Anadolu'daki Nevşehir'in yakılıp, yok edilmesini istediler. Bu suretle büyük sadrâzamın eserlerini ortadan kaldırmak, ismini silmek istiyorlardı. Zira, Nevşehir'e bu ismi İbrahim Paşa vermişti. Burası, «Muşkara» adlı basit bir köydü. Doğduğu bu köyü imar eden, şehir mertebesine çıkaran İbrahim Paşa idi.

Sultan Mahmud, Nevşehir'i zorba vahşetinin elinden kurtarabildi. Sâdâbâd'daki 120'den fazla kasır önce yağma edildi, sonra, temellerine kadar yıkıldı. İhtilâlciler, bunları yakmak istemişler, fakat padişah mâni olmuştu. Medeniyete karşı kin, bu derecedeydi.

Zorbalar, devlet memuriyetlerini paylaştılar, rüşvetle satmaya başladılar. Patrona Halil, Yanaki adındaki bir Rum kasabı, Boğdan (Moldavya) prensi yaparak Romanya'ya gönderdi. Dîvân-ı Hümâyûn (hükümet) toplantılarına zorla katılmak gibi, o zamana kadar Osmanlı devletinde örneği olmayan hareketler yaptı.

Sultan Mahmud, zorbaların hakkından nasıl geleceğini düşünüyordu. Nihayet bir gün Patrona Halil, vezirlik pâyesi almak sevdasıyle Topkapı Sarayı'na gitti. Bütün adamlarıyle beraber yakalanıp, kılıçtan geçirildi. Sultan Mahmud, tahta çıktığının 46. günü bu mühim işi başarmış, ihtilâl bitmiş, devlet idaresi eski düzenine kavuşmuştu.

Sultan Mahmud, Lâle Devri'nin havasını teneffüs etmiş, yenileşme yoluna inanmış bir hükümdardı. Saltanatı boyunca aynı yolu devam ettirmeye azimliydi. Bu, hayırlı bir yoldu. İbrahim Paşa gibi büyük şehitler vermişti. Devrin büyük şâiri Nedîm de, ihtilâlin kargaşalığı içinde hayatını kaybetmişti. Fakat Türkiye tarihinin pek parlak on iki yılını terennüm eden mısraları, Türk milletinin hâfızasından ebediyen silinmeyecekti. Zaten ne kadar renkli olursa olsun, her devrin geçip gitmeye mahkûm olduğunu söylememiş miydi:

Bir nîm neş'e say bu cihânın bahârını
Bir sâgar-î keşîdeye tut lâle-zârını

YILMAZ ÖZTUNA'nın HAYAT müessesesi tarafından yayınlanan son kitapları:

● Türkiye Tarihi

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

12 cilt, 3.666 sayfa, yüzlerce harita, liste ve Tifdruk baskı resim. Renkli karton kapak içinde her cilt: 7,5 TL. 12 cildi bir arada satılan ciltli ve lüks kâğıda basılmış takımı: 180 TL.

Resimlerle Türkiye Tarihi

Bir cilt içinde başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi. Tifdruk baskı, 10 TL.

● Osmanlı padişahlarının Hayat Hikâyeleri

Büyük boy renkli Tifdruk baskı, 10 TL.

● Resimlerle 93 Harbi

1877-78 Türk-Rus Savaşı

Büyük boy Tifdruk baskı, lüks kâğıt: 5 TL.

● Türk Bestecileri Ansiklopedisi

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler. Tifdruk baskı, 10 TL.

Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - Istanbul

Osman Hamdi Bey'in «İftardan Sonra» adlı tablosu, efendisine hizmet eden bir câriyeyi tasvir etmektedir. (Kemal Erhan Koleksiyonundan)

Esirler ve Esirciler

YAZAN: REŞAD EKREM KOÇU

Esircilik Türkiye'de çok kârlı ve büyük işlerden biriydi.

DÜNYADA ve dolayısıyla memleketimizde esir alım - satımının meşrû olduğu devirlerde bütün büyük şehirler gibi İstanbul'da da, esircilik zor, mânevi sorumluluk taşıyan, fakat çok kârlı, büyük işlerden biri olmuştu.

Fütûhat devrinde, o devirlerin âdetince kılıç ile girilen yerlerden çıkarılan genç kızlar ve erkekler, Kırım hanlığı akıncılarının Ukrayna'dan, Polonya'dan, Rusya'dan toplayıp getirdikleri genç esirler, Kafkasya gibi, halkının yüz güzelliği ve vücut düzgünlüğü meşhur yarı göçebelerden, esirci haydutlar eliyle çalınmış yahut öz anaları babaları, yakın akrabaları

tarafından esircilere satılmış çocuklar, Afrika'dan getirilmiş, Habeşî ve zenci esir kız ve oğlanlar, yüzyıllar boyunca İstanbul esircilerinin ellerinde toplanmış, İstanbul'da esir hanında, bu hanın ortasındaki esir pazarında ya açık arttırmalar ile, yahut hususî anlaşmalar, pazarlıklarla satılmışlardır.

Habeşî, zenci ve beyaz ırka mensup muhtelif milletlerden bazı köleler de, mayası Bizans'tan alınmış bir geleneğe uyularak, muhakkak ki zalim bir ameliyat ile hadım edilmişler, Habeşî ve zenci hadım kölelere «Harem ağası», «kara hadım», beyaz hadım kölelere de «tavaşî», «ak hadım» denilmiştir. Satıldıkları kapılarda sadakatle hizmet eden kölelerin çoğu, efendileri tarafından âzad edilmişler, içlerinden devlet kapısında sadrâzamlığa kadar en yüksek mevkîlere yükselenler, bir sanat alanında şöhret sahibi olanlar, büyük servetlere kavuşanlar, hattâ en kibar ailelerin kızları ile, hattâ sultanlarla, hanım-sultanlarla evlenenler pek çok olmuştur.

Cariyelerin içinde çoğu refah ve saadete, hürriyetine, bir aile yuvasına kavuşmuş, saray-ı hümâyûna alınan cariyelerden bir kısmı «haseki - sultan» (padişah zevcesi), vâlide - sultan (padişah anası) olmuştur. Osmanlı devrinde Türk toplum hayatında bir esaret faciası olarak tasvir edilebilecek câriye ve köle yoktur diyebiliriz; hattâ çoğu, esir olarak getirilip bir kapıya satıldıktan sonra, memleketinde hiçbir zaman ulaşamayacağı hayat seviyesine ulaşmış, kavuşmuştur.

Küçük yaşlarda köleler satın alıp, terbiye etmek, okutmak, yetiştirmek, bazı Osmanlı vezirleri, kibarları için büyük bir zevk olmuştur. Bu yolda Kanunî Sultan Süleyman'ın baş defterdarı İskender Çelebî ile XIX. asrın ünlü vezirlerinden Husrev Mehmed Paşa pek meşhurdurlar. İskender Çelebi'nin ölümünde terekesinde, cariyeler hariç 6.200 kölesi çıkmıştır.

Hicrî 991 (M. 1583) tarihli bir fermanda esirciler ile esir alım satımı üzerine çok mühim kayıtlar vardır, şöyle ki:

Kadın ve erkek bazı uygunsuz kimseler türemiş ve İstanbul esircileri arasına karışmışlardı. Bunlar câriye ve genç kölelerini satmak isteyenleri öğrenirler, satalım diye emâneten ellerinden alırlar. Esir pazarına götürürler, önceden anlaştıkları bekâr uşağı leventler de müşteri kılığında pazara gelir ve mezatta herkesten yüksek bir fiyat vererek esiri sözde satın alır, bir bakayım, hâlini, şânını, hizmetini tecrübe edeyim diyerek üstünü sonra ödemek üzere bir miktar pey akçası bırakır ve esiri menzili olan bekâr odasına götürür, birkaç gün fuhuş yolunda ona dilediği gibi tasarruf eder, kullandığı esirin eline de gönlünü hoş edecek birkaç şey verir, sonra bana yaramaz diyerek geri getirir, aslında bir muhabbet

V. Giraud'nun «Esir Tâciri» adlı tablosu.

dellâllığı ücreti olan verdiği pey akçasından da vazgeçerdi.

Bazı esir dellâlları da karılarını müşteri kılığında pazardaki mezata sokarlar, yukarıda bahsedilen usul ile câriyeleri ona satın aldırıp leventlere devredip kapatırlar ve sonra yine pey akçasından vazgeçilerek câriye geri getirilirdi. İşlerinin ehli namuslu esirciler toplanıp Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyette bulundular. İstanbul Kadılığı'na hitâben çıkan bir ferman ile bu uygunsuzluğun şiddetle men edilmesi emredildi (991 şaban = 1583, ağustos - eylül).

Hicrî 967 (M. 1559) ve Hicrî 983 (M. 1575) tarihli iki fermandan da XVI. yüzyılda İstanbul'da dolayısıyle Türkiye'de gayrımüslimlere esir satılmasının yasak olduğunu, gayrımüslimler elindeki esirin araştırılıp meydana çıkarılmasından sonra Müslümanlar'a satılarak bedelinin eski sahiplerine verildiğini öğreniyoruz; yine aynı fermanlarda gayrımüslimlerin azadlı esir dahi kullanamayacakları yazılıdır.

XVII. asırda yaşamış büyük yazar Evliyâ Çelebî, IV. Sultan Murad zamanında yapılan bir esnaf - ordu alayı münasebetiyle esirciler üzerine şunları yazıyor:

«Esnâf-ı Emânet-i Esirhâne - 1 ağa ve 400 neferdir; kethudâsı, şeyhi, çavuşları, esir dellâlları vardır. Ellerinde padişah berâtı bulunan esnaftır. Esirciler hanı, Tavukpazarı'nda kale misâli 300 adet tahtânî ve fevkaanî odalardır. Hanın demir kapısının dibinde Esirhâne Emîni oturur ve satılıp alınan esirlerin bedelinden onda bir alır.

ESİRCİLERİN PÎRİ

Esircilerin pîri Benî İsrâil zamanında Nesim nam bir bezirgân idi ki, Hazret-i Yusuf'u kuyudan çıkararak Mısır'a götürüp, Aziz El - Mısrî'ye satmıştı. İşte esir satmak ondan kaldı. Sonra Peygamberimiz'in asrında müşriklerle edilen gazvelerde birtakım çocuklar ele geçtiğinde sahâbeden Bedil bin Vertâ esir satmıştır, Uhud Gazâsı şehidlerindendir.

«Esnâf-ı Bezirgân-ı Esirciyân» 2.000 neferdir. Dükkânları Esirhâne (Esir hanı) odalarıdır. Bu tâife, Gürcistân, Megrilistân, Abaza diyarı, Çerkesistan'dan kaldırılıp getirilmiş esirleri süsleyerek onları ordu esnaf alayında sürü sürü el ele verdirip yaya olarak Alay Köşkü dibinden geçirirken padişah (IV. Sultan Murad) yüz adet âfitab misâli Gürcü, Abaza ve Çerkes oğlanlarını saraya alıp, sahiplerine bedelinin üstünde ihsanda bulundu. Sonra Esirhâne emîri de maiyyeti ile fâhir alay esvapları giymiş olarak geçti. Ondan sonra nice bin pâk ve pâkize esir kızları ve sülün gözlü, münevver yüzlü mahbûb-ı devrân oğlanları şâtırlar önüne alıp saf saf geçerlerdi» (Evliyâ Çelebî, Seyâhatnâme, I.).

Diğer bütün esnaf teşkilâtı gibi esirciler de bir loncada toplanmışlardı. Kethudâları, şeyhleri, yiğitbaşıları vardı.

Büyük bestekâr ve musiki bilgini Itrî Efendi, şöhretinin en parlak devrinde esirciler kethudâlığı yapmıştır ki, buna benzer bir şeref başka esnaf topluluklarına nasip olmamıştır.

Hicrî 17 ramazan 1050 (2 ocak 1641 - Sultan İbrahim devrinin başı) tarihli ve İstanbul Kadılığı tarafından tanzim edilmiş bir esnaf nizâmı ve narh defterinde esirciler hakkındaki hükümlerle beraber erkek ve kadın esircilerin ve esir dellâllarının ikametgâh adresleriyle birlikte isimleri de tesbit edilmiştir ki çok kıymetli bir vesikadır; bugünkü dilimize çevrilmiş metni şudur:

«Esirci tâifesi erkek ve kadın, yüz neferden ziyade olup lâkin içlerinde bazı hilekâr ve müflis ve uygunsuz olanları vardır, bilhassa kadın esircilerin ekseri perhizkâr (namuslu) olmayub Müslüman câriyeyi sahibinden ziyade bahâ ile istekli vardır diye alub, Leh ve Boğdan elçilerine vesair zengin kefereye götürüp câriyeyi onlara tasarruf ettirüb (fuhşa âlet olup kıza ve kendisine) birkaç şey alub beğenmediler diye sahibine iade ettikleri ve buna benzer nice fesad etmekle suçlu görüldüklerinden esircilikten men edilmişlerdir. Namuslu, dindar ve işine yetecek kadar serveti olan esircilerden 33 nefer erkek ve 8 nefer kadın esirci ile 19 nefer dellâl bırakılmışlardır ve zencirleme kefalete bağlanub bundan sonra içlerinden biri lâyıksız bir iş yaparsa, cümlesi sorumlu tutulacaktır. Esir satışlarında uydurma, yalan fiyat istenmeyecek, esiri alım bedelinin onda bir kârı ile satacaklardır».

Allom'un «Avrad Pazarı» adlı gravürü.

ESİRCİLER KETHUDÂSI

Esirciler kâhyası; esnaf teşekküllerini devlet adına kontrol eden kâhyalıklardan biriydi, yeri Esir hanında idi; diğer esnaf gibi esirciler de zincirleme kefalete bağlı bir lonca (cemiyet) hâlinde toplanmışlerdi. Kendileri tarafından seçilen bir pîrleri (şeyhleri) ve yiğit başıları ile devletçe tâyin edilen kâhyaları, Esir hanının âsâyiş ve inzibatından, esir satışlarındaki uygunsuzluklardan sorumlu idiler.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında büyük bestekâr ve musiki bilgini Buhûrî-zâde Mustafa Itrî Efendi bir memuriyet ile taltif edilmek istendiğinde, «siması, endâmı ve ahlâkı ile güzel bir Çerkes kızı seçmek, onu satın alıp evlâd edinmek ve kıza musiki tâlim ederek bu ilimdeki bilgisini ona devretmek istediğini» söyleyerek Esirciler Kethudâlığını istemişti. Osmanlı tarihi boyunca esnaf kâhyaları arasında Itrî şöhretinde bir kimse bulunamamıştır.

ESİRHÂNE EMÎNLİĞİ

Esir ticareti, cariye ve köle alım satımında onda bir kazanç vergisini toplayan bir memuriyetti, yeri Tavukpazarı'nda Esir hanında idi. Evliyâ Çelebî'nin kaydına göre XVII. yüzyılda seneliği 500 keseye iltizam olunur bir emînlik imiş. Ne zaman kaldırıldığını tesbit edemedik, 1826'dan esir ticaretinin Türkiye'de yasak edildiği 1854 tarihine kadar câriye ve köle satışları dellâliyesinin vergisini ihtisap ağası topluyordu.

ESİR HANI

Dünyada ve dolayısıyle memleketimizde esir ticaretinin yapıldığı devirlerde satılmak üzere İstanbul'a getirilen köle ve câriyeler, «Esirci» denilen esir tüccarları tarafından büyük şehirde Tavuk Pazarı semtinde ve Büyük Kapalıçarşı yakınında, demir kapılı ve büyük bir handa muhafaza edilirdi ki bu han «Esir Hanı» veyahut «Esirhâne» adı ile anılagelmiştir.

XVIII. yüzyılda Nûruosmâniye Camii de hanın yanında yapılmıştı.

Fütuhat devrinde o devrin âdetince kılıç ile girilen yerlerden çıkarılmış kızlar ve oğlanlar, Kafkasya gibi halkının yüz güzelliği ve vücut düzgünlüğü meşhur ayrı göçebelerden, esirci haydutlar eliyle çalınmış, yahut yakınları tarafından esircilere satılmış çocuklar, Afrika'dan getirilmiş, Habeşî esir kız ve oğlanlar, yüzyıllar boyunca bu handa toplanmıştır. Bu hanın ortasındaki avluda kurulan pazarda açık arttırma usulü ile satılmışlardır.

Esircilerin bu handa malları olan câriye ve köleleri barındırdıkları en az iki oda koğuşları vardı, köle odalarında bir de mutemet bekçi yatırılırdı.

Evliyâ Çelebî şunları yazıyor: «Esirciler Hanı, Tavukpazarı'nda, kale misâli 300 adet tahtanî ve fevkaanî odalardır. Hanın demir kapısının dibinde Esirhane emîni oturur; satılıp alınan esirlerin bedelinden onda bir alır».

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi Büyük Kapalıçarşı ile Nûruosmâniye Camii arasında bir mevkide bulunan han, zamanımızda mevcut değildir. 1846'dan sonra, tesbit edemediğimiz bir tarihte yıkılmış yahut yıktırılmıştır.

Pek müstesna güzellikteki köleler ve câriyeler, han avlusunda kurulan esir pazarında müzayedeye çıkarılmaz; taliplerine odada gösterilir ve pazarlıkla satılırdı.

ESİR PAZARI

Esir pazarında müzayedeler, esir dellâlları tarafından yapılırdı. Handa, oda sahibi esirciler ve esir dellâlları zincirleme kefalete bağlı idiler, birinin yaptığı uygunsuzlukta hepsi sorumlu tutulurdu; buna rağmen esir ticareti genç ve güzel cariye ve kölelerin satılması nazik işti. Para karşılığı fuhuş yolunda uygunsuzluğa imkân veren bir işte ve esirciler, esir dellâlları arasında işinin haysiyetini suiistimâl edenler çıkmıştı.

Fütuhat devri kapandıktan sonra, esir pazarında satılan cariye ve köleler Kafkasya'dan beyaz ırktan güzellikleriyle meşhur Çerkes, Abaza, Megril kızları ve oğlanları ile Afrika'dan getirilen zenci esirler oldu.

Evelce satılmış olup sahibi tarafından herhangi bir sebeple elden çıkarılmak istenen esirler de yine esir pazarında esirciler ve esir dellâlları vasıtasıyle emânet mal olarak satılırdı; esirciler, bu esirlerin satışından bir dellâliye alırlar, esirci kendisine satılmak üzere bırakılmış esiri kaç gün yanında kalarak beslemiş ise bir de nafaka bedeli alırdı. Esircilerin kendi malların olan câriyeleri, allık ve kızıllık ile boyayarak müzayede veya satış pazarlığında olduğundan daha câzibeli göstermeleri yasak idi.

Câriye ve köleler, süslü, güzel esvaplarla alımlı gösterilirse, esirci onları üstlerindeki o esvaplarla satmaya mecburdu.

Bilhassa köle satışlarında hazin sahneler olurdu; kaba bir alıcı, satın almaya niyet ettiği köleyi şöyle bir görüp beğenmekle kalmaz, ağız kokusu gibi herhangi bir özürü, yarası, çıbanı bulunması ihtimaline karşı kulaklarını, burnunu, ağzını ve dişlerini muayene eder, gömleğini çıkartıp çıplak vücudunu görür, paçalarını sıvatıp bacaklarına bakardı.

Satışa çıkarılan mutlaka yalın ayak olurdu, düztabanlık uğursuz bilindiği için taban muayenesine pek önem verilirdi, düztaban kölelerin fiyatları çok düşük olur, öyleleri hattâ alıcı bulamaz, esirci elinde kalırdı; bundan ötürü taban muayenesine, esir alırken esirciler de dikkat ederlerdi. Köle satışlarında bu muayenelerin kolay yapılması için köle ekseriyetle müzayedede alıcılara bir iç donu ile çıplak olarak arzedilirdi. Şu manzûme, esir pazarı, esir hanının son günlerini görmüş Âşık Derviş Figaanî'nindir:

Esirci hanına düşerse yolun
Girüb kapusundan aklın yitirme
Temkin ü basîret üzere bulun
Bir nazar atfetsem ne olur dime

Odalar içinde kız ile oğlan
Mürg-ı hoş sadâlar mecbûr-i vatan
Kayd-ı esâretde nice dilberân
Benzer ayniyle dürr-i yetîme

Suret-i beşerde nice yüz melek
Acıdır her birin hikâyesi pek
Esâret muhakkak ateşten gömlek
Lânet o esirci pelid zâlime

Oğlanı çıkarub mezâda üryan
Hicabdan yerlere geçer mûmiyân

Koşar hâcegîler mezâdı duyan
Sîne bülbülcüğü alan kendime

Dellâlbaşı ider mezâdı küşad
Çıkarub ortaya bir kad-i şimşâd
Dîdeler rûşendir diller ise şâd
Bahâ biçilmez o külçe-i sîme

Kimi ağzın koklar şâh-i bütânın
Kimi dişin sayar dilber fetânın
Aman düz olmasın göster tabânın
Altun sayılacak şehlevendime

Yeryüzü cenneti Esir Pazarı
Değmesün buraya kem göz nazarı
At hûr-u gulâma aşk ile zarı
Ey Âşık Figaanî derviş kemîne

Pelâspare bedûş dervişsiz yâhû
Bakub güzellere çekelim bir hû
Sayda şitâb itsem ben de bir âhû
Kuzgun beçe düşer kasîr yedime

Esir hanı üzerine de geçen yüzyılda yapılmış bir destanda şu tasvirler var:

Abaza, Gürcü'den, Çerkes, Lezgi'den
Reislere selâm söyleyin bizden
İçi hûrî gılman esir gemisi
Gelirler yaz bahar Karadeniz'den

Cennet kaçkınları kızlar oğlanlar
Hüsün gülşeninden olmuş talanlar
Cehennemlik kütük şakî-i merdûd
Ol bîçaregânı çalıp satanlar

Saçları topukta Çerkes duhteri
Bükmüştür boynunu yaşlı gözleri
Çıkacak pazarda yarın mezada
Cümle âlem olur ona müşteri

Âyîne-i billûr sîne-i gülrenk
Lisâna geldikçe bülbül-i âhenk
Nigâh-ı dilbâza reşk eder âhû
Hurşîd-i dırahşan başında çelenk

Meşher-i hüsündür esirci hanı
Hücreler lebâleb güzeller kânı
Seyr-ü temâşâda bey'ü şirâda
Tarif edem size edeb erkânı

Kıl kadar kusurdan ayıbdan ârî
Olmak gerek cümle köle cevârî

Tüm uryan görürüsün amma şartı var
Kadîmden berû ki şöylece câri

Istanbul esir pazarları, Hicrî 1263 yılı muharreminin başında II. Sultan Mahmud'un emri ile kaldırılmıştır. Lutfî tarihinin sekizinci cildinde o yıl vak'aları arasında şöyle kayıtlıdır:

«O vakte kadar eşya ve emtia gibi köle ve câriye namıyle birtakım aceze Istanbul'da Büyükçarşı civarında Esir Pazarı denilen yerde her gün mezad usuliyle alınıp satılırdı. Oradaki esirci esnafı ellerinde ve müstakil odalarda irili ufaklı, beyaz ve siyah ve Habeş köle ve câriyeler bulunurdu. Köle ve câriye alıp satacak olanlar oraya giderlerdi. Her sene başında muharrem ayında Sultan Mahmud Bâbıâlî'ye gelirdi. Padişahın huzurunda toplanan büyük vükelâ meclisinde mühim ıslahat ve bu arada adlî usuller müzakere edilirken, Sultan Mahmud esir pazarında insanlık şeref ve haysiyetini zedeleyen hâller olduğunu söyleyerek bu pazarın kaldırılmasını ve köle ve câriyelere ait muamelâtın şeriatın uygun göreceği şekilde yapılmasını emretti. Köle ve câriyelerin eşya gibi, haraç mezat satılması kaldırıldı».

Kimin olduğunu tesbit edemediğimiz tâmiyeli mücevher bir tarihte, Istanbul Esir Pazarı'nın kaldırılması tarihi 9 muharrem 1263 (M. 28 aralık 1846) gösterilmiştir.

Çıktı dokuz muharremde fermân-ı hümâyûnu
«Bak iki yüz altmış üçte kalktı Esir pazarı»
1272 - 9 = 1263.

Esir pazarı kaldırıldıktan sonra, esir satışı esircilerin evlerinde yapıldı. Esir hanı kapandı, bir bekâr hanı oldu; evlerde satış muameleleri ve evrakı, esircinin semtine şer'î mahkemesinde tescil ve tanzim edildi. M. Zeki Pakalın'ın kaydına göre, Esir hanında çıkıp dağılan esircilerden bir kısmı Fatih civarında bir hana yerleşti; Çerkes esirciler, köle ve câriyelerini Tophane'de Karabaş mahallesinde Karabaş sokağındaki evlerine götürdüler.

Sultan Abdülmecid'in 1 ekim 1854 tarihli fermânı ile Türkiye'de esir ticareti yasak edildi; bu esirci evleri de kalktı.

Türk Dostu Bir Alman Denizcisi

Emrullah Nutku, I. Dünya Savaşı'ndaki Türk - Alman silâh arkadaşlığı konusunda **«Alte Kamaraden»** adlı Almanca bir eser yayınlamıştır. Burada yayınladığımız yazı, o eserin küçük bir bölümüdür. Büyükamiral Dönitz kitaba yazdığı önsözde şöyle demektedir:

Emekli Hâkim Albay Emrullah Nutku'nun, bu kitapta, Birinci Cihan Savaşı'ndaki Türk - Alman silâh arkadaşlığını değerlendirmesini pek çok selâmlarım.

Birinci Cihan Savaşı'nda Türkiye'de, gösterişsiz, fedakâr ve cesur bir savaş gücü olan Türk silâh arkadaşlarımızla, İtilâf Devletleri'ne karşı savaşmış olmamız, biz Alman askerleri için unutulmaz bir olaydır. Ölenlerimizi saygıyla anıyorum.

Yarının dünya barışının idâme edilmesini diliyorum.

Dönitz
Emekli Büyükamiral

HAYAT dolu, enerji kaynağı bir insandı o...

Emekli deniz albayı Karl Schneider'i 1965 yılının mart ayının 12'nci günü tanımıştım. Çanakkale zaferinin ellinci yıldönümünü kutlama törenine katılmak üzere bir askerî uçakla Almanya'dan gelen 16 kişilik Alman eski muharipler heyetinin en yaşlısıydı. Birinci Cihan Harbi'nde, yarbay rütbesi ile Çanakkale'deki Alman kumanda heyetinin kurmaylığını yapmıştı.

O akşam Yeşilköy havaalanının şeref salonunda onları, eski muharip ve Türk deniz emekli subaylarından kurulu bir grup hâlinde karşılamıştık.

Hoş geldiniz konuşmasını yapmam üzerine o da, bir konuşma yapmış ve Türkiye'nin ikinci vatanı olduğunu, ölmeden bu topraklara tekrar ayak basmanın sevinç ve bahtiyarlığı içinde bulunduğunu söylemiş, elli yıl sonra, 84 yaşında olarak, bu mutlu güne kavuşmasını sağlayanlara te-

şekkür ve Allah'a hamd-ü senâ etmişti.

Kuzey Deniz Saha Komutanlığı onları Kasımpaşa'daki deniz ordu evinde misafir etti. Bu fırsattan faydalanarak İstanbul'u gezdiler, Türk subayları ile tanıştılar, toplantılarda bulundular.

18 Mart Zaferi'nin ellinci yıldönümü törenine katılmak üzere, 17 mart çarşamba günü ekspres gemiyle onları muvazzaf ve emekli mihmandarlarıyle, Çanakkale'ye gönderdik. Federal Almanya'nın Ankara'daki deniz ataşesi Yarbay Kurt Reitsch da onlara refakat etmişti.

Karl Schneider, gençliğinde harp ettiği ve görev yaptığı bu toprakları, büyük heyecanla, yaşlı gözlerle dolaştı. Hasan, Mevsuf ve Müstecib Onbaşı gibi Çanakkale kahramanlarının ailelerini buldurup onlara hediyeler verdi, birlikte resim çektirdi. Öyle asîl jestler yaptı ki, etrafındakilerin de gözlerini yaşarttı. 18 Mart töreni çok parlak oldu. Çanakkale Boğaz Komutanlığı, Alman silâh arkadaşlarına en samimî dostluk ve konukseverliği göstermekten kaçınmadı. Misafirlerin Çanakkale'den dönüşleri donanmamıza mensup gemilerle oldu. Unutulmayacak günler yaşadılar.

Onları İstanbul'dan aynı hararetle ve samimî dostluk tezahürleriyle uğurladık. Ben, aynı askerî uçakta, özel müsaadeyle uçarak, Almanya'ya, Bonn civarındaki Wahn havaalanına kadar onlara refakat ettim. Hepsi son derece memnundular. Türk - Alman dostluğunu genç nesillere de yayacaklarını vaadederek ayrıldılar.

Bu hava yolculuğu 84 yaşındaki dostum Karl Schneider'le uzunca konuşmamıza, daha iyi tanışıp kaynaşmamıza vesile oldu. Bu asîl ve olgun insanın derin bilgi ve askerlik tecrübelerinden dersler ve ilhamlar aldım. Sık sık Türkler'in büyük ruhlu, faziletli ve asîl ırklı bir millet olduğunu tekrarladı; Türk topraklarında bu millete hizmet etmiş olmanın gururunu duyduğunu söylüyordu. Ayrılırken gözleri yine yaşarmıştı. Beni evine davet etti. İlk fırsatta geleceğimi vaad ettiğim zaman tekrar elime sarılmış: «Elini çabuk tut, benim günlerim sayılı» demişti.

Yıl sonunda bir iş icabı Almanya'ya gidip on gün kadar kaldığım hâlde dostumu ziyaret edememiştim.

1966 yılı başında ondan aldığım bir

Karl Schneider, Türk üniformasıyle.

mektupta şöyle diyordu:

«Ölmeden evvel bir kere daha oraları ve sizleri ziyaret etmek ve harp ettiğim toprakları karıma göstermek istiyorum, bize bir seyahat programı yapabilir misiniz?»

Hemen cevap verdim, her yıl olduğu gibi, mayıs ayında Almanya'dan gelecek bir eski muharipler grubumuz vardı. O gruba katılmalarını rica ettim ve programı gönderdim. Bu programa göre 5 mayısta Venedik'ten hareket eden «Marmara» gemisiyle İzmir'e ve oradan İstanbul'a gelecekler, on gün kadar İstanbul'da kalıp, Akdeniz gemisiyle Marsilya'ya ve oradan memleketlerine döneceklerdi Programı incelemiş ve beğenmiş olduğunu, ancak yaşlarının toplamı 163 olan bir çift olduklarından rahat ve birinci mevki kamaralarda seyahat etmek istediklerini ve İstanbul'a gelmeden evvel Çanakkale'de gemiden çıkarak, eşine Gelibolu yarımadasını ve Çanakkale topraklarını göstermek istediğini yazdı.

İşin güç tarafı onları gece yarısından

sonra Çanakkale'ye çıkartmaktı. İyi ve lüks kamaralarda seyahatlerini temin etmiştim. Fakat dış hat gemilerimiz Çanakkale'ye uğramıyorlardı. Denizyolları idarecileri, 80 yaşını aşkın bu ihtiyarları, gece yarısından biraz sonra Çanakkale'ye çıkarmanın sorumluluğunu almak istemediler.

Kendisine geminin Çanakkale'ye uğramadığını yazarak, İstanbul'dan vapur veya otobüsle Çanakkale'ye gönderilmelerini kabûl etmelerini rica ettim. Yaşlılıklarını ileri sürerek mümkünse Çanakkale'ye çıkarılmalarını temin etmek hususunda ısrar etti.

Onun arzusunu yerine getirmek için tek bir çare kalmıştı. Sayın Koramiral Celâl Eyiceoğlu'nu ziyaret ederek meseleyi anlattım. Celâl Paşa, Kuzey Saha Deniz Komutanı sıfatıyle, ilk gelişlerinde de onları pek samimî olarak kabûl etmiş ve bahriyenin göğsünü kabartacak şekilde

Türk dostu Almanlar, Deniz Harp Okulu'nda Oramiral Kemal Kayacan'la birlikte.

Alman misafirler, İstanbul'daki Alman konsolosluğunun balkonunda.

Eski silâh arkadaşları, Berlin'de bir yemek esnasında.

davranmıştı. Bu ricamı da kabûl ederek, Çanakkale Boğaz Komutanlığı tarafından gemiden alınacaklarını vaad ve temin etti.

Geldiler, Çanakkale'de, kumandanlığın gönderdiği bir mihmandar subay, onları hususî motorla gemiden çıkardı ve hazırlattığımız oteldeki odalarına yerleştirdi.

Karl Schneider, büyük bir aşkla bağlı olduğu toprakları ve harp sahalarını, aynı heyecanla eşine gösterdi. Sonra Bursa'ya gittik. Öğle yemeğinden sonra hafif bir kalp krizi geçirdi. Karısı ilâcını uzatınca aldı, bana dönerek:

— Dostum; dedi, artık ölsem de zarar yok, hayattaki en büyük ve son arzuma kavuştum. Bu topraklara yeniden ayak bastım. Gençliğimin en parlak ve en heyecanlı hâtıralarını yeniden yaşadım. Bu son arzumu yerine getirdiğiniz için size teşekkür ederim. Sayın Amiral Eyiceoğlu'na hürmetlerimi söyleyiniz! Kusura bakmasın, ziyaretine bu sefer gidemedim. Yaşlılığıma bağışlasın, özür dilerim.

Karl Schneider'i ve eşini 19 mayıs sabahı Akdeniz gemisinin lüks kamarasına yerleştirdik ve grupla beraber uğurladık. Eşim, grup nâmına, Bayan Schneider'e bir gül demeti takdim ettiği zaman, heyecan ve sevinçleri son haddine varmıştı. Eşi de kendisi gibi bizden söz istiyor, evlerini ziyaret etmemizi rica ederken, ihtiyar denizci aynı temenniyi tekrarlıyor: «Elinizi çabuk tutun, vaktim az kaldı...» diyordu (*).

Gemi rıhtımdan ayrılmadan, iskeleler alınırken, Alman deniz ataşesi Yarbay Kurt Reitsch ile kara ataşesi geldiler. Ankara'dan uçakla gelmişler ve taksi ile havaalanından yolcu salonuna yetişmişlerdi. Onlar da bizimle beraber uğurlamaya katıldılar. Gemi palamarları çözüp rıhtımdan ayrılıncaya kadar, hattâ açıldıktan sonra bile, mendiller ve şapkalarla selâmlamalar ve el sallamalar devam etti.

Karl Schneider, o 85 yaşındaki kalbinden hasta adam, mübalağasız yirmi dakika bu ayrılışın heyecanını duydu. Geminin lumbar ağzında, merdiven sahanlığında bizim uğurlamalarımıza karşılık verdi. Bizi, kucaklarcasına iki elini sallıyarak selâmladı. Arada bir, belli etmeden, elindeki beyaz mendili yüzüne götürüyor, terini siler gibi, gözyaşını kurutuyordu.

Ondan bir daha mektup almadım. Marsilya'dan dönüşlerinde Paris'ten, eşinden bir kart aldık, 10 haziran günü bir telgraf, 11 haziran günü de kenarları siyah çizgili bir matem haberi kartı geldi. Hayat ve enerji dolu bir kalp, 8 haziranda durmuştu. Gözü arkada kalmadı. Son arzusu yerine getirilmişti.

Göğsünde, imparatorluk Almanyası'nın Hohenzolern nişanıyle onun sıcak hayalini ve temiz yüzünü hâlâ hatırlıyorum.

(*) 1969 yılında eşi Clara'yı eşimle beraber ziyaret ettik, Karl Schneider'in mezarına da bir çelenk koyduk.

İstiklâl Harbi Hâtıraları

MUSTAFA NECATİ

İstanbul, 1972
Hayat Tarih Mecmuası ilâvesidir.

Eser ve Yazarı Hakkında

MUSTAFA Necati Bey, eski Millî Eğitim bakanlarımızdandır. Darende Mutasarrıfı Halil Bey'in oğludur. 1894 yılında İzmir'de doğdu. Orta öğrenimini İzmir İdâdîsi'nde yaptı, İstanbul'a gelerek Mekteb-i Hukuk'ta yüksek öğrenimini tamamladı. İzmir Öğretmen Okulu'na tâyin edildi. 1915 - 1918 yılları arasında arkadaşı Vâsıf Çınar'la birlikte, oradaki özel Şark Okulu'nu idare etti. Bir yıl da avukatlık ederek İzmir vilâyeti hukuk müşavirliğinde çalıştı.

1919 yılı mayısında İzmir'in işgal edildiğini görünce bu genç, ateşli yurtsever, arkadaşlarıyle birlikte bir çete teşkilâtı kurdu. Kuvây-ı Millîye'nin bir müfreze komutanı olarak görev aldı, yurtta karışıklıklar çıkaran vatan haini Aznavur çetesiyle, Yunanlılar'la savaştı. Balıkesir'deyken «İzmir'e Doğru» adıyle çıkardıkları gazetede, yine arkadaşı Vâsıf Çınar'la birlikte çalıştılar.

Mustafa Necati, 1920'de, Saruhan milletvekili seçildi. Karadeniz kıyılarında Pontus Rum eşkıyâsının kurduğu teşkilâtla savaştı, Karadeniz bölgesi İstiklâl Mahkemesi'nde, Büyük Millet Meclisi Müdafaa-i Hukuk Grubu kâtipliğinde çalıştı. Daha sonra Kastamonu ve havalisi İstiklâl Mahkemesi başkanı oldu.

Bu sayfalarda yayınladığımız eseri, o devirdeki duygularını dile getirmektedir. Bu hâtıralar 2 ocak 1926'da yayınlanmaya başlayan **Hayat** mecmuasının ilk sayısında tefrika edilmeye başlanmış ve 9 sayı sürmüştür.

Mustafa Necati, cumhuriyetin ilânından sonra 1923'te Meclis'in ikinci devresine İzmir milletvekili olarak girdi. Mübadele - İmar ve İskân, 1924'te Adliye Vekili oldu. Kabinenin istifasından sonra, Şeyh Said isyanında Şark İstiklâl Mahkemesi savcılığını yaptı.

1925'te Maarif Vekili olan Mustafa Necati, ölümüne kadar, 4 yıl bu görevde kaldı. 1929 yılının ilk günü, çok genç yaşta vefat etti. Hareketli, ateşli hayatının en verimli devresi millî eğitim bakanı olarak geçirdiği yıllardır. Maarif mesleğini daha itibarlı bir meslek hâline getiren, millî eğitim teşkilâtını kökten hamlelerle düzelten odur. Gerekli işleri, şekil bağlarına kapılmadan hemen gerçekleştirme safhasına aktaran, pratik, aktif görüşü hayranlık uyandırmış, Mustafa Necati adı, maarif ve millî kültür hayatımızda yeniliğin, bir timsali olarak kalmıştır.

İnebolu

İNEBOLU'YA iki güzel yoldan girilir: Biri isyan taşıyan taşkın ruhlu Karadeniz'den, gürültülü dalgalar içinde, korku ve heyecanla... Diğeri yeşil, sık ormanlar içinden, hayata kavuşmuş bir hasta gibi neşeli ve ümitli... O vakit İnebolu sahili ruha sevimli bir dinlenme yeri olur.

Birincisinde İnebolu sahiline, ikincisinde dağlardan, ağaçlardan inerek, denizlere, sulara karışmaktan doğan bir hazla yine sahile inersiniz. İnsanı aynı noktaya kavuşturan bu iki yolun hâsıl ettiği tesir ne kadar başkadır! Her iki şekildeki kavuşma da, ruhlarda bu memlekete dair bir aşk ve alâka yaratır.

Hırçın ve çetin dalgalara açık bu bin haneli şehrin bir hilâl güzelliği ile Karadeniz kenarında yüksek ve yeşil ormanlı tepelerin altında görünüşü o kadar güzeldir ki... Bahar ve güzellik, sanki semalardan ve dağlardan süzüle süzüle bu şehrin bahçelerine ve evlerine girmiştir.

Denizin gürültülü ve azametli sesi, ormanların uğultular doğuran varlığı, ırmakların hazin manzaraları ve nârin tepeler, insanın ruhunu, birbirine zıd, fakat hepsi güzel, birçok hislerle doldurur. Bahar ve güzellik diyarı... İnsan, burada yaşayanların her zaman mesut ve memnun olduğuna ilk görüşte inanır.

Denizden kahramanlık, tepelerden şiir dersi alan, elbet yeis ve ıztırabı yener ve zevkı icât eder.

Fakat ne yazık, son senelerde bu şen diyârın içinde gamsız bir ev, üzüntüsüz bir insan kalmadı. Seneler var ki Karadeniz'in bir ucundan kopan kahır ve felâket kuvvetleri, bu temiz ve şirin kasabanın içinde mâtem doğuran yabancı bir vapur sesi, sahilde ninni söyleyen genç ana kalblerine, tezgâhta çalışan dinç baba ruhlarına ve mektepte okuyan çocuklara ölüm ve haşyet dağıtarak dağlara aksetti ve burada gülen ne varsa, o vahşî seslerin karşısında soldu. Her yeşil ağaç dalındaki bülbüller artık ötmez oldu ve düşman gemilerinden yükselen baykuş sesi işitildiği günden beri kızlar, kadınlar hasta düştü.

Topsuz, tüfeksiz memleketler kenarında, âsûde ve müsterih uyuyan insanlara belâ kesilen Avrupa'nın şımarık piçi, başını sahillere çarptıkça, her yavru, beşiğinden koparılarak dağlara kaçırılmış, onun kötülüğünden emin olmak için günlerce, haftalarca taş diplerinde, ağaç kovuklarında barındırılmıştı. Memleketteki huzur, kendisine gülle atan Yunan toplarının gürültüsüyle havalandı ve bu gürültü dağları aşarak, vâdileri atlayarak mukaddes ülkenin içerilerinde bitmez tükenmez bir kin ve infial uyandırdı.

İnebolu'daki saadet ve neşeyi öldüren düşman topu, nasıl ve ne hakla ateşleniyordu? Tahkim edilmemiş bir memleket içinde yaşayan mâsumlar neden muhariplerden daha fecî bir tarzda öldürülüyordu? Her kırmızı - beyazın, her sivri minarenin ölümünü isteyen bu ihtirası ona kimler vermişti?

Belki bugün bu mukadder suallere zaaf eseri diyecekler bulunur; belki sen de o kudrete mâlik olursan, sen de yaparsın diyenler olur. Fakat ezeliyyete kadar kök salan bir tarih içinde Türk'ün kahraman ruhu hiçbir zaman böyle zelîl bir suretle tecelli etmemiştir.

Yarınki mev'ud zaferimizde de bütün bu gayz ve nefret hislerini unutarak af ve müsamahanın yeni bir şeklini göstermemiz de muhakkaktır. Türk acaba hangi zaferinde kolu bağlı esirlerini kurban etti? Ey Türk, sende Allah'tan gelen bir hassa var.

Kasabada Hayat

ESKİDEN hiç tanımadığım bu şehri ve ahalisini ben yalnız bu sene bir, iki defa gördüm. Geniş göğüslü, keskin bakışlı, yanık yüzlü kayıkçılarından, âbânî sarıklı ve uzun cübbeli zenginlerine kadar hepsini şimdi ayrı ayrı tanıdığım bu diyar halkı sonu gelmeyen Karadeniz'in kenarında ölmez bir gayretle çırpınarak, didişerek yaşamaktadırlar. Dünyada hiçbir hayat bu kadar mücadele ile kazanılmaz sanırım. Karadeniz kadar geniş kalbler taşıyan memleket halkının en çok sevdiği şey deniz ve kayıktır.

Burada kayık, yalnız deniz içinde ve kenarında bulunmaz. Uzun halatlara takılarak, «hayda»larla, sokakların ortasına ve evlerin bahçesine kadar girer. Bir ço-

cuk gibi evden denize, denizden eve taşınan bu uzun ipli kayıkların o kadar gürbüz ve kuvvetli sahipleri vardır ki, demir bilekleriyle, çok kuvvetli ve kudretli elleriyle o çok büyük kayığı evden denize taşır ve korkusuzca en azametli fırtınalar içinde, Karadeniz'in kuduran dalgalarında onu selâmetle sahile getirir... Dört yaşındaki çocuklardan yetmişlik ihtiyarlara kadar aradıklarınızı hep denizde bulursunuz. Sanki bu şehirde çocuklar beşikten çıktıktan sonra ve ihtiyarlar mezara girmeden evvel kayıkta yaşarlar. Deniz burada bir ev, bir bahçe gibi bir şeydir ve İnebolulular'la deniz, asırlardan beri, öpüşe öpüşe, sevişe sevişe, kucak kucağa yaşamış candan iki âşıktır. Bu deniz çocuklarının su gibi berrak bir ruhu vardır.

Fedakârlık, hayatı küçümseme, bu diyar çocuklarının yegâne seciyesidir. Fırtına içinde doğmuş, bora içinde yaşamış insanların ruhu da elbet boralı ve fırtınalı olur. İzmir'den Anadolu'ya imdat sesi yükseldiği zamandan beri İnebolulular kadar yorulmak bilmez bir faaliyet ve aşk ile atılan bir memleket halkı, bilmem başka milletlerde var mı?

İnebolu'ya ilk gelen misafir, gecenin derin sessizliği içinde, deniz kenarından ve içinden gelen seslerle uyanır. Bu karışık ve garip gürültüler içinde anlaşılan yalnız bir kelime vardır: «Hayda!...» Bu, geceleyin gelen bir motorun içinde, geceleyin taşınması icab eden emanetleri yüklenenlere teşci sadâsıdır. Emanetler, düşman karşısında, elden ele geçerek, bir kardeşten bir kardeşe teslim edilmesi lâzım gelen mukaddes emanetler... Bu emanetler ne kadar çok olursa olsun bir gecede taşınır ve aynı gece binlerce el, onları deniz kenarından, orman kenarına taşır.

O ne azamettir ki, mukaddes emanetler bir gecede, hiçbir kuvvetli vasıta olmadan, denizden çıkartılarak kadın, ihtiyar, çocuk sırtlarında karalara saklanır. Zengini, ulemâsı, ihtiyarı, çocuğu, kadını, kızı, hepsi böyle uzun geceler, çok saatlerini Karadeniz kenarında sessiz ve müsmir çalışmakla geçiren bir milletin imânına dayanan mukaddes dâvayı kazanmamak kabil mi? Ve bu temiz erkeklerin, kadınların, çocukların işini gözle görme-

İnebolu'nun cumhuriyetin ilk yıllarında çekilmiş bir resmi.

dikten sonra milletimizin nasıl ve ne sebeple muzaffer olduğunu anlamak mümkün mü?

İnebolu, içinden dışına doğru, gittikçe güzelleşir, şirinleşir. Küçük ve güzel köyler şehrin etrafına birer karakol kulübesi gibi sıralanmıştır. Yeşil ağaçların içinde beyaz, kapalı köyleri görenler anlarlar ki bu köyler temiz ve çalışkan insanların yurdudur.

Her köyün mektebi, camisi, hocası vardır. Bazı köylerde herkes tarafından sevilen, hürmet gören ihtiyarlara tesadüf edersiniz.

İnebolu'da, «namaz vakti, salât!» diye bağıran müezzinlerin sesini işitir işitmez, şehirli, köylü şadırvanlara ve çeşmelere koşar. Herkes camide toplanır. Gençler cemiyet hayatına samimiyetle bağlıdırlar ve kendilerinin yurtları, içtima ve oyun yerleri vardır.

Hükümet memurları ile ahali arasında, fedakârlık hissinin doğurduğu, ruhî bir kaynaşma görürsünüz. Her memur İnebolu'yu sever ve İnebolulular da makam sahibini hürmetle karşılar.

Millî dâva yolunda çok çalışan, çok uğraşan İnebolulular, her gelen ecnebiye, Karadeniz'in kenarında mukaddes gayeyi ilk terennüm eden bekçilerdir. Herhâlde bugün esir olan İstanbul'a ilk zafer müjdesini onlar vereceklerdir. Ben bu şehri ve ahalisini çok severim.

Asil Ruhlar

HER ruhun aşkını bütün vuzûhiyle ve kıymetiyle anlamak için, beşerin bir kudret veya mikyası olsaydı, o zaman insanların hakikî mevkii belirebilirdi...

Fakat ne yazık ki, insanlar böyle bir kudret ve mikyastan mahrum oldukları gibi, çok defa anlamaya çalışmaktan da uzak kaldıkları oluyor...

Pejmürde kıyafetler içinde saklanan, kızgın güneş altında başaklar ve hayvanlarla yanyana yatmış ne sîneler vardır ki, içinde en aziz ve ilâhî ruhlar yaşar. Ne tantanalı bir görünüşe hapsolmuş göğüsler vardır ki, cildi mest eden lavanta kokularından ziyade, ruhlarında riya ve hile namlarıyle açılan zakkumların zehirli kokusunu taşır... Çok defa nasırlı ellerin yumuşak kalbleri ve fakat beyaz çehrelerin kara kalbleri olur... Ayağı çarıklı ve çehresi yanık asîllerle muntazam kıyafetli fakat dağınık sefillerin şekilleri kadar ruhları da birbirinin aksidir.

Ruh, belki akıcı ve kıymeti sınırsız bir mücevherdir, fakat bildiğimiz mücevherler gibi süslü mahfazalar içinde bulunmaz; onun için dış görünüşün hususî bir kıymeti yoktur. İşte Anadolu'da gördüğüm bu büyük asîller hep böyle biraz esrarlı şekildedirler. Büyük kahramanları, bu asîl âşıkları istiyorum ki: herkes anlasın ve tanısın!...

Bir gün evvel yağan karların doldurduğu uzun yollardan geçerek gelen mahkememiz müfrezesiyle Çerkeş önlerinde kağnılarla cephane taşıyan bir kadın kafilesine rast gelmiştik; beyaz bir geceyi andıran bir gündü. Güneş bulutlara girmiş, tabiat kefenlenmişti... Mücessem bir hüzün hâlinde kalblere damlayan umumî sükûtu ihlâl eden hiçbir ses yoktu. Ancak kağnıların ruhları ürperten ve sükûtu besleyen gıcırtıları derinden derine etrafı geziniyordu. Bu seslerde öyle bir esrar saklı ki, sanki bütün muztarip ruhlar tekmil iniltisini bu sese vermişler ve sanki bütün mütevekkil fikirler, azme kalb olan tevekkülünü bu ağır gidişe terk etmişler!...

Bu kafileye yaklaştıkça bazan bu sükûtu yırtan bir kadın sesi yahut bir çocuk feryadı yükseliyordu. Kafileye yaklaştık ve selâmlaştık... Biz soğuktan yamçılar altında bile titrerken, tek yorganını da arabaya örten bir ninenin çıplak ayaklarla karları çiğnediğini görünce içimde takdirle karışık bir merhamet sızladı; arkasına sardığı peştemalı içinde ara sıra hıçkıran bir çocuğun üzerine bile örtmeden yorganını niçin arabaya serdiğini sormak fikrini duydum:

«— Üşümez misin sen, nine!?... Bak çocuk donacak, yorganı örtsene!...» diye arabanın üstünü işaret ettim. Bu sözü garip bir tarzda karşıladı, sormaya değer bir şey addetmiyordu galiba!... Benim cevap beklediğimi anlayınca mukaddes bir şeye teveccüh eder gibi kağnıya doğru koştu:

— Kar serpeliyor, millet malıdır, nem kapmasın evlâdım! dedi ve yorganın uçlarını iyice açtı.

Kar serpelemeye başlamıştı, o zaman

İstiklâl Savaşı'nda millete önder olan Gazi Mustafa Kemal Paşa.

anladım ki, cephaneleri ıslatmamak için bu fedakârlığı yapıyor; o vakit deminki merhametimden utandım bile...

Aman Yâ Rabbî!... Fedakârlığını bildirmek bile istemiyor; bu âlicenablık karşısında secde etmeyen ruh ve aşk var olur mu!?

Tarihte böyle basit bir çerçeve içine güç sığabilen bu emsalsiz ve adsız fedakârlığın bir eşini meşhur ve vatanperver Kartaca kadınları bile yaratamadılar. Onlar, saçlarından orduya halatlar örmüşlerdi, bunlar hayatlarından cephane veriyorlar...

Ey aziz ruhlu asîl milletim!... Sen ulu, azimli ve ulvî ruhlu şehidlerinin kemikleri üzerinde düşman tepinmeye başlarken, sana düşen vazifeyi, beklenilmeyen

Mustafa Necati adliye vekili iken.

bir feragat ve meclûbiyetle yapıyorsun!... Cesaretin anası safvettir ve sen melekler kadar safsın!... Tanrı seni emellerine çabuk kavuştursun...

Ali Çavuş

BU eski cenkler kahramanını, bu tılsımlı Türk diyarının koç yiğitini pek ihtiyar iken gördüm. Geçmiş kahır ve felâket izleriyle dolu fersiz gözlerinde esrarlı bir zulmet vardı. Aydınlığa veda etmeye hazırlanan nazarlarını zulmet sarmış, hasretlerin çukurlaştırdığı bir hâle içinde uyuklayan gözleri, dışarıdan ziyade içeriye bakan mânâlı bir şekil almıştı.

Bir kemik çerçeve manzarasını andıran göğsünde hâlâ gurur ve kahramanlık gösterişi vardı. Dinç ve diri bilekleri bir şâhin pençesi gibi kıvrık ve kuvvetli eller taşıyordu. Seksen senelik hayatı omuzlarında taşıyan bu yorgun ihtiyar, tarlasından dönen bir genç gibi hâlâ dik ve kudretli idi. Sesi, her mert Anadolu çocuğunun âmir edâsı gibi pürüzsüz ve tatlı idi. Yeşil köyünde, şehid olmuş yavrularının çocukları arasında geçirdiği hayatın menkıbelerini anlatırken tanıdığım ihtiyarın sözlerinde tarihten bir parça, kahramanlıktan bir eser vardı. Gözlerinin önünde dirilen cenk safhalarını hayalimizde canlandırmak için bir hatip gibi ellerini uzatıyor, bazan bir kumandan şiddet ve azametiyle, bazan mûnis bir anne şefkatiyle kelimeler dudaklarında, zaman zaman sert ve yumuşak bir şekil ifade alıyordu.

Bu canlı tarih, yıkık bir köy içinde, bir antika gibi, toz, toprak altında idi. Yuvarlak çehresini çerçeveleyen beyaz sakalıyle, hançer gibi bir noktaya dikilen uzun bakışıyle, dik endâmı, yüksek sesiyle bu ihtiyar, Anadolu'nun ortasında tarihî bir sütun, bir şeref heykeli gibi yaşıyordu. Ölmeyen ümidi her yeni felâket karşısında taze kuvvetler buluyor ve ölmeyecek milletinin lâyemut bir hâtırası gibi daima dik, daima mağrur hikâyelerini oğullarına, köylülerine en me'yus ve felâketli günlerde birer Sûre gibi yetiştiriyordu.

Kalbindeki sarsılmayan imân, zaferlerden zaferlere koşan bayrağının altında her vakit hâkim ve efendi kalmak onun imânıydı. Semaları dolduran hilâlin al-

Mustafa Necati, Reşid Galip'le (soldaki) birlikte.

tında Anadolu ona dar ve ufak geliyordu.

Büyük denizlerin etrafını kucakladığı, büyük dağların hudutlarını sardığı, içinde nehirlerin aktığı bir ülke istiyordu. Öyle bir ülke ki, bir ucundan bir ucuna kadar hep kendi dilindeki insanları taşısın, nihayeti gelmeyen gümüş eyerli süvariler atlarını mahmuzlayarak, süngülerinin zıyâsını güneşten toplayan ordular, borularını öttürerek geçsin ve o, bu muzaffer orduların temin ettiği sükûn içinde son günlerini müsterih ve mesut yaşasın... O, bu kadar kahır ve felâketten sonra saadeti, refahı bir hak telâkki ediyor ve kıştan sonra bahar muhakkak diyordu.

Kendisinin bile görmediği o muhayyel saadetin neşesiyle torunlarının ye'sini boğan bu ihtiyarın, Yâ Rabbî, ne kudretli, ne îmânlı bir kalbi vardı. Seksen senelik ömründe belki bir gün bile görmeyen, hattâ belki de yıldızlı ve parlak bir gecesi olmayan ihtiyarın bu azametli ve coşkun şevk ve îmânı, kimbilir hangi mukaddes menbadan geliyordu.

Büyük bir tasa yüreğini sızlatırken, o, teselli fısıldayan bir bülbül gibi şakladı. Kederini neşe ile öldürmeye çalışırken, büyük buhranlarla kabaran göğsü, kemik kafesler altında şişiyor, hasta bir tavırla dudaklarından dökülen kahkaha yasları taşıyordu.

Bu küçük köyde herşey olan bu ihtiyarın etrafına genç kadınlar, körpe çocuklar toplanıyor ve her dert onların dudaklarından ihtiyarın kalbine döküldükten sonra, berrak ve saf bir neşe hâlinde etrafındakilerin kalbine akıyordu. Bütün dertleri kendisi alıyor ve bütün neşesini etrafa dağıtıyordu.

Köyün hâkimi, valisi, hocası idi. Ona sormadan köyde bir şey olmazdı. Harbe giden genç çocuklar onun elini öper, yaralı dönen askerler evvelâ ona uğrar, şehid askerlerin kâğıtları onun eliyle analara, babalara, kardeşlere verilir, düğünlerde baş tarafta kumanda eder, mevlûtlardan imamın yanına otururdu. Bu köye verilecek en doğru isim «Ali Çavuş» olurdu.

Her büyüklüğü hürmetle karşılayan köylüler gibi, ben de Ali Çavuş'un elini hürmetle öptüm. Ücrâ köyde herkesin sevdiği Çavuş'un asîl ruhundaki hayatı öğ-

Mustafa Kemal Paşa, cepheye malzeme taşıyan devecilerle birlikte yemek yiyor.

renmek istedim. İnce sesinde yalvaran bir edâ vardı. Kalbinde sakladığı elemi, ölünceye kadar kimseye açmamaya ahdetmiş gibi sualime karşı:

— Bey, dedi, nene gerek?

Bu seste bir itimatsızlık duyuluyordu. Derinleşen gözleriyle, gözlerimden bir şey okumak istiyor gibi, uzun uzun baktı ve yalnız kaldıktan sonra bir şeyler anlatacağını ifham eden bir tavırla:

— Hele bir yol dinlen! dedi.

Kahveler geliyor, ayranlar taşınıyordu. Ali Çavuş harpten, millet paşasından ve padişahtan haberler istiyordu. Cepheyi, milletin paşasını anlattım.

— Ya gâvur naşıl? diye sordu.

Ona cepheyi tekrar, uzun uzun anlattım. Binlerce süvarinin şahlanan atlarıyle sahraların dolduğunu, topların namluları etrafında binlerce askerimizin ateşe hazırlandığını, yüz binlerce süngünün düşmana atılmak için emir beklediğini söyledim. Ali Çavuş düşündü ve sormak istediği bir şey varmış gibi gözleriyle etrafını aradı.

Ona Millet Meclisi'nden, başkumandandan bahsettim. Gözlerinden sevinç yaşı akıyordu. Bana bu yıl her felâketin öleceğini, bir saadet yılı olacağını söyledi. Bilmem hangi hoca efendiden, hangi şeyhten işitmişti. İfadesinde kat'î hüküm vardı. Beni bu işittiklerine ikna için çalıştı ve

Mustafa Necati, bir toplantıda konuşurken.

sonra bu sene memleketime kavuşacağımı büyük bir kanaatle söyledi:

— Memleketine gidersen benden selâm götür!

Sonra ilâve etti:

— Gelirsem misafir eder misin?

Yavaşça memleketimi sordu, «İzmirli'yim!» dedim. İzmirli olduğumu işitince Ali Çavuş'un ruhundaki itimatsızlık birdenbire silindi:

— Bey, dedi, İzmir Anadolu'nun kilididir. Bana analarım böyle söylerdi... Bu yıl gâvurdan kurtulacak. İzmir'e sana geleceğim!

Artık dost olmuştuk. Bana köyünden, ailesinden bahsetti. Sonra Arnavutluk isyanında şehid olan çocuğunun menkıbesinden başladı. 31 Mart'ta şehid düşen diğer evlâdını söyledi. Birisini de Çanakkale'de bıraktık, diyordu. İkisinin de Sakarya'da şehidlik haberini aldığını anlattı.

Göz bebeklerinde iki damla yaş toplanmış, bu Peygamber ruhlu ihtiyar çavuşun sesi bir dua gibi incelmişti. Yutkunarak son sözünü fısıldadı, artık ağlıyordu:

— Son oğlumun şehâdetiyle torunumunkini çocuklardan saklıyorum, diye inledi, hergün bu çocuk ve ana kalblerinin hasretine, cephedeki son iki kurbandan bir şey doldurmak lâzım. Gözlerimin önünde dolaşan bu kadınların ve öksüzlerin manzarası, güldüğüm zaman bile,

Mustafa Necati Bey, maarif vekili iken.

içimi yakıyor. Güldüğü zaman bile azabımı hissettireceğim diye titriyorum. Fakat bu azabı anlayanlar da yok değil... Bana Allah'ın emaneti olan bu çocukların, bu dulların rızkını kazanmak, onlara hayat ve ümit vermek için çektiğim dertleri gizlemeye mecburum. Onların önüne hergün bir kap yemek koyduğum için Allah'a şükrediyorum. Ya bunlar ölüm haberini alırsa, ya bu mâsum gözleri yaşlar kaplarsa diye çektiğim azaptan daha derin bir korkuya düşüyorum. Bu korku, bana çok zaman ıztırabımı bile unutturuyor... Hattâ kendi kendime, bazan «nedir bu üzüntü? Şehid oğlu, şehid karısı olmak bahtiyarlık değil mi?... Neden olan bitenleri şunlara anlatmayayım?...» Diyorum, sen buna ne dersin evlât?

Kendisini biraz teselli ettim ve:

— Söyle, dedim, fakat bugün değil... Yarın muhakkak olan zaferden sonra... Onlar da anlasınlar ki bu zaferde, dökülen kanların içinde kendilerinden de birkaç avuç var.

Ali Çavuş, ayrılırken:

— Zaferden sonra söyleyeyim, değil mi? Zafer müjdesi gibi... diye haykırıyordu. Hâlâ beyaz sakallı ve parlak alnıyle gözlerimi aydınlatan Ali Çavuş'a benden bin selâm ve hürmet...

Mukaddes Kafileler

KAZMA yüzü görmemiş, insan eli değmemiş uzun yollarda birçok kafilelerin, sırtlarında bir torba, ellerinde bir değnek, merkezden hudutlara bir çay gibi aktığını görenler, bu kafilelerin sayısız senelerden beri bu yollarda nerelere ve niçin gittiklerini düşünürler. Kayaları topraktan, ağaçları kökünden koparan büyük çığların azametini içine sindirerek tarihin çizdiği geçitten sessiz, fakat kuvvetle kayıp giden bu kafilelerin bitmez tükenmez varlığına hayran olmamak kabil değildir.

Biz bu mukaddes kafilelere mazinin her devrinde tesadüf ederiz: Bir gün kudret-

Mustafa Necati Bey, bir tören sırasında.

li bir rehberin arkasına katılarak İran'a yayılan; bir gün bir cihangirin peşinde, Tuna'nın yukarılarında, dünyaya kılıç sallayan kafileler bunlardı. Bir gün Nil kenarında hasretli bir sesle yanık şarkılar söyleyen bu kahramanlara rasgeliriz. Bunlar, düşman karşısında cengâver, gurbette şâirdirler.

Hiçbir devir görülmez ki, bu kafilelerin yarattığı bir hârikadan gözler kamaşmasın! Gümüş eyerli hayvanların üzerlerinde, altın saçaklı otağların etrafında toplanarak bir kıt'adan bir kıt'aya fütûhata giden eski yiğitler, aynı yollardan, belki daha debdebeli, daha tantanalı, aynı gayeye doğru dizgin boşalttılar. Biz de bu yoldan, belki çok mütevazı, belki de çok sessiz, aynı gayeye gidiyoruz. Arada şu fark var ki, bizim yolculuğumuz, bütün iddiasızlığımıza rağmen, daha şuurlu, daha îmânlıdır ve şurası da muhakkak ki yarınki nesiller bu yoldan bizi hayran bırakan kuvvetle, daha anlayışlı ve azimkâr geçeceklerdir.

Bu kafileler, tarihin doğduğu günden beri bu yola dökülmüş ve tarihin öleceği güne kadar aynı tarzda, aynı emelde, bazan durgun ve tabiî, bazan taşkın ve coşkun olarak yaşayacaktır.

Bir göz, yeşil yuvalarından ayrılarak, birer ikişer toplanan bu kafilenin, küçük küçük sellerin birleşmesiyle gittikçe büyüyen, kabaran bir nehir gibi bu yollara nasıl döküldüğünü yakından görse, son nurunu kaybedinceye kadar o ayrılışın hâtırasını muhafaza eder.

İşte Anadolu'nun köylüsü her sene göğsünde yetiştirdiği genç oğullarını, arkalarını okşayarak bu kafileye katar. Ondan sonra geride kalan taze nikâhlının nasîbi, uzun yolları gözlemektir: Beşikten kurtulan yavrusu da senelerce babasının karıştığı kafileyi sayıklar.

Bütün köylülerin her sene bir günü vardır. Gençlerin kafilelere kavuşacağı o gün, köy için, hususî bir gündür. Herkesin kalbi selâmet temennisiyle çarpar. Herkesin gözlerinde, gidenlerin acısından

belirmiş iki damla yaş vardır ve o gece herkes evinde, gidenlerin arkasından binbir dua okur. Sevgili nikâhlının kulağında, Mehmed'in ayrılırken fısıldadığı iki ateşli kelime, yanar durur: «Yavrum sana emanet».

Bu söz, kalpden kalbe dökülen bir dua gibidir. Artık çocuk, mukaddes bir hediye gibi, bütün köy için saklanması, hırpalanmaması lâzımgelen bir emanet olur, o günden sonra bu yavru, bütün köyün Tanrı emanetidir. Saklanır, sevilir...

Anadolu'nun büyük ruhunda, her iki kafileye karışan genç için, tutuşan bir alev vardır. Her gideni bir Fatma, bir yavru, bir köy düşünür. Bunlar kendi kendilerine haftaları, ayları, yılları sayarak, gidenlerin gelmesini beklerler. Halbuki o kafileler bazı bir yanardağ gibi yanmış ve yakmıştır, bazı bir şimşek gibi çakmış ve parçalanmıştır.

Bunun için her giden dönmez. Çok kere iman ile zavallı bir nikâhlıya, bir nişanlıya, baba veya anaya bırakılan ufak bir kâğıt parçası, köy evlerinin kara habercisidir. O vakit gözlerdeki ümit parıltısı mâtem yaşı ve dudaklardaki dua, inilti ve figan olur. Köyün, bu gibi acı günleri çok, hem sayılmayacak kadar çoktur.

Harp biter, kafile köye döner; fakat küçülmüş, zayıflamıştır. Dönenlerden bazıları bir kurşun yarasıyle sızlayan vücutlarını değneklere dayayarak yürürler. Giden genç, gürbüz gençler kafilesinden ka-

Anadolu, Kurtuluş Savaşı'na bütün varlığıyle katılmıştı. İşte cepheye mermi hazırlayan Türk kadınları.

lan bu bir avuç alil ve marîz insandır.

Dönenlerin içinde, nefer olarak karıştığı kafilelerden onbaşı, çavuş çıkanlar vardır. Köy, saadet ve felâketi, sevinç ve iftiharı bir günde karşılar. Bunun içindir ki Anadolu kalpleri rakiktir, ince hisli Anadolu çocukları hep şiir yazabilir. Her gün gözleri önünden geçen böyle yüzlerce feci levhalar, onların kalbini sızlatmak için, gözlerini yaşartmak için çoktur bile...

Mütevâzı Kahraman

UZUN ve gölgesiz yollardan, kesintisiz bir akışla harp meydanlarına inen mübarek kafilelere her zaman rasgelirdim. Levha hiç değişmezdi: Zayıf öküzlerin çektikleri cephane yüklü arabalar ve bunların başlarında yanık yüzlü, çıplak ayaklı kadınlar, ihtiyarlar ve hattâ çocuklar... Çok defa yolun kenarına çekilir, onların geçişini gözlerim yaşararak seyreder, kağnıların gıcırtılarını ilâhî bir musiki gibi dinlerdim. Yalnız cephede dövüşenler değil, bunlar da takdîse lâyık birer kahramandı.

Bir yaz günü... Türk milletinin Sakarya kıyılarından heyecan içinde zafer müjdesi beklediği günlerden biri... Öğle güneşinin bunaltıcı sıcaklığı içinde cepheye doğru ağır ağır ilerleyen bu kafilelerden biriyle karşılaştım.

Selâm verip geçecektim; fakat birden dört sandık yüklü hayvanla kafileye karışmış bir genç dikkatimi çekti. Bu gürbüz, geniş göğüslü, yağız yüzlü gencin bir ayağı tahtadandı: Bu, bir gazi idi...

Yanına yaklaştım. Kendisiyle görüşmeye başladım. Ayağının birini Çanakkale'de bir hücum esnasında bir mermi alıp götürmüş, hastanede tedavi edildikten sonra köyüne dönmüş, tarlasında çalışmaya başlamış, sonra millet harbi başlayınca tek bacağıyle arkadaşlarının arasına karışamadığına yanmış, hiç olmazsa cephane taşıyarak hizmet etmek için şehre inmiş, tek hayvanına dört sandık yüklemiş ve işte dört günden beri de yol yürüyorlarmış... Cephede bulunamadığına, arkadaşlarıyle omuz omuza muharebe edemediğine müteessir olduğu, gönüllü olarak deruhte ettiği bu hizmette bir teselli aradığı pek belli idi.

Saf ve vakur bir edâ ile:

— Bey!... diyordu. Sakatım; muharebeye gidemedim. O iki kat kâfir milletten kendim olmazsa götürdüğüm gülleler bari intikam alsın!...

Onu incitmeyecek kelimeler seçmeye dikkat ederek bu yorucu işi başka birinin deruhte etmesini teklif ettim. Birdenbire başını kaldırdı. Gözlerime dikilen gözleri kıvılcımlandı ve:

— Düşman denize dökülene kadar, benim ahdim budur beyl... dedi.

Bana öyle geldi ki, Anadolu, bu mâlûl gazinin kısa, fakat mânâ dolu sözleriyle son ve kat'î kararını söylüyor. O zaman ruhumun terütaze bir muvaffakıyet havasıyle dolduğunu hissettim. Derin bir muhabbetle asîl ruhlu, mert Türk çocuğunun arkasını sıvadım. Heyecandan titreyen bir sesle: «Yolun açık olsun kardeş!...» dedim.

Aradan seneler geçti; onu bir daha göremedim. Ahdi yerine geldikten, düşman denize döküldükten sonra o da şüphesiz Anadolu'nun diğer mütevâzı kahramanları gibi köyüne çekilmiştir. Vazifesini yapmaktan mütevellit bir ruh istirahati ile yuvasında samimî bir aile hayatı geçirmektedir. Fakat ben onu unutmadım. Ne zaman İstiklâl mücadelesine ait hâtıralarımı yoklasam, yağız çehresi, geniş arslan göğsü, tahtadan ayağıyle gözümde canlanır ve «Düşman denize dökülene kadar! Ahdim budur!» diyen erkek sesini işitir gibi olurum.

Necati Bey, maarif vekili iken bir ilkokulu teftiş ediyor.

Aziz Ülke

BÜYÜKLÜĞÜN ve iyiliğin ezelî perestişkârı olan Anadolu evlâtları, son hayat ve istiklâl cenginde, beşeriyetin yaratamıyacağı varlıkları îmânlı kalplerinde taşan bir kuvvetle vücude getirirlerken, onun içinde bulunmayanlar, o mukaddes heyecanı yaşamayanlar, kimbilir, büyük kuvvetin ilhamını milletimizin hangi menbadan aldığını tasavvur ve tahayyül ederler; ve kimbilir bu büyük işi ne yanlış bir muhakeme ile tahlil ve tetkik ederler. Anadolu'yu dışından ve içinden sezmeyenler, yeşil, sık ormanlarının dallarını yararak, bereketli ve sonsuz ovalarına inmeyenler; tufanların yardığı keskin kayalarıyle semayı delen dağların demir ve bakır sînesinden aşarak büyük ovalar içinden gürültüler, kıyâmetler koparıp çağlayan ırmakların soğuk sularından içmeyenler; ve yanık sesleriyle hasret türküsü çağıran memleket kızlarını, dertli kavalına uzun ve eski hâtıraları üfleyen engin ruhlu Anadolu çobanlarını karşısına alıp dertleşmeyenler, o kudret ve kuvveti bir türlü anlayamazlar.

Anadolu... Ey gönülleri hicran ve hasret dolu anaların evlâtlarını göğsünde barındıran sevimli ve tarihî yurt!... Ey büyük kahramanların her bucağında at oynattığı aziz ülke... Sen o kadar esrarlı ve tılsımlı güzelliklerin, yüksekliklerin içtimagâhısın ki: Fırtınalardan ilham alan şâirlerin kalemi ancak senin bir ağacının dalı ve tabiatının güzelliğinden levha yaratan ressamların eseri senin güzelliğin yanında nihayet binbir renk ve manzaranın bir parçasıdır.

Anadolu'da sönmeye mahkûm aşklar, bülbüllerin candan gelen ve cana tesir eden sesiyle, sönmek üzere bulunan hayatlar taze çam ağaçlarının keskin ve zevk-âver kokularıyle, hasretten eriyen gönüllerde saz şâirlerinin ruhtan ruha ateşli bir sel hâlinde süzülen feryatlarla veri-

Mustafa Necati, maarif vekiliyken, arkadaşlarıyle bir arada.

lir. Korkunç ölûm, bu diyarın üzerinden korkarak geçer.

Ölmeyecek milletin bu ebedî mekânı üzerinde baykuş feryadını bülbül sesi boğar, hasta, alîl ihtiyarların son iniltilerini cenk havası içinde bir kasırga gürültüsü koparan genç Anadolu çocukları dindirir. Burada her dermansız, kahramanlar karargâhına kurşun ve gülle taşımak için yerinden kımıldanır ve gökten inen bir ses, bütün ruhlara hayat ve hareketi emrettiği zaman, Anadolu'da boş duran bir tek Türk'e rastgelmiş bir çift göz bulunamaz. İstiklâl ve zafer uğrunda dökülen kanlarla sînesini süsleyen Anadolu'da renksiz ve soluk bir manzara yok gibidir. Orada herşey ateşli rengiyle gözleri yakar.

Bu diyarda yaşayanlar dünden bugüne ve bugünden yarına kahramanlık, şeref ve fedakârlık taşımaya memur edilmiş, ümit ve îmân telkinine gönderilmiş manevî birer heyet gibidir. Her evin içinde dünün şerefini yaşatmak için bugününü feda edenlerin isimleri, her mübarek günde en derin hürmetlerle anılır.

Ekseri çocukların gözlerinde daima iki damla yaş ve göz bebeklerinde titreyen solgun bir hayâl görürsünüz. Bu çocuklar meçhul kahramanların yadigârlarıdır.

Yurdun her bucağından esip gelen rüzgârları, büyük şehidlerin kahramanlık hislerini küçüklerin kalbine bırakır. Onun içindir ki her evde yaşayan küçük kalplerin içinde büyükler vardır ve her Anadolu evi kimsesizlere kapısını şefkat ve

Kadını da erkeği gibi dişiyle tırnağıyle Kurtuluş Savaşı'na katılmıştı. İşte demiryolu inşaatında çalışan Türk kadınları.

hürmetle açan birer yuvadır.

Anadolu'yu gezenler, gördükleri şekle bakarak hükümlerini vermeye kalkarlarsa aldanırlar. Tabaka tabaka onu saran tarihî yaprakları birer birer çevirmedikten, tetkik etmedikten sonra, Anadolu için rey vermek doğru olamaz.

Anadolu'da saf ruhların bağlı kaldığı ölümsüz hâtıralar vardır. Mübarek günlerde ziyaret edilmesi, miras gibi, ecdattan intikal etmiş öyle mezarlar vardır ki, bunlarda çok uzak zamanlara ait gazaların kahramanları yatar. Anadolu köylüsü bu ziyareti ifâda kusur etmeyi en büyük günah bilir ve bu ziyaret her gün; ölen ve yaşayan kahramanların gurur veren destanlarını yâd ve tekrar ile edâ edilir.

Anadolu yavrusunun süzgün ve kayıtsız gibi görünen bakışlarının altındaki vefakâr ve asîl nurunu görmek ve anlamak için ruhunu bilmek lâzımdır. Anadolu evlâdı, bulutlar içindeki yıldızlara benzer: Küçük bir heyette gizlenmiş koca bir âlem.

Mustafa Necati, bir teftişte.

Hâtıraların yazarı Mustafa Necati Bey bir seyahat sırasında.

Yabancılara açılmayan kalbinin ifadesini yalnız gözleri ifşa eder. Onlar büyük tahammüllerin timsalidirler. İhtiyar tarih, hiçbir vakit bu kadar sabûr bir millete tesadüf etmemiştir.

Anadolu evlâdı, bugüne kadar gözü kapalı girdiği muharebelerden binbir zaferle dönmüştür. Bugün ise gözleri açık olarak atıldığı mücadeleden, mutlaka istiklâline sahip bir devlet vücuda getirerek çıkacaktır. Çünkü Anadolu evlâdının mukadderi bu!...

Anadolu Köylüsü

İHTİYARLARDAN, çocuklardan başka erkekleri az olan beş haneli köylerden beş yüz evlilerine kadar Anadolu'nun birçok yerlerini gördüm. Yeşil ağaçların altında, beş, on toprak kümesinden, güzel bir ırmağın kenarında oldukça düzgün beş, on kulübeden, bazan geniş ovaların içine dağılmış oldukça kalabalık köylerden geçmeyenler, onların yoğurtlu çorbasından, mayasız hamurundan yapılmış ek-

حیات

هافتالق علم، فلسفه وصنعت مجموعه‌سی

بو نسخه‌ده:

محمد امین	حیات نه ایچون چیقیور؟
حسن عالی	یکی حیات (شعر)
فاروق نافذ	چوبان چشمه‌سی (شعر)
نجم الدین صادق	علم وسیاست
کوپره‌لو زاده فؤاد	خواجه دهانی
علی جانب	رونه‌سانس وتورکیه
ا. فاضل	املاك وایتام بانقه‌سی
معمار کمال الدین	بروسه آیده‌لری
م. شکیب	چاغلرك تساندی واجتماعی حیات
م. نزمی	ملیتجیلك وعلملر
عبد الحق حامد	تماشا حقنده
مولی	گنجلك تشکیلاتی
مصطفی نجاتی	استقلال حربی خاطره‌لری: ایسه‌ولی
غالب بختیار	فائوست حقنده
...	نشریات

متن خارجنده **فائوست** علاوه‌سی

صایی ۱ — جلد ۱ — ۱۰ قروش — ۲ کانون اول ۱۹۳۶

Yayınladığımız hâtıraları ilk defa neşreden «Hayat» mecmuasının ilk sayısının kapağı.

Maarif Vekili Necati Bey, askerî zevatla birlikte bir birliği teftiş ediyor.

meklerinden yemeyenler, eli değnekli ihtiyarların, türkü çağıran çocukların, süt sağan genç kızlarla, tarhana yoğuran ihtiyar anaların ruhlarında ne kadar gizli bir fazilet cevheri olduğunu anlamazlarsa çok mu? Anadolu'da köylüler, göründüğünden, göründüklerinden bambaşka bir benlik sahibidirler...

Gözleri çukurlaşmış ihtiyarlar vardır ki, uzağı görürler; hususî ifadeleriyle yaşamakta olduğumuz günlerin felsefesini anlatan bu ihtiyarların tavırlarındaki kahramanlık, ifadelerindeki büyüklük ve yükseklik, görülmekten ziyade hissedilmeye lâyıktır.

Kalın sigaralarını derinden derine çektikten ve rahmetli kumandanlarını dualarla andıktan sonra girdikleri muharebeleri ateşli ateşli anlattıklarını gördükçe, zannedersiniz ki bunlar, birer ayaklarını hayat köprüsünden öteye atmış seksenlik adamlar değillerdir. Zannedersiniz ki ruhlarında, gençliklerindeki muharebelerde gösterdikleri yiğitliklerin alevi hâlâ tutuşuyor. İkide bir:

— Bizim zamanımızda Yunan'ın da adı okunur muydu?... derler ve mütalâalarından kuvvet alarak:

— Bizim çocuklar da şimdi ferahlı ferahlı gittiler... Rabbim çabuk dönmek nasip etsin!... diye samimiyetle ne istediklerini bildirirlerdi.

Temiz ruhlarının bütün mânâsını mûcizevî bir âyet gibi sade iki kelime taşır; her geçen yolcuya geniş ve mûnis ruhlarıyle âşinâ çıkarak, muharebede olan oğullarından haber sorarlar, Mehmetciklerinin şehid haberini taşıyan kâğıtcıklarını, mûtena bir muska gibi taa göğsünden çıkarıp, titrek elleriyle bir daha okutup ağlamak için uzattıkları ve evlâtlarının nerelerde şehid olduklarını öyle bir şevkle anlattıkları olur ki, bu ihtiyarların ne kuvvetli ve dinç bir kalbe, ne yüksek ve ilâhî bir tevekküle mâlik oldukları derhal anlaşılır.

Anadolu'nun her köyünde üç, beş evlâdının ölüsüne kalbi mezar olan birkaç ihtiyar vardır... Torunlarını yetiştirmek için köşe minderinde oturup kiraz çubuğunu tüttürecekken, sapan başında üvendiresini eline alan bu ihtiyarlar, müstesna hasletlerin birer yarı ilâh gibi timsalidirler.

Köy hayatı, şehir hayatından bambaşkadır; sabahları horozların ilk ötüşü güneşin tulûunu haber verirken, bütün köylüler, çoktan uyanmış ve işlerine koyulmuş-

tur bile!... Şehirliler için gök ağlıyor denilen yağmurlu hava köy için bayramdır; şehirlilerin gözlerini kamaştırıp beyaz ciltlerini yakan güneş, köylülerin çehresini okşar, ekinlerini yetiştirir... Köy kadını şefkat ve safvet kanatlı bir melektir; işlerindeki intizam en modern süs kadınlarında bile bulunmaz!... İnekleri sağıp çobana kattıktan sonra, ya yününü eğirmeye yahut çocuğunu emzirmeye koşar. Ondan sonra kocasını selâmetleyip komşu kadınlarının toplanacağı çardağa dönerler. O çardaktan genç kızların, mütehassir anaların gonca dudaklarından dökülen yanık mânîlerin ruhlarda bıraktığı hazin ve engin bir tesir acaba hangi eğlence salonunda, hangi musiki parçası yahut şiir kıt'ası okurken duyulabilir.

Bazan oğullarını kendisinden daha kadîm bir tesahüple bağrına basmak için

Gazi Mustafa Kemal Paşa, üzerinde mareşal üniforması olduğu hâlde, Yarımca'da kıtaları teftiş ediyor.

çağıran vatanın onlara da ihtiyacı olur. O zaman o da cephane yüklü kağnıların dermansız bir hasta iniltisine benzeyen garip gıcırtıları arkasından garip ninnilerle grupların seyyâl ateşleriyle tepeleri eğilen dağlardan, ovalara, derelere inerek, derelerden, ovalardan dağlara tırmanarak menzillere cephane ve erzak götürürler... Bazan öküzün birisi yolda kalır; son servet ve istinadını gömen Fatma, köye, evlâdını kaybetmiş bir anne gibi matemli döner.

Böyle bir koruyucudan ve hayvandan mahrum olduğunu unutmak için nâmütenahi bir mütavaatla son yeislerini, küçük çocuklarını bağrına basarak uyutur... En muztarip bir zamanda bile yavrucağı için söylediği ninniler, o yüreğinden koparak ağzından dökülüveren manzum dualar, ne basit görünen yüksek emellerin mahsulüdür: Sen de büyüyüp asker olacaksın yavrum derken coşkun bir edâ ile beşiği sallar ve çocuğundan evvel hasret matemini uyutur.

Her köyün içinde şehidlerin bıraktığı emanetlerden mürekkep bir varlık vardır: Bu, boyunları bükük yetimler, annelerinin sapan sürerek nasırlanmış ellerinden başka bir el tarafından okşanamıyan zavallı şehid yavruları, babalarının ölümünü küçük yaşlarında iyice anlayamadıkları için bu hâtıraları kalplerinde muamma düğümleri hâlinde saklarlar. Sonunda, hakikati nihayetsiz hüzniyle kavradıkları zaman babalarını, kalplerine gömerler. Ve ruhlarının senelerden beri yarı boş kalan yerine, bir intikam ateşi yakarlar. Ve nihayet babalarının karıştığı kafileye katılırlar. Ve onların gittikleri yolda hattâ babalarının şanlı ünlerini gölgede bırakan hârikalar yaratarak uzun günler giderler...

İşte bu diyarın çocuklarının yegâne nasibi büyük kafileler hâlinde bir taraftan öbür tarafa mukaddes ve nihayetsiz bir kervan gibi hamâset, celâdet ve şan taşımaktır...

Zannetmem ki, dünya tarihi bu kadar yokluk içinde bütün varlıkları çiğneyen ve daima büyük ve hür olan bir milleti kaydetmiş olsun.

Hiçbir köy düşünülemez ki, halkından beş on kişi, o gün batan güneşle birkaç ümit nurunu kaybetmesin. Ve gamlı semadan daha çok gözleri bulutlu olmasın!...

Yavrusunun beşiğini kendi varlığına ağır ağır mezar yapan kadınlar, penbe dudakları üzerine yas bağlayan nişanlılar,

kara bahtlarının başlarıyle ak sakallarını yıkayan ihtiyarlar görürsünüz!...

Bir muhtarın, bir jandarmanın emirleri karşısında son nafakasını verirken, yine millet ve memlekete selâmet duasını eder, anbarındaki son buğday taneleri erzak çuvalına boşalırken o, darıdan yapabileceği ekmeği düşünerek müteselli olur... Anadolu'da harple alâkadar olan unsur köylüdür ve harp, Anadolu köylüsünün çok alıştığı bir sanat ve âdet hâline girmiştir.

Bir miras gibi babadan evlâda intikal eder. Köylerde şehid yavruları hiç hırpalanmaz, daima sevilir ve her asker ailesine hususî hürmet ve muavenet gösterilir. Bütün tarlaları imece usuliyle sürülür. Köyde asker Mehmedler'e ait ne varsa muhafazasına çalışılır. Köy çok uzak olmasına rağmen bir elektrik teliyle raptolunmuş gibi cepheye bağlıdır... Her yaralı dönen nefer, köy için artık bir diğeri gelinceye kadar misafirdir, etrafında her gün çocuklardan bir halka, ihtiyarlardan bir küme vardır... Dönen kahraman bazan hakikatları saklayarak hep selâmet haberini verir, onun içindir ki Anadolu köylüsü cephe gerisinde daima nikbindir; zaten onu harp işlerinde hiç bedbîn gören olmuş mudur ki?!...

Mukadderatın garip tecellisi zavallıyı silâh başından uzaklaştıramıyor; maamafih o kadar ulviyet ve feragat içinde yaşayan Anadolu köylüsü, son neferine kadar kat'î ve nihaî zaferi kazanıncaya kadar silâhını elinden atmamaya yemin etmiştir... Bu aziz ve kahraman azimkârlar için mukadder olan istikbal, mutlak saadet ve istiklâldir.

Hassas ve cesur muhterem Anadolu köylüsüne candan ve kalpden binbir selâm ve hürmet.

SON

Türkiye'de Eski Zaptiye Kumandanları

YAZAN: İHSAN BİRİNCİ

YURDUMUZDA çeşitli merhaleler geçiren emniyet teşkilâtı, 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti'ne, müteakiben 4 aralık 1879 tarihinde Zaptiye Nezâreti'ne kalbolunmuş ve nihayet zaptiye müessesesi, elli üç yıllık mâzisi ile yerini 22 temmuz 1909 tarihinde bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü'ne terketmiştir.

Bu yazımızda zaptiye teşkilâtının gelmiş gelmiş kumandanları arasında, bilhassa isim yapmış olanlarından birkaçının kısa hayat hikâyeleriyle birlikte, hayli ilgi çekici icraatlarını veriyoruz.

MÜŞİR (Mareşal) HÂFIZ PAŞA: İlk zaptiye müşiridir. Niş valisi iken, Musul valiliğine tayini çıkmış, İstanbul'a uğradığı zaman yeni yerine gönderilmeyip bu makama oturtulmuştu. Çalışma yeri Bahçekapı'daki Ticaret Konağı'nda bulunuyordu. Kafkasya Çerkesleri'nden olan Hâfız Paşa, göçmen kafilesiyle geldiği İstanbul'da, önceleri Bostancı ocağında talim terbiye gördü. Yeniçeri ocağının ilgasında nizamiyeye intisab eden bu zat, binbaşılığa ve zamanla rütbesi artarak, ordu kumandanı sıfatıyle iştirak ettiği Nizip'te müşirliğe terfi etti.

Zaptiye Müşiri Hâfız Paşa, bir gün Bâbıâlî'ye acele kaydıyle gönderdiği tezkerede; Tatavla'da toplanan Rumlar'ın isyan alâmeti gösterdiklerinden bahisle, Taşkışla'dan ve Beyoğlu ihtiyat kışlasından birkaç tabur asker gönderilmesini talep etmişti.

Haberi alan Sadrâzam Paşa da, olayı yerinde görmek üzere hemen aramasına binerek Tatavla'ya gitti. Marangoz kalfası ile terzi çırağı makulesinden beş yüz kişi bir araya gelmiş bağırışıyorlardı. Şahsî işlerine dair bir meselenin halli için toplanmışlardı. Nitekim durumun önemsizliğini anlayan sadrâzamın romatizmadan muztarip olmasına rağmen, arabasından inerek topallaya topallaya üzerlerine yürümesi, ortalığı yatıştırmış oldu. Zira paşa, ilk önüne gelene kalın bastonu ile bir, iki tane indirmiş, diğerlerinin üzerine de yürüyünce, kalabalık çil yavrusu gibi dağılmıştı.

Bundan sonra doğruca makamına giden Sadrâzam Paşa, yanına çağırttığı zaptiye nâzırı Hâfız Paşa'ya eliyle işaret etti:

— Paşa, yakına geliniz...

Aralarında pek kısa bir mesafe kalmıştı. Kalktı ve iki parmağını uzatarak yürüdü:

— Ben adamın iki gözünü oyarım! Seni miskin herif seni! Taburlarla asker sevkedeceğine, kendin gidip de o karga derneğini niçin dağıtmadın?... Devletin başına gaile mi açacaksın? Çık dışarı!...

Azledilen Hâfız Paşa'nın yerine 1847 yılında Trablusgarb Valisi Pepe Mehmed Paşa tâyin edildi.

PEPE MEHMED PAŞA: Bu zat, gayet dindar ve mutaassıptı. O derece ki, uzun sakalıyle, Peygamberimiz'in kabrinin etrafını süpürdüğü rivayet olunurdu. Bostancı ocağından yetişmedir. Babası Eyüp'lü Salih idi. Dört yıl zaptiye müşirliğinde bulunduktan sonra, 1851'de, zamanın belediye başkanlığı olan İhtisab Nâzırlığı'na getirilmiştir. Zaptiye Müşiriyeti'nin Bâb-ı Seraskerî ile ilgisi kesilince açıkta kaldı ve yerine Ferik Abdülhalim Paşa geldi. Bunu da Mehmed, Ahmed Hamdi ve Hüsnü Paşa'lar ile diğerleri takib etti.

Meşrûtiyet'in ilk zaptiye nâzırı Farukî-zâde Sâmi Paşa.

MÜŞİR HÜSNÜ PAŞA: 1873 yılında zaptiye müşiri olan Hüsnü Paşa, gayet müstebit olmakla beraber, elinden tesbih düşmezdi. Suçluları, müşiriyet dairesinin karşısındaki hapishanenin mahzenine atar ve gûya orası rutubetlidir diye üşümemeleri için yanlarına marsıklı kömür dolu mangal koydururdu. Biçâre:

— Aman efendim, temmuz ayındayız. Mangala lüzum yoktur, diye feryad ettikçe:

— Sen bilmezsin, her ne kadar temmuz ayında isek de, burası soğuktur. Müşir Paşa Efendimiz terahhumen böyle emrettiler. Siz rahat ediniz!... denilerek, demir kapıyı üzerine kapayıp giderlerdi.

Ertesi günü göremeyen adam hakkında tanzim olunan «ecel-i mev'ud (normal ölüm) ile vefat etmiştir!» raporuyle cenazesi kaldırılırdı. Zamanın zabıta müdürü Arnavut Kâzım Bey ile aynı binada çalışan Müşir Hüsnü Paşa, bir ara nefyolunmuştur. Aradan bir yıl geçtikten sonra, affa uğrayarak döndüğü İstanbul'da yeniden zaptiye müşiri oldu. Sonraları vali olarak gittiği Yanya'da Arnavutlar'ın elinde telef olmuştur.

ALİ ŞÂMİL PAŞA: Üsküdar Muhafızı olan Ali Şâmil Paşa, 1855 yılında Cizre'de doğmuştur. Meşhur Bedirhânî Paşa'nın oğlu olup, II. Sultan Abdülhamid devri ricalindendi. 1876 Rus savaşında henüz yirmi bir yaşında iken, topladığı Kürt gönüllüleri ile yararlıklar göstermiş ve bacağından vurularak aksak kalmıştır.

Padişahın takdirini kazanan Ali Şâmil'e paşalık da verildikten kısa bir müddet sonra, Üsküdar ve civarının muhafızlığına getirildi. İşte bundan sonra Anadolu yakasında âdetâ Ortaçağ derebeyisi gibi yaşayan paşa, beyaz atının üstünde göğsünde nişanlar, elinde gümüş saplı kamçı ve peşinde sekiz, on süvari zaptiye neferi olduğu hâlde etrafa dehşet saçar oldu.

Bilhassa cuma ve pazar günleri gurup-

tan bir veya yarım saat evvel yine maiyetiyle Fenerbahçe mesiresine gider, yüksek sesle emrini basardı:

— Paydooos!... Evli evine, köylü köyüne!...

Bu kat'î kumandayı duyan zenginler, yaylı arabalarla, orta halliler ise yaya olarak caddeyi tutardı. Bu arada saraya mensup kimselere de göz yumduğu olurdu. Tâ ki hürmet edip sevdiği zevat olsun. Yoksa çoğuna önem vermezdi...

Şöyle bir olay geçmiştir:

Bir gün yüksek rütbeli ve hatırlı vükelâdan birinin dâmadı olan bir paşa, Karaköy'den son vapuru kaçırdığından, Tophane'den kayıkla Üsküdar iskelesine çıkarak, Kadıköy havalisindeki köşküne gitmek üzere kira faytonuna binmişti. Biran evvel vâsıl olmak için de faytoncuyu ikaz ediyordu. Az sonra önlerine bir atlı çıkarak elini kaldırdı. Bu, mutad akşam devriyesine çıkan Ali Şâmil Paşa idi. Berikiler aldırmadıkları gibi, dur emrini de işitmezlikten geldiler. Fena hâlde sinirlenen Üsküdar kumandanı, bu defa yanındaki zaptiyelerden birkaçını dört nala koşturup faytonu önledi. Olayın bundan sonraki safhası görülecek şeydi.

Mevki sahibi hatırlı dâmad paşa, yolunun kesilmesine tahammül edemeyerek sert sert bağırmaya başlayınca, Ali Şâmil Paşa atından inip iyice sokuldu ve soluna aldığı adama bir tokat patlattı. Toparlanmasına meydan vermeden bunu yumruk ve kırbaç darbeleri takib etti. Neye uğradığını anlamayan dâmad paşa, etrafı saran halkın içinde düpedüz dayak yiyordu. Sultan Hamid'den başkasına pervâsı olmayan Üsküdar Muhafızı, yerdekinin yakasından yapışmış, bağırıyordu:

— Özür dile ulan, eteğimi öp de öyle salıvereyim!...

Dâmad Paşa, yediği dayağın şaşkınlığından cevap veremedikçe kumandan:

— Haydi söylediğimi yap... Buranın asâyişi benden sorulur. Herkes dilediği gibi araba koşturamaz, anladın mı şimdi?...

Berikinin perişan hâliyle evet der gibi başını sallaması kâfi gelmedi.

O sırada kumandanın oğlu Selâh da devriyeler arasında idi. Uzayıp giden meselenin halline kimsenin cesaret edemediğini görünce, midilli atından inerek dâmad paşanın yanına geldi. Babası gibi âmirâne tavırla:

— Evet, dedi, padişahın başı için ba-

Yedi - Sekiz Hasan Paşa zamanında bir tören hazırlığı.

bamın eteğini öpeceksin!...

Bu teklife akan sular dururdu. Çaresizlik içinde kalan zavallı dâmad paşa, yediği dayağın üstüne bir de özür dileyerek, ancak yakasını kurtarabildi. Bu olay kulaktan kulağa kısa zamanda herkes tarafından duyulmuştu.

Nihayet Istanbul'da işlenen bir cinayet, onu mevkiinden etti. Bedirhânîzâde Abdürrezzak Bey'in, şehremîni Rıdvan Paşa'yı vurması, bütün Bedirhânîler'i suçlamıştı. Padişahın gazabına uğrayan aile erkânının herbiri bir tarafa sürgün edildi. Cinayetin Ali Şâmil Paşa'nın mıntıkası dahiline giren Göztepe istasyonunda işlenmesi, onun da Trablusgarb zindanına gönderilmesine sebep oldu.

1908 meşrûtiyetinde Istanbul'a dönen Ali Şâmil Paşa, aynı yıl içinde 53 yaşında iken vefat etti. Cahil, fakat gayet zeki, cesur ve cür'etkâr bir adamdı. Fukara hâmîsi olarak cömertliği ile tanınan bu zat, Kadıköy Hunkâr İmamı cihetinde tren yolunun karşısında bir evde otururdu. Bu evin bahçesindeki kuyuya düşerek boğulan Selâh ile Ubeyd Şâmil adlarında iki oğlu vardı.

Meşrûtiyet'in ilk yılında ve zaptiye nezâretinin kaldırılmasına kadar geçen kısa zaman içinde de; Beyoğlu mutasarrıfı Hamdi Bey, Manyasîzâde Refik Bey, Edirne Valisi Ziver Bey, Farukî-zâde Ferik Sâmi Paşa ve Uzun Ali Paşa zaptiye nâzırlığı yapmışlardır.

BİRKAÇ FIKRA

Yakın tarihimizin isim yapmış zaptiye kumandanlarından Beşiktaş Muhafızı Yedi - Sekiz Hasan Paşa'ya geçmeden önce, o devirlere ait birkaç fıkrayı da koymayı uygun gördük...

Zararsız ayyaşlardan Enderûnlu Tıflı, bir gece hayli içkili vaziyette Karacaahmet mezarlığından geçerken, eski kafadarlarından birinin kabri önünde nârayı basar ve o sırada devriye gezmekte olan zaptiye süvari müfrezesi, ortalığı çınlatan sesin sahibini yakalayarak karakola getirir.

Korkunç kellifelli bir paşa olan Selimiye kumandanının karşısında sallanan daimî sarhoş Tıflı ile aralarında şöyle konuşma geçer:

— Orada ne yapıyordun?

— Fâtiha okuyordum!

— Vay, nâra atmak Fâtiha okumak mıdır?

— Hayır, değildir ama. Orada yatan bundan anlar!...

Yine birgün Tıflı'yı karşısına alan polis müdürü Âgâh Bey, bu kötü itiyadından vazgeçmesi için nasihatta bulunuyordu:

— Utanmıyor musun, bu ne kadar içmek?

Tıflı'da ses yok... Müdür sözünü tekrarlar:

— Ne susuyorsun söylesene, bu nasıl içmek?

— .....

Sabrı tükenen Âgâh Bey, bu defa hiddetle çıkışınca Tıflı, artık cevap vermenin zamanı geldiğini hissettiren vaziyeti aldıktan sonra:

— Efendi, efendi, der. Ben, Sandıkburnu'ndan dalıp da, zaptiye kapısından çıkmazsam, öyle işretin Allah belâsını versin!...

Aynı kırattaki bir sarhoşu, gürültü çıkarmak suçundan karakol âmirinin karşısına getirmişlerdi.

— Söyle bakalım, gece yarısı nâra atarak sokakta ne dolaşıyordun?

— Siz bana karışamazsınız, ben kaymakamım!...

Bu acayip cevabı veren adamdan bundan başka bir cevap alamazlar. Nihayet falakaya yıkılınca bülbül gibi konuşup, işsiz güçsüz takımından biri olduğunu itiraf etmesi üzerine:

— Hani gece kaymakam olduğunu söylüyordun? derler.

O zaman, geceki sarhoş melûl melûl bakarak cevap verdi:

— Öyleydi ama, bu dayaktan sonra istifa etmek mecburiyetinde kaldım!...

Sırası gelmişken tanzimat fermanının memlekete getirdiği eşitliğe rağmen; eski düzenden kalma alışkanlıklardan, halkla zabıta arasında geçmiş bir fıkrayı da koyalım:

Din ve millet ayrımı gözetilmeksizin bütün tab'a aynı haklara sahip olunca, Hıristiyan ahaliden bazıları «Bana gâvur dedi!» diye Müslümanlar'ı karakol'a şikâyet eder olmuştu. Böyle bir şikâyeti dinleyen Galata'daki Voyvoda karakolunun tabur ağası, yakalanan Müslümanlar'a:

— Oğul, dermiş. Söyleye söyleye di-

Beşiktaş muhafızı Yedi - Sekiz Hasan Paşa.

limizde tüy bitti. Daha anlatamadık mı? İşte, bundan böyle gâvura, gâvur denmeyeceeek!...

YEDİ - SEKİZ HASAN PAŞA

Jandarma neferliğinden paşalığa ve nihayet müşirliğe kadar yükselen bu zat; cahil, fakat ziyadesiyle dürüst ve babayiğit bir adamdı. İmzasını Arapça yedi - sekiz rakamlarını bir hatla birleştirmek suretiyle atmasından ötürü, Yedi Sekiz Hasan Paşa lâkabıyle tarihe geçmiştir.

1240 (1824 - 1825) yılında Çorum'da doğan Hasan Paşa'nın babası Mustafa Ağa, annesi de Kezban Hanım idi. On altı yaşında iken babası ile beraber gittiği Hac dönüşünden kısa bir müddet sonra, kur'ası çıktığından Istanbul'a sevkle jandarma neferi oldu. Görevine bağlılığından, alaylı zabitliğe terfi etti. Kendisini sevdirdiği Sultan Aziz tarafından elli beş yaşındaki Hazinedâr Usta Hacı Hanım'la evlendirildi. Padişah ona:

— Çok dürüst bir gençsin. Sana iyi bakıp, aynı zamanda analık etsin diye bu izdivacı uygun buldum, demişti.

Nitekim Hasan uyuya kalsa, karısı onu kucaklar yatağına yatırırdı. Bu yaşlı kadından Şefika adında kızları oldu.

II. Sultan Abdülhamid, şehzâdeliği sırasında ekseriya Hacı Osman Bayırı'ndaki Kudrettepe Köşkü'nde ikamet ederdi. Bir gün Balmumcu Çiftliği'ne at üzerinde giderken, âni olarak yolunun üzerine muhafız neferlerden biri çıktı:

— Yasak hemşerim!...

Veliahd Abdülhamid sert bir tavırla:

— Tanımadın mı beni? Ben, ikinci veliahdim, diye çıkışınca, aldığı cevap şu oldu:

— Veliahd, meliaht dinlemem. Ben, padişahın adamıyım, bir onu tanırım!...

İşte, istikbâlin padişahına yol vermeyen bu jandarma eri, bir zaman sonra tarihin meşhur Yedi Sekiz Hasan Paşası olacaktır. Zira tahta geçen Sultan Abdülhamid, padişahına bu derece sadık adamı unutmayarak aratıp buldurmuş, önce subaylığa terfi ettirerek, bilâhare Ferik (korgeneral) rütbesiyle önemli bir mevki olan Beşiktaş Muhafızlığı'na getirmişti.

Beşiktaş, padişahın oturduğu Yıldız Sarayı ile Dolmabahçe, Çırağan ve Fer'iye saraylarını da içine alan hareketli bir yerdi. Bu sebeple, Beşiktaş Zaptiye Karakolu Kumandanlığı, öyle her babayiğidin harcı değildi. Bu görevi ifa edecek olanın her şeyden önce, padişahına yürekten bağlı olması gerekirdi. İşte Hasan Paşa da bağlılığı, cesareti ve cüssesi ile bu makam için biçilmiş kaftandı.

Kısa zamanda kendisini çok seven Sultan Abdülhamid, yaşlı bir kadınla yaşamasını uygun bulmamış olacak ki:

— Hasan, seni bir daha başgöz edeceğim. Hacı Hanım da böyle arzu ediyor, dedi.

Ve onu İncirköy'lü Hasan Paşa'nın köşkündeki Kafkas Çerkesleri'nden Hadice Gülnaz adında güzel bir kızla evlendirdi. Bu sırada birinci eşi Hacı Hanım seksen yaşında bulunuyordu. Böylece yeni evlilere aşırı sevgi bağlayıp, onlara anne gibi davranan bu muhterem hatunla karşılıklı muhabbetle bir müddet aynı çatı altında ömür sürdüler.

Çorum'dan aldırdığı kardeşi Ömer'i okutarak paşa olmasını sağlayan Hasan Paşa'nın Hadice Gülnaz Hanım'dan Emin, Said ve Refika adlarında üç çocuğu dünyaya geldi. Oğullarının ikisi de paşa rütbesiyle Sultan Abdülhamid'e padişahlığının sonlarında yaverlik etmişlerdir.

Tek emeli efendisine bağlılık ve hizmetten ibaret olan bu zatın cahilliği kadar, saflığını gösteren şu olay misal olarak gösterilir:

Birgün, karakolunda bulunduğu sırada, levâzım memuru içeri girer. Kışlık odunların getirildiğini haber verecektir. Fakat odun kelimesini koskoca bir kumandana söylemeyi âdâba mugayir bulur ve:

— Paşam, hatab geldi, der.

Hasan Paşa da odun anlamına gelen bu Arapça kelimeyi, Hattat Efendi'nin geldiğini sanarak, derhal toparlanıp hürmetkâr tavırla:

— Söyle içeri buyursun!... cevabını verir.

Bölgesinde sağladığı âsâyişten emindi. Bu sebeple herhangi bir olayda etraftan en küçük yardıma tenezzül etmediği gibi, aranmakta olan suçlunun peşine düşen başka memura dahi tahammül edemez, bu defa onu yakalatırdı:

— Be adam, aradığın Beşiktaş'ta ise, bana haber vermek yok mu? Yıkın keratayı falakaya!...

Evet, suçlu onun bölgesinde ise, peşindeki polis merkezinin Hasan Paşa'ya yazı ile müracaatı usuldendi. Öyle ya namlı Beşiktaş Muhafızı şerir yakalamaktan âciz mi idi?... Bilhassa sarhoş olup, nâra atanlara çok kızdığından bu gibilerini bizzat dövdükten sonra «Allah ıslah etsin» derdi. Hemen hemen her konuşmasının sonunda bu duayı âdet edinmişti.

Hasan Paşa'nın tarihe geçmiş olaylarından en önemlisi, Çırağan baskınını tek başına müdahale ile önlemesidir. Bu müthiş cesaret paşayı, müşir (mareşal) pâyesine ulaştırmıştır.

Hasan Paşa o sıralarda Beşiktaş Muhafızı değildi. Bu görevden zaman zaman ayrılıp, savaşlara iştirak etmiş, sonuncusunda başından aldığı şarapnel yarasıyle İstanbul'a dönmüştü. Olay ânında Beşiktaş muvakkıthanesinin karşısındaki berberde idi.

Çırağan'ın basıldığı haberini duyunca, tıraşını yarıda bırakıp, olanca hızıyle saraya doğru koşmaya başladı. Kapının önünde korkusundan titreyen kapıcı Zeybek Mehmed'e sordu:

— Burada neler oluyor?

— İçeri gir de ne olduğunu görürsünüz!...

Üzerinde silâhı olmadığından, az ilerde gözüne ilişen tüfekli zaptiye neferine peşinden gelmesini söyleyerek, ânî bir kararla kapıcının elindeki sopayı kapmasıyle içeri dalması bir oldu. Koşarken, kapı-

Hasan Paşa'nın Çorum'da yaptırdığı saat kulesi.

cıyı ikaz etmişti:

— Koş karakola haber ver, zaptiye yetişsin!...

Çırağan Sarayı'nın harem kısmından gelen kadın çığlıkları «Sultan Murad çok yaşa» avazelerine karışıyordu. Giriştikleri tehlikenin sonucunu düşünmeyen muhacirler de, şaşkın şaşkın etrafına bakınan Sultan Murad'ı ortalarına almış bağırışıyorlardı.

Beraberindeki zaptiye neferi ile bir köşeye sinip beklemekte olan Hasan Paşa; içlerinde Sultan Murad'ın bulunduğu grup önünden geçerken birdenbire doğruldu. Sonra elindeki sopa havalandı ve sabık hakanın sağ kolundaki seyrek sakallı adamın kafasına öyle bir iniş indi ki, zavallı gık diyemeden yüzüstü yıkıldı. Bu şahıs baskın işini tertipleyen meşhur Ali Suavi idi. Yıldırım hızıyle yapılan bu hareketten ziyadesiyle heyecanlanan Sultan Murad da «Hay» diye haykırarak, bir adım geriye sıçradı.

Yalnız kalan Sultan Murad, korkusundan duvara dayanmıştı. Mangal yürekli Hasan Paşa, o iri cüssesiyle gürûhun içine dalmış, kalın sopasını sallayarak etrafa ölüm saçıyordu. Muhacirler de ellerinde bıçak ve kılıçlarla üzerine yürüdüler. Durumun vehâmetini görünce, yanındaki zaptiye neferine ateş etmesi için emir verdiyse de zavallı afallamıştı. O za-

man işin başa düştüğünü anladı ve zaptiyenin elindeki 16 mermi atan mükerrer ateşli Vinçester tüfeğini kaptığı gibi olâsıya muhacirlerin üzerine yaylıma başladı. Yarattığı panik sonucunda bir kısmı geri çekildi. Az sonra da asker yetişmiş, ortalık savaş meydanına dönmüştü.

Boğuşan gruplar arasından biri, baygınlık geçiren kadınların yanından sıyrılıp, Sultan Murad'ın üzerine süngüsünü doğrulttuğu sırada; Ruşen adında fedakâr bir kalfa ileri atılarak, büyük bir cesaretle süngüyü o şahsın elinden kaptı. Ruşen Kalfa, bu tüfeği hâtıra olarak sakladı.

Beri yanda Çırağan baskınını yarıda bırakan Hasan Paşa da, «Mehdî» adını verdiği o kalın sopasını, tekrar getirildiği Beşiktaş Muhafızlığı'nda, son günlerine kadar karakolunun duvarına asmıştı... Türkiye'yi kötü duruma sokacak olan bu olay hakkında kumandanından bilgi alan Sultan Abdülhamid; onun bu önemli görevini gayet basit bir işmiş gibi anlatmasından ziyadesiyle hoşlanmıştı. Böylece ona müşirlik yolları açılmış oldu.

Dedim bîgaaye âdâb île târîhin
Müşîr-î nâmdâr oldû Hasan Pâşâ
1317 (1901)

BATAN TAKA

Paşabahçe deposuna gaz bidonu götürmekte olan bir taka, Iodostan Çırağan Sarayı önünde batmıştı. Güçlükle ölümden kurtulup sahile çıkan gemiciler, sevkedildikleri Beşiktaş karakolunda bu defa da Hasan Paşa'nın falakasından kurtulamadılar. Sebebi de, verdikleri ifadede yüklerinin «bomba» olduğunu beyan etmeleriydi. Halbuki o zamanlar bidonlara bomba deniliyordu. Attığı dayaktan sonra meselenin izahı ile hiddeti geçen kumandan, biçârelerin gönlünü almıştı:

— Bunu daha evvel neden söylemediniz de bu köteği yediniz? Ne diyeyim, Allah ıslah etsin!...

Hasan Paşa ne kadar gözü pek ve mert bir insan olduğunu, eski padişah Sultan Murad'ın nâşı tabuta konulurken, vukua gelen çirkin bir olaya müdahalesiyle bir kere daha göstermiştir. Gasil ânında, hususî yaverlerden birinin, yeni padişaha yaranmak gayesiyle, Sultan Murad'ın hakikaten öldüğünü anlamak üzere saçlarını parmaklarına dolayarak, şiddetle çektiğini gören Hasan Paşa, gürledi:

— Çek elini ulan!... Allah'tan kork, şu ölüden ibret al. Yarın sen de bu tahtanın üzerine yatacaksın!...

Bu yersiz davranış yetmiyormuş gibi, Hidâyet Camii'nin musalla taşına konulan tabutu, yine paşalardan birinin açtırıp, ölü hâlinin bir zabıtla tesbitini teklif etmesi üzerine, aynı hiddetle:

— Yahu, bu padişah cenazesi. Çocuk oyuncağı değil. Tabutu açmaya cesaret edenin vallahi ellerini kırarım!... diye çıkışarak, Sultan Abdülhamid'e gösterilecek iğrenç riyakârlığı önlemiş oldu.

KAFATASINDAKİ PÜSKÜL

İştirak ettiği kanlı savaşlarda başından aldığı yaranın tesiriyle yakalandığı baş ağrısı dayanılmaz hâle gelmişti. Sultan Abdülhamid'in emriyle yapılan başarılı ameliyatında, açılan kafatasının içinden fesine ait püskül parçalarının çıktığı görüldü.

Tamamen şifa bulan Hasan Paşa, son zamanlarında görevi başında iken hastalanmıştı. Gelen doktor lavman yapılmasında ısrar ediyordu. «Buna ne lüzum var?» diye itiraz etti ise de, yapıldı ve akabinde fenalaşarak, baş ucunda bekleyen eşine:

— Gülnaz, beni zehirlediler!... Hasan gidiyor artık!... dedikten on beş dakika sonra hayata gözlerini yumdu (1905).

Seksen yaşında idi. Çok sevdiği ve güvendiği bendesinin ölüm sebebi Sultan Hamid'den gizlendi. Padişahın emriyle yapılan muhteşem bir cenaze töreniyle Beşiktaş'daki karakolunun yanında, Barbaros türbesinin cadde tarafının önüne gömüldü. Üzerine kubbe yapıldı.

Yıllar sonra Barbaros türbesinin etrafı açıldığı zaman, mezarı oradan kaldırılarak, Yahyâ Efendi mezarlığına nakledildi. Eşi Hadice Gülnaz Hanım da 13 ağustos 1938 tarihinde Yeşilköy'de Kalitarya (Şenlikbağları) daki köşkte vefat etmiştir... Çorum'daki büyük saat kulesi «Hemşehrilerim vakitlerini öğrensinler» diye Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Aynı yerde bir de kütüphane kurdu. Bugün, oğlu Emin Paşa'nın kızı Behire Bozkurt Hanım da eşi ile birlikte, dedesinin hâtıralarını daima hayırla yâd etmektedir.

Sard'daki Artemis Tapınağı

Bu tapınak vaktiyle banka ve akıl hastanesi olarak kullanılmıştı.

YAZAN: MEHMED İ. TUNCAY

SARD'DAKİ Artemis tapınağı üzerinde bir asırdan beri zaman zaman çalışmalar yapılmış, ilerleyen çalışmalar bu tapınakla ilgili, dikkat çekici özelliklerin meydana çıkmasını sağlamıştır. Bunlardan biri, bugün için bilindiği kadarıyle, tapınağın; «Dünyanın ilk bankası» olarak kullanılmış olmasıdır. Bunu, tapınağın sütunları üzerine yazılmış isimler ve yanlarında ödeyecekleri para miktarını gösteren rakamlardan anlıyoruz. Günümüz bankaları gibi, tapınak da parayı faiz karşılığı, hem de oldukça yüksek bir faiz karşılığı veriyordu.

Tapınağın bu özelliğinden başka, «Akıl Hastanesi» olarak kullanılmış olması da önemli bir yönüdür. Türkiye'nin birkaç akıl hastanesinden biri, bugün Manisa'dadır. Akıl hastanesi olarak yapılan bu binaların hep bu çevrede olmasını, havanın sinir hastaları üzerindeki müsbet etkisine bağlamak mümkündür.

Tapınak, çeşitli devirlerde, çok sayıda seyyah ve ilim adamının ilgisini çekmiştir. Bunların arasında sırasıyle, 1670'de Thomas Smith, 1699'da Edmund Chiskull, 1750'de J. A. Von Egmont ve J. Heyman ile Charles de Peysonel, 1764'te Richard Chandler, 1812'de C. R. Cookerell ve 1910 yılında Amerikalı H. C. Butler vardır. Bunların bir kısmı tapınağın planını, bir kısmı ayakta duran iki sütununu tesbit etmiştir. Gelenlerin sonuncusu olan Butler ise, 1914 yılına kadar süren bir çalışma ile tapınağın üstünü örten toprakları temizletmiş, fakat bulduğu eserleri de gemilere yükletdiği gibi Amerika'ya götürmüştür. O zamanlar müze müdürü olan Halil Edhem Bey'in şahsî gayretleriyle, götürü-

lenler geri getirilip, Istanbul arkeoloji müzelerine konulmuştur. Derken, araya I. ve II. Dünya Savaşı girmiş ve buradaki çalışmalar terkedilmiştir.

1958 yılında bu defa, bir başka Amerikalı, Sard ile ilgilenmiş ve burada aynı yıl kazılara başlamıştır. Hâlen çalışmalarına devam etmektedir.

Sard şehri, Lidya Kralı Krezüs'ün ünlü «Altın Şehridir». Bugün bile çevresindeki dere kenarlarında kumlar tarandığı zaman, Krezüs'ün sarı sarı altınlarını görmek imkânı vardır. Artemis tapınağı, Lidyalılar'dan kalma kumtaşı bir binanın üstüne yapılmıştır. Krezüs devrine ait bir sikkenin bulunması, kumtaşı binanın tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur. Uzun yıllar Persler'e Satraplık merkezliği yapmış olan Sard şehri, M.Ö. 499 yılında Yunanlılar'ın tahribine uğramıştır. Bu tahribat sırasında şehrin yakılan ve yıkılan çok sayıdaki yapı ve âbideleri arasında tapınak da bulunmaktaydı. Yunanlılar'ın geri çekilmesinden sonra Satrap Artafarnes, onarım ve temizlik için gerekli emirleri vermiştir. Eski tapınak ve onarımdan çok az iz kalmıştır. Bugün ayakta olan tapınak, M.Ö. 350 yılında inşa edilmiştir. Yapı, M.Ö. II. yüzyılda bilinmeyen bir sebepten tekrar tahrib olmuş ve yine onarılmıştır. M.S. I. yüzyılda, İmparator Tiberius'un devrinde bir yer sarsıntısı neticesi tekrar yıkılmış ve arkeoloji dünyasına ince detayları yönünden hiçbir zaman tamamlanamamış eserlerden biri olarak geçmiştir. Bizanslılar zamanında güney - doğu köşesine çift apsisli bir kilise inşa edilmiştir.

MİMARİSİ

Sard'daki Artemis tapınağı, tek sıra sütunlu tiptedir. Ön ve arka cephesinde iki sıra uzun, kenarlarında ise, bir sıra sütun dizisi vardır. Kısa tarafları 45,55 m., uzun tarafları 97,94 m.'dir. Yedi basamaklıdır. Fakat üstten iki sırası kaybolmuştur. Bu kadar yüksek bir kaide klasik devirde Anadolu'da mevcut bir an'aneyi göstermektedir. Basamaklar 21 - 23 sm. yükseklikte, 36 - 37 sm. genişliktedir. Taş işçiliğinin en güzel örneklerinden birini basamaklarda görebiliriz.

Sütunlar, başlı başına bir kaideye sahiptir. Kare plintoslar üzerinde, üstte yassı, yuvarlak konkav ve konveks levhalar bulunur. Eski İyon üslûbu adı verilen bu şekildeki kaideler, doğu cephesindeki iki sütun kaidesi hariç olmak üzere, bütün sütun, kaidelerine tatbik edilmiştir.

Doğu cephesindeki iki sütun kaidesinin üstünün süslü olduğuna dair izler mevcuttur. Yunan mimarîsinde bu tip kaidelere rastlamıyoruz. Bu tarzdaki sütun kaidelerinin menşeini Doğu sanatında aramamız lâzım gelir. Sard Artemis tapınağında görülen tezyînî motiflerle kaplı bu kaideleri, tapınağı inşa eden sanatkârın buluşu olarak kabûl edemeyiz. Çünkü Anadolu'nun bazı yerlerindeki tapınakların sütun kaidelerinin süslenmiş olduklarını görmekteyiz. Bu süsleri Lidya Kralı Krezüs'ün, Efes Artemis tapınağına hediye ettiği 36 sütunun kaidelerinde ve Didima Apollon tapınağının cephesindeki 8 sütun üzerinde de görebiliriz.

Motifli sütun kaidelerinin menşenin Doğu'da aranması lâzım geldiği fikrinin doğruluğunu, Tyreos Kralı Hiram tarafından yaptırılan Jenovah tapınağı ile Hitit mimarîsinde ve Âsur tapınaklarında görmek mümkündür.

Sard harabelerinden bir görünüş. Fotoğraf: Mehmet Rado

Batılı sanatkârlar, doğu özelliklerini Batılı ölçülere uydurarak kullanmışlardır, diyebiliriz.

Planı: Sard Artemis tapınağı üç kısımda incelenir:

1 — Pronaos, 2 — Naos, 3 — Opistodomos.

1 — Pronaos: İki girişi vardır. Batı'dakine merdivenle çıkılır. Her iki girişin önünde ikişer sütun vardır. Batı taraftaki sütunlar kaideleri ile birlikte kaybolmuştur.

2 — Naos: Tapınağın en problemli yeri burasıdır. Naos'un ortasından geçen bir duvar, mekânı ikiye bölmektedir. Bu duvar ile bunun doğusunda kalan büyük bir kült heykeli kaidesi vardır. Burada, 1910 - 1914 yılları arasındaki kazılarda, dev bir kadın başı bulunmuştur. Bazı ilim adamlarına göre, dev kadın başı, İmparatoriçe Faustina'ya aittir. Bu büyük kaide de, Faustina'nın heykelini taşımak için yapılmıştır denilmektedir. Tapınağnı Artemis'e ait olduğunu biliyoruz.

Prof. Hanfmann, dev kadın başının bir kadına ait olmayıp, tanrı Zeus'in başı olduğunu ve tapınağın da Zeus ve Artemis'in birlikte ibâdet gördükleri bir yer olduğunu söyler. Akla daha yakın geleni, Hellenistik devirde Artemis'e tek olarak Roma devrinde imparator ailesi ile birlikte ibâdet gördüğüdür.

3 — Opistodomos: İçinde iki sıra hâlinde, dörderden 8 sütun vardır. Tapınağın doğu tarafına geçiş yoktur. Batı'da ise, Lidya devrinde yapılan kumtaşı bina, hem sunak, hem de merdivenleri vasıtasıyle tapınaktan çıkılan bir yer manzarasındadır.

Sard Artemis tapınağı, çeşitli bakımlardan Efes Artemis, Didima Apollon, Priene Athena, Polias tapınaklarına benzemektedir.

Vikingler: Bir Medeniyetin Esrarı

YAZAN: MARCEL BRION
ÇEVİREN: UZMEN

Vikingler'in savaşçı karakteri, misafirperverlik karakterlerinden çok önce gelen ve sık sık övündükleri bir karakterdi. Cesaretleri bazan insanüstü seviyeye ulaşırdı.

VİKİNGLER geçtikleri yerlerde genellikle dehşet verici hâtıralar bırakmış; fakat, Normandiya'da, İngiltere'de, İtalya ve Sicilya'da, teşkilâtçılıkları ve cesaretleri sayesinde parlak medeniyet merkezleri teşkil edebilmişlerdir.

Norveç arkeoloji tarihinde en önemli gün, Oslo fiyorunun doğu kısmında, Tune'de, çok eski zamanlardan beri gemi tepesi diye (Bathaugen) anılan bir höyükten, 1867 yılında işçilerin bir Viking teknesi çıkarmaları olmuştur.

Bir Viking ile beraber gömülen hazine, ölünün hiddetini ve hayâletin korkunçluğunu hiçe sayarak mezarın içine kadar giren hırsızlar tarafından yağma edilmişti. Zira bir İskandinav efsanesine göre, kahraman Grettir, kıymetli bir kılıcı elde etmek için girdiği mezarda, kılıcın sahibi ile müthiş bir savaş vermek zorunda kalmıştı.

Yağmacılar, kıymetli eşyaları beraberlerinde götürürlerken gemideki denizcilik âletlerini ve bazı tahta parçalarını ihmal ettiklerinden, bunların stilinden, geminin 900 yıllarında gömüldüğü ortaya çıkarılmıştır.

Kraliçe Ose'nin 22 kürekli teknesi (Oslo müzesinde)

Geminin gövdesi, höyüğün temelini teşkil eden kil tabakası ile kaplanmış olduğundan, tahribattan korunmuştu. Seren direği hâlâ dikili olarak duruyordu. Bunun dibinde ise bir insan ile atın kemikleri vardı.

Tune'deki bu buluş sayesinde, Ortaçağ Avrupası'nda önemli rolleri olan deniz göçebeleri Vikingler'in gemileri ile beraber gömüldükleri ortaya çıkıyordu. Ayrıca, ilk defa olarak on bir çift kürekli bir Viking gemisini incelemek mümkün olmuştu. Gemi zamanla tahribata uğramış, höyüğün taşları ile ezilmişti ama, yine de X. yüzyıl Norveç gemiciliği hakkında epey bilgi verebiliyordu.

13 yıl sonra, 1880'de Oslo fiyordunun öteki yanında, Gokstadt'da, Vestfold üzerinde hüküm süren Ortaçağ'lı bir kral ailesinin mezarları civarında aynı şartlar altında bir tekne daha bulundu. Yine hırsızlar, arkeologlardan önce davranmış ve kıymetli eşyayı götürmüşlerdi. Burada bulunan iskelet, uzun boylu, 50 yaşlarında, dizinde artrit bulunan ve yürüme zorluğu çektiği anlaşılan bir adama aitti.

Vikingler'in X. yüzyıldaki yaşayışları

hakkındaki mâlûmat, gemi höyüklerinin bulunması ile gitgide artıyordu. Meselâ, sadece 1919 yılına kadar 150 höyük açılmıştı. Bütün bu höyükleri tek tek inceleyemiyeceğimizden, içlerinden en güzeli olan Oseberg höyüğünü anlatmaya çalışalım.

Kraliçe Ose'nin dağı anlamını taşıyan bir zirve üzerinde, taş, toprak ve yer kömürünün meydana getirdiği bir tümsek içinde, kuzey - güney doğrultusunda yerleştirilmiş çok mükemmel bir yapıya sarinde olduğu gibi Oseberg höyüğüne de hiçbir saygı göstermeden yağmalayıp gitmişlerdi; geminin, süslü bir yılan boynundan meydana gelmiş provasına kadar açtıkları tünelle kıymetli ve taşınması kolay eşyaları çalmışlardı. Geminin provasındaki bu detay, teknelerini canlı yaratıklar gibi gören Vikingler'in yaşayışları ve kişilikleri hakkında birçok şeyler söylemektedir. Eğer kraliçe Ose'nin gemisi bir turb tabakası içine girmemiş ve yedi metre yüksekliğinde taş ve toprak

Vikingler de, Eski Mısırlılar gibi, kölelerini, karılarını, gemilerini birlikte mezara götürürdü. Resim, bir mezardan çıkan eşyayı gösteriyor.

hip bir tekne vardı. İçinin süsleri, teknenin bizzat Kraliçe Ose tarafından kullanıldığı kanaatini veriyordu. Bu kanaat, gemi köprüsü üzerinde kurulmuş olan mezar odasında bulunan, biri 25 - 30 yaşlarında, kraliçeye ait olduğu sanılan, diğeri 60 - 70 yaşlarında kraliçe nedimesi sanılan iki kadın iskeleti ile daha da kuvvet kazanıyordu.

CÜR'ETKÂR FÂTİHLER

Bu iskeletlere yapıldığı gibi Gokstad'daki iskelete de yapılan anatomik incelemeler ve tarihî araştırmalar, Gokstad'dakinin gerçekten bir kral olduğu, adının Olav Geirstadalv olup, eski İskandinav şâiri Tjodolf'un meşhur Yngli ailesi üzerine yazdığı destanda, bacaklarının ağrısı yüzünden öldü diye bahsettiği şahıs olduğu anlaşılmış oldu.

Yağmacılar, Tune ve Gokstad höyükleyığınları ile kaplanmamış olsaydı, denizin bu tekneye duyduğu hasretle onu höyüğünden çıkarması işten bile değildi. Belki de bunun için provasının yanında toprağa sağlamca yerleşmiş bir kayanın dibine gömmüşlerdi.

Oseberg gemisi ve içindeki eşyaların tamamı garip hayvan ve efsane kahramanları ile süslü tahtalardan imâl edilmişti. Bunlar, az çok tahribata uğramış, gemi teknesi «hazine odası»na ulaşmak isteyen hırsızlar tarafından delinmişti. Şimdi, bulunanlar ustalıkla yerlerine konmuş, restore edilmiş bir durumda bu üç gemi için Oslo'da açılmış özel müzede teşhir edilmektedir.

Bu höyüklerden olduğu kadar, Vikingler'in ülkesi olan şimdiki Danimarka, İsveç ve Norveç'te bulunan yüzlerce mezarın incelenmesiyle, yürekli denizciler ve korkusuz fâtihler olarak kabûl edilen

Vikingler'in yaşayışlarını tetkik etmek mümkün olmaktadır.

Vikingler gemilerinde, gemileri için yaşıyorlar, Seine nehrini tırmanarak Paris'e ulaşıyorlar, Normandiya krallarının atalarını teşkil ediyorlar, Rurik'in soyundan gelen Rus prenslerini kâh koruyorlar, kâh tehdit ediyorlar, Güney İtalya'yı dehşet içinde bırakıp, Sicilya için Araplar'la çekişiyorlar, Karadeniz'in derinliklerine dalıp Bizans imparatorlarının sadık muhafızları Vareg'leri teşkil ediyor, en uzak ve en tehlikeli denizleri ziyaret edip, Grönland'ı kolonize ediyorlar ve belki de, o zamanlar Amerika diye adlandırılmayan yabancı bir kıt'aya ayak basıyorlardı.

Vikingler Amerika'yı keşfetmişler miydi? Bu ihtiraslı konu üzerinde hem müsbet, hem menfî yönde bir sürü fikir ileri sürülmüştür. Gemili höyüklerin bize gösterdiğine göre, Vikingler, en tehlikeli okyanusların risklerine ve tesadüflerine karşı koyabilecek güçte tekneler yapabilecek kaabiliyettedirler; bunun ispatı da, birkaç yıl önce, Gokstad'da bulunan geminin tam benzeri ile Norveç'ten Amerika'ya yapılan bir gezidir.

CHRISTOPHE COLOMBE'DAN ÖNCE

Değişik tiplerde olan gemiler, şekillerine ve fonksiyonlarına göre üç grupta toplanıyordu: Draki, drommund ve karfi.

Draki veya dragon, provasında bir canavarın başını taşıyordu. Eski eserlerin tariflerine göre, «bu gemiler uzun olup, renkli pullarla kaplıydılar, yan taraflarında kanatlar, su kesiminde ise büyük pençeler vardı».

Bir hayli ağır olan drakiye nazaran daha hafif bir yelkenli olan drommund daha da süratli idi. Gövde çam ağacından yapılmış olduğundan zayıf ve dirençsizdi.

Büyük deniz yolculukları için elverişli olmayan karfi, direksiz, kürekli bir tekne olup, dar ve hafif olması bir nehirden diğerine kolayca taşınmasını sağlıyor, böylece kıyıların muhafazasında önemli rol oynuyordu.

İster büyük, ister küçük olsun, ister harpte, ister ticarette kullanılsın, ister okyanuslarda boğuşsun, ister nehir ağızlarında volta atsın, gemi, Vikingler'in ekonomik ve dolayısıyle sosyal hayatlarının temeli, en önemli yapı taşı idi.

Kralların, prenslerin ve kumandanların maiyetlerindeki şâirler, terennüm ettikleri destanlarda onları anmak için dâhiyâne sıfatlar, garip ve korkulu şekiller düşünüyorlardı.

Masallarda adı geçen efsânevî gemiler de vardı. Meselâ büyük tanrı Odin'in fırtınalara karşı dayanan gemisi, icabında katlanıp cebe konulabiliyordu. Baglfar adlı gemi de ölüleri öbür dünyaya taşıyan gemiydi ve... ölülerin tırnaklarından imâl edilmişti.

Amerika'ya Kolomb'dan önce varanlar kimlerdi? Kolomb'u geçen Vikingler'in bile daha önceleri İrlandalı misyonerler ve hattâ Fenikeli tüccarlar tarafından geçilmiş olmaları ihtimali mevcuttur.

Şiddetle münakaşa edilen bu meselede, Yeni Dünya'nın keşfinde İskandinavlar'ın İspanyollar'ı geçtiği hususuna kat'î bir cevap vermek imkânsızdır. Eski yazıların Kızıl Erik'in vardığı ve «Vinland» diye adlandırdığı yerin bugün Massachusetts olduğu ve rastladığı «kırmızı adamların» Kızılderililer olduğu anlaşılmaktadır.

Birçok yerlerde eski Skandinav harfleriyle yazılmış taşlar ve Norveç ile İzlanda'da görülenlere benzeyen ev kalıntılarına rastlandığı iddia edilmektedir: Bazı Kızılderili efsânelerinde haça benzeyen bir eşyaya hürmet gösteren bazı beyaz adamların geldiklerinden bahsedilmektedir.

KENSINGTON'DAKİ GARİP TAŞ

Bu konu üzerinde pek çok eserin mevcut olmasına rağmen, ne yazık ki, hiçbiri itiraz kabûl etmeyen deliller verememiş, ancak, sırf denizcilik bakımından düşünülürse, Gokstad'daki geminin benzeri ile bu Amerika seyahatinin olabileceği meydana çıkmıştı.

Denizcilerin çeşitli sebeplerle yollarından ayrıldıkları ve bilinmeyen ülkelere gittikleri de düşünülebilir. Bunun, 900 yıllarında Gunbiorn adında bir denizcinin başına geldiği yani bilinmeyen bir «adaya» gittiği anlatılmaktadır. Kızıl Erik adında kavgacı ve gözü pek bir Viking de, bir komşusunu öldürünce, Norveç'ten kaçmak zorunda kalmış ve Grönland'da ilk süreli Norveç kolonisini kurmaya muvaffak olmuştu.

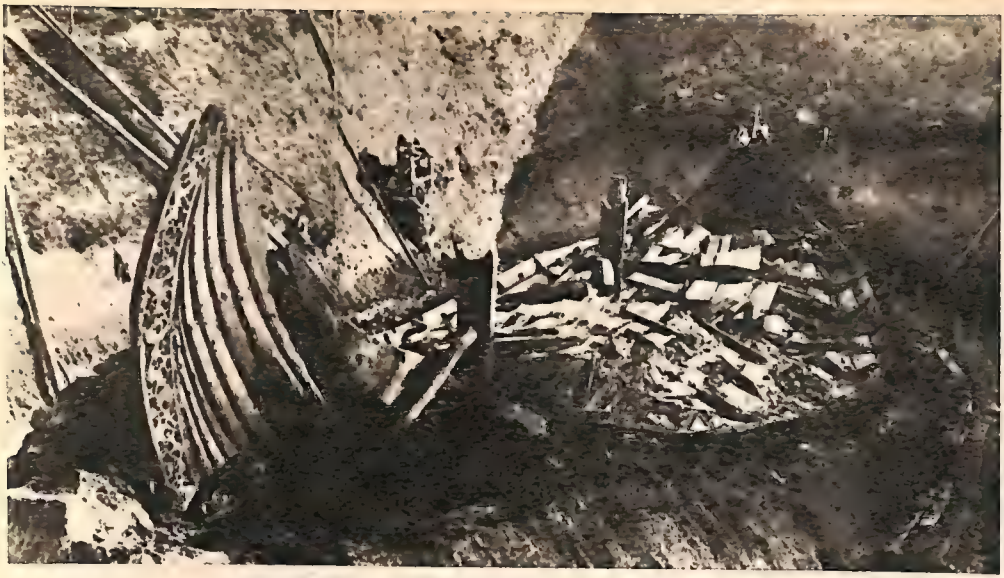

Oseberg'deki kazıda meydana çıkarılan Viking teknesi.

Bu arada, Erik'in oğlu, Leif Eriksson, 1003 yılında Bjarni adında bir İzlandalı ile birlikte, uzun yolculuklardan sonra üç bölge keşfetmiş, bunlara Helluland (düz ülke), Markland (ormanlar ülkesi) ve Vinland (şarap ülkesi) adlarını vermişlerdi.

Bu ülke o kadar hoştu ki, yeni gelenler hemen oraya yerleştiler ve yerlilerle barış içinde yaşamaya başladılar. Bir gün, aralarında bir anlaşmazlık patlak verince, silâhlara başvuruldu, Leif ve kardeşi Thorvald öldürüldüler, böylece koloni dağıldı, Vikingler tekrar İzlanda'ya dönmek zorunda kaldılar.

Massachusetts'de arkeologların yaptıkları araştırmalar, Cod burnundan pek uzak olmayan bir yerde, tam Leif Ericsson'un karaya ayağını bastığı noktada bir su kaynağının başında tipik İskandinav eşyaları ihtiva eden kalıntılar ortaya çıkardılar.

Daha inandırıcı olanı, Minnesota'daki Kensington taşı denilen kalıntıdır. 1898 yılında, eski bir ağacın kökleri arasında bulunan yazı şöyle diyordu: «Biz, sekiz İsveçli ve yirmi iki Norveçli, Vinland'dan başlıyarak Batı'ya doğru bir gezi yapmaktayız. Bir gölün kıyısında kamp kurduk. Bir gün avlanmak için ayrıldık. Döndüğümüzde, on arkadaşımız yerde kan revan içinde yatıyordu... Ave Maria. Tanrı bizi korusun!»

SAVAŞÇI VİKİNGLER

Vikingler, İskandinav ülkelerine bronz devrinden beri yerleşmiş çok eski bir kavimdiler; İsveç'te Milâd'dan çok öncelerine ait İskandinav harfleriyle yazılmış taşlar ve İsa'dan 1000 yıl öncesine ait öküzler koşulmuş bir saban süren çiftçi gravürlerine rastlanmıştır.

Hâlen İsveç'te çok eski zamanlara dayanan köy âdetleri vardır; meselâ bunlardan biri, tarlaların verimini arttırmak için çiftçilerin tarlalarında atlarına ve «saban»larına içki içirmeleridir.

Dilciler, viking kelimesinin nereden geldiğini araştırmış ve bunun muhtemelen Norveççe'deki savaş anlamına gelen «vik» veya koy, fiyor anlamına gelen «vig» den türediğine kanaat getirmişlerdir. Zaten tarihin de ortaya koyduğu gibi Vikingler, fırtınaların giremediği koylarda gemileriyle beraber barınan savaşçılardır.

Vikingler'in savaşçı karakteri, misafirperverlik ve ikramseverlik karakteterlerinden çok önce gelen ve sık sık övündükleri bir karakterdi. Cesaretleri bazan insanüstü seviyeye varırdı.

Savaşın başlangıcında körlemesine bir

hiddete kapılırlar, güçleri en yüksek noktasına erişir ve sonsuz bir cüretle savaşırlar ve ancak katliâm veya kendi ölümleri ile son bulan savaşa girişirlerdi.

Vikingler, değerli silâhlarıyle, atlarının güzelliğiyle ve gemilerinin sürati ile övünürlerdi. Kılıçların kabzaları, hattâ baltaların sapları, altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerle işlenmiş olurdu.

VİKİNG MİTOLOJİSİ

Vikingler'in miğferlerinde olsun, diğer resimlerinde olsun sık sık rastlanan garip ve melez bir hayvanın, ne anlama geldiği hâlen bulunmuş değildir.

Vikingler'in sevdiği ve korktuğu tanrılar bakımından oldukça fazla bilgiye sahibiz. Bu tanrılar içinde en güçlü olanı, Lâtinler'in Jüpiter'i ve Yunanlılar'ın Zeus'una benzeyen Odin'dir. «Kâinatın babası» diye anılan Odin, göklerde, Sleipnir adında sekiz bacaklı atıyle, dünyada olup bitenleri kendisine anlatan iki kurt ve iki kargayla beraber dolaşır durur.

İskandinav mitolojisinde, gök kubbeye çekiciyle vurarak gök gürültüsünü yaratan, demirci - tanrı kızıl sakallı Thor da bulunur. Thor'un çekici, Hıristiyanlar'ın haçı gibi kutsal bir işaretti. Hıristiyanlık, kuzey ülkelerine girince, haçın, çekicin yerine geçmesi haçın bir hayli zamanını almıştır. İki işaret uzun müddet beraber yaşamış, hattâ bazı mezarlarda, iki tarafında bir haç ve bir çekiç bulunan mücevhere rastlanmıştır.

İsa'nın ilkel bir şekline veya Akdeniz dinlerindeki bolluk tanrılarına benzetilen en ilgi çekici tanrılardan biri de, ateş tanrısı Loki'nin hilesi ve fenalığı yüzünden ölen Baldr adındaki «ak tanrı» dır.

Vikingler'in ünlü Upsala tapınağından bugün hiçbir şey kalmamıştır. Buna mukabil aynı yerde inşa edilmiş kiliselerde eski dine ait işaretlere rastlanmaktadır. Viking şehirlerinin planları bugün bilinmektedir. Birka gibi bazı şehirler çok faal ticaret merkezleri olup, kürk ticareti için Anglo - Saksonlar, Baltıklılar, Almanlar, Yunanlılar ve hattâ Araplar burada birbirleriyle karşılaşıyorlardı.

Ölülerle beraber gömülen eşyalar öylesine seçiliyordu ki, ölen, öteki dünyada ihtiyacı olan veya hoşuna giden herşeyi, atlarını, köpeklerini, karılarını da götürüyordu. Gelenekleri, kadının öteki dünyada kocasına refakat etmesini gerektiriyor, onlar da bunu kendilerine büyük bir şeref getiren vazife olarak yapıyorlardı.

Kadınların daha kalabalık olması, çok karılı evlenmeleri mümkün kılıyor, bu, aynı zamanda bir asâlet ve zenginlik timsali sayılıyordu. Orta hâlli Vikingler, iki yahut üç kadınla evlenebiliyorlar, hepsinden olan çocukları kanunî sayılıyordu.

Ayrıca, çok kocalı evlenmelere de rastlanıyordu. Meselâ, Danimarkalı kraliçe Ragnhild, iki kocalıydı. Bunların mezarlarını da büyük bir itina ile yaptırmıştı. Her iki mezarda da hırsızlara karşı korunmak üzere şu cümleler yer almıştı: «Bunlara dokunan, serseri bir ruh olsun».

DENİZ GÖÇEBELERİ

Oseberg gemisinin içinde bulunan muazzam halı sayesinde Vikingler'in yaşayış tarzı hakkında çok geniş bilgiye sahip olmaktayız. İngiltere'nin Normanlar tarafından işgalini gösteren bu halıda, çok canlı savaş sahneleri vardır. Ayrıca, ellerinde silâhlarıyle ölmüş olan savaşçıları, onların cenneti olan Valhalla'ya götüren Valkiriler'e de rastlanıyor.

Erkeklerin elbiseleri kalın yünlüden beli kemerli bol bir tünik, altlarında pantolon, kadınlarınki ise kısa bir tünik, belde işlemeli bir kemer olarak gözükmektedir.

«Deniz göçebelerinin» en faal zamanları, VI. asırdan 1000 yılının ortalarına kadar sürmüştür. Şüphesiz bu faaliyet çok daha önceleri başlamış ve daha sonraları da devam etmiştir. Zira Vikingler'in yaşama tarzı, kuzey ülkelerinin çok karakteristik bir içgüdüsüne uymaktadır.

Eskiden Fransa kiliselerinde sık sık şu duayı duymak mümkün oluyordu: «Tanrım, bizi Normanlar'ın hiddetinden koru!» Aynı duayı İrlanda, İngiltere, Almanya, kısacası kıvrık boyunlu, ejderha kafalı drakarlar'ın görünmesi dehşet uyandıran her yerde işitmek mümkündü.

Hıristiyanlığın yayılması, Vikingler'in kahramanlık duygularını değiştirememişse de, şiddetli karakterlerini yavaşlatmıştır.

Normanlar, yine savaşçı bir ulus olarak kalmışlar, fakat kuzeyli halklar yavaş yavaş karakter değiştirerek merkezîleşmeye başlamışlardır.

Bu sayfalarda yayınladığımız karikatür, İtalya'nın Bologna şehrinde yayınlanan Le Perroquet adlı karikatür mecmuasının 10 mayıs 1908 tarihli sayısında çıkmıştır. Avrupalılar, Türkiye'nin bazı kısımlarına göz dikmiştir. Buralar, Türk'ün zevceleri

olarak temsil edilmekte; ülkesini koruma durumunda olan Türk de, mütecavizlere şöyle demektedir: «Siz kendi ülkenizle uğraşın. Maksadınızı çok iyi anlıyorum: karılarımı ele geçirip, kötü emellerinize âlet etmek istiyorsunuz!...»

Bu sayfalarda yayınladığımız karikatür, İtalya'nın Bologna şehrinde yayınlanan Le Perroquet adlı karikatür mecmuasının 10 mayıs 1908 tarihli sayısında çıkmıştır. Avrupalılar, Türkiye'nin bazı kısımlarına göz dikmiştir. Buralar, Türk'ün zevceleri olarak temsil edilmekte; ülkesini koruma durumunda olan Türk de, mütecavizlere şöyle demektedir: «Siz kendi ülkenizle uğraşın. Maksadınızı çok iyi anlıyorum: karılarımı ele geçirip, kötü emellerinize âlet etmek istiyorsunuz!...»

ÇEVİREN: OSMAN ÖNDEŞ

II. Dünya Savaşı'nda Alman Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Raeder'in Hâtıraları

1

Bir zamanların neşeli tenezzüh gemisi Königin Luise iskele tarafına devrilerek bacasından dumanlar çıka çıka sulara gömüldü.

MEŞHUR İngiliz askerî yazarı Sir Basil Lidell Hart, «Tepenin Öteki Tarafı» adlı eserinin takdiminde, Mareşal Lord Wellington'un hayat hikâyesinden şu hâtırayı nakleder: Lord Wellington ve bir arkadaşı, açık ve ârızalı bir arazide, karşılarındaki tepenin arka yamacında nelerle karşılaşacaklarının tahminlerini yaparak ilerlerler. Lord Wellington bu yürüyüş sırasında ne söylemişse, tepenin arkasında hep aynını bulurlar ve arkadaşı şaşkınlığını ifade eder. O zaman Lord Wellington şu cevabı verir:

— Aziz dostum, bütün hayatım, karşımdaki tepenin arkasında neyin durduğunu bulmaya çalışmakla geçti.

1943 yılına kadar Alman bahriyesinin deniz kuvvetleri komutanı olarak hizmet gören Büyük Amiral Erich Raeder öldüğü zaman geride kalanlar sevgili karısı ve tarihe intikal eden görev yılları idi. Hâtıralarını da, ömrünün son yıllarında

Hitler Almanyası'nın debdebeli günlerinde, Wilhelmshaven'de yapılan bir tören esnasında, Hitler ve diğer ordu komutanları. Erich Raeder sol tarafta görülen şahıstır.

kaleme alarak yayınlamıştı.

Erich Raeder, 1876 yılında Hamburg şehri yakınında, küçük bir kasabada dünyaya geldi; babası öğretmendi. On sekiz yaşına bastığında, Alman imparatorluk bahriyesinde bir deniz öğrencisiydi. Bu günlerden itibaren denizcilikteki yıldızı daima yükseldi.

Dogger Bank ve Jutland deniz muharebelerinde, Amiral Raeder, deniz taktiğinde parlak zekâsıyle, önder bir subay olduğunu gerçeklemişti. O günlerde ünlü Amiral von Hipper'in kurmay başkanlığını yapıyordu. On yıl sonra Büyük Amiral von Hipper, Raeder'e yazdığı mektubunda; «Savaşlarda bana her ne cesaret verildiyse, her ne şeref ve unvanlar tevcih edildiyse, herşeyi sizin enerjik ve âhenkli yardımınızla kazandım. Bu günleri asla unutmayacağım. Siz benim parlayan bir yıldızımdınız, fakat siz ayrıldıktan sonra, o yıldız görünmez oldu» diyordu.

Büyük Amiral Erich Raeder, Spandau Hapishanesi'ne Nurnberg mahkemeleri suçlusu olarak konulduğu zaman, yetmiş bir yaşındaydı. Karısı, Moskova'da temerküz kampında bulunuyordu; oğlu ise, bu hayata tahammül edemeyip ölmüştü. Vatanını son derecede seven Raeder, ne bir siyaset adamı, ne de bir rejim ve parti heveslisiydi. Hitler'in Nazi partisine de asla girmedi. Kendisi, siyasî yönü olmayan nâdir deniz kuvvetleri komutanlarındandır. Sadece bir asker olarak vatan savunmasını, Alman donanmasının Wersailles ile perişan edilmiş enkazından kurtarılmasını ve tekrar o şanlı günlerine ulaşmasını düşünüyordu. Bismarck, Deutschland, Scharnhorst, Admiral Graf von Spee, Gneisenau ve Admiral von Hipper gibi, son asrın deniz harp şaheserleri ve ünlü U-Bot'lar filosu, onun azmi ve yönetimi altında planlandı, inşa edildi ve Alman savunmasına katıldı.

Amiral Raeder, II. Dünya Harbi süresinde, Alman bahriyesinin bir perisiydi. Ancak sorumluluğunu taşıdığı memleketçi ve vicdanî görevler, onun üniformasını, aslında çok sevdiği vatanını, ölüm - kalım günlerinde yalnız bırakmasına engel oldu. Sadece manevî sorumluluk sebebiyle, Nurgberg Askerî Mahkemesi tarafından yetmiş bir yaşına bastığı günlerde, ömür boyu hapse mahkûm edildi.

Büyük amiral hâtırâtında, «İngiliz askerî yazarı Lidell Hart'ın «Tepenin Öteki Tarafı» adlı eseri, bende derin bir etki yaratmıştır. Hayatım boyunca ben, karşımdaki tepenin arkasında neyin durduğunu bulmaya çalıştım» diyordu.

Osman Öndeş

DONANMADA İLK GÜNLER

Donanmaya girmek veya diğer bir deyimle, denizle herhangi bir şekilde rabıta kurmak, gençliğimde en son aklıma gelebilecek bir düşünceydi. Babam Hans Raeder, 24 nisan 1876'da doğmuş olduğum Hamburg şehrine bağlı, Wandsbek kazasındaki Mathias Claudius lisesinde İngilizce ve Fransızca öğretmenliği yapardı. Büyük babam ise, sahibi bulunduğu özel bir okulun, öğretmeniydi aynı zamanda. Annem, Gertaudt Hartmann, hânedân müzisyeni olan Albert Hartmann'ın kızıdır.

Genç bir öğretmenin eline geçen para, miktarı fazla olmamakla beraber, benim ve diğer iki erkek kardeşimin okul masrafları da, bu mütevazı bütçeden karşılanırdı. İşte, bu az para ile geçinmek, idareli ve mütevazı hayat şartları altında yaşamak mecburiyeti, ele geçen her kuruşun ne şekilde kıymetlendirilmesi gerektiği bakımından, bizim için çok önemli bir unsur olmuştur.

Yuvamızda karşılıklı muhabbetten doğan bir disiplin havası hüküm sürerdi. Allah korkusu, hakikat ve dürüstlüğe karşı yakınlık, çocukluk çağlarımızdan itibaren bize aşılanan prensiplerin başında gelirdi. Ben babamın, ilk defa Wandsbek'teki kiliseye annemle gidişlerinde yaptığı öğütleri hatırlarım.

Öğrenim hayatıma gelince; ben ve kardeşlerim, derslerimizi gayet kolaylıkla ve büyük bir anlayış içinde takip ettiğimiz için, ailemize bu hususta hiç sıkıntı çektirmedik. Okul hayatımızın dışında babam, bizi, yüzme ve kayak gibi sporlara alıştırırken, mükemmel bir piyanist olan annem de, müzik görgümüzün gelişmesiyle meşgul olurdu.

Okulda dersler, komşu şehirlere olduğu kadar, kırlara ve su kenarlarına yapılan gezilerle hafifletilmeye çalışılırdı. Kısa bir süre zarfında Hamburg ve liman çevresini, peşinden Bismarck kalesinin

Alman açıkdeniz filosu I. Dünya Savaşı sonunda seyir hâlinde.

bulunduğu Saxon orman bölgesini tanımış olduk. 1888 ve 1889 yıllarında, o zaman sadece altı evden ibaret olan, Timmendorf Plats'a ve Baltık sahilindeki Travemunda'ya gittik. Ben, ilk harp gemisini Lübeck Koyu'nda gördüm; bu, Musquito isimli bir okul gemisi idi. O vakitler bu gemiyi gezdiğim hâlde, bana cazip gelen hiçbir tarafının olmadığını itiraf etmeliyim.

GENÇLİK YILLARI

1889'da, henüz 13 yaşında iken, babamın, Silezya'nın Gürenberg şehrinde, Friedrich Wilhelm Lisesi'ne müdür olarak tayini çıktı. Benim için Wendsbek'teki klasik okul ile Grünberg'deki yarı klasik okul arasındaki yönetim farkından ötürü, güçlüklerle dolu günler başlıyordu.

BAHRİYELİ OLMAK ARZUSU

Grünberg'deki okul hayatımın hiç şüphesiz en heyecanlı günleri, her sene eylül ayı içinde, bütün okulun iştirak ettiği gezilerdi. Okulun pek çok eski mezunları ve alileleri, diğer davetliler, bu güzel günümüze renk katardı. Alev alev yanan meşalelerle şehre doğru yaptığımız dönüş yürüyüşümüz, ayrı bir heyecan ve zevkle dolu olurdu.

Liseyi bitirdikten sonra, bir üniversiteye devamla doktor olmayı tasarlamaktaydım. Latince ve Yunanca'mı ilerletebilmek ve aradaki farkı kapatabilmek bakımından, özel dersler almaya başladım. Gerçek olan şudur ki, Grünberg'teki lise öğrenimimin son senesinde açılan bir yarışma sonucu hediye olarak kazandığım

I. Dünya Savaşı'ndaki Alman harp gemilerinden bir kısmı.

kitap, bir ömrün akışını değiştirmiş oldu. Bu kitap, Amiral von Werner tarafından yazılmış ve Prusya Prensi Heinrich'in bir deniz talebesi iken, dünya etrafındaki seyahatiyle, bir yelkenli gemide geçen hâtıralarını ihtiva etmekteydi. Ben kitabı, denizciliği kendilerine meslek olarak seçmiş bulunan deniz talebelerinin bütün gemi hayatını renklendiren satırlarını, ezberliyecek kadar merakla okudum.

Bilemiyorum, bu kitabın tesirinden mi, yoksa sadece kaderin bir tecellisi olarak mı, 1894 yılı mart ayında, okul bitirme imtihanlarının hemen arifesinde, babamın yanına giderek, tıp öğrenimi yapmak istemediğimi ve yegâne arzumun bahriyeye girmek olduğunu söyledim. Hattâ, bu maksatla Oberkommando der Marine okuluna kabûl edilmem için bir dilekçe ve sair gerekli evrakı hazırlatarak göndermesini de rica ettim.

Bahriyeye katılışım hususunda verdiğim bu ânî kararın, hakikatte, anne ve babamı rahatsız edeceğini de biliyordum. Çünkü benim o zamanki bünyem ve fizik yapım, beden terbiyesi derslerinde iyi notlar almama rağmen, askerliğin sert ve yıpratıcı şartlarına dayanacak kadar sağlam değildi. Fakat düşüncelerime sonsuz bir inanç ve bağlılık duyan babam, derhal arzumun yerine getirilmesi için teşebbüse geçti ve kayıt - kabûl dairesine gerekli evrakı gönderdi.

Dilekçeme, şaşılacak kadar kısa bir süre sonra cevap aldık. Bana derhal Zullichau'daki Lancers Birlik Hastanesi'nde

sıhhî kurul muayenesinden geçerek, 1 nisan günü, yani bir aydan daha kısa bir zamanda Kiel'de bulunmam bildiriliyordu.

KİEL YOLUNDA

Sıhhî heyet muayenelerim kolayca tamamlandı. Fakat Silezya'dan Kiel'e, bana tamamen yabancı olan diğer deniz talebesi namzetleriyle yaptığım seyahat, pek buruk hislerle geçti. Ben, evden böyle yalnız olarak pek nâdiren ayrılmış, kendi hâlinde bir gençtim. Halbuki karşılaştığım deniz talebesi namzetleri, bana benzemeyen, hareketli, neşeli ve ekserisi sert yapılı Bavyeralı gençlerdi.

İMPARATORLUK BAHRİYESİNDE

Kiel'e vardığımız zaman, topluca deniz lisesinin çatı katına yerleştirildik ve vakit kaybetmeden altı hafta süreli piyadecilik eğitimine başlatıldık. Piyadecilik dersleri, kara subayları tarafından yönetiliyordu ama, sınıf subayımız von Aidtman adında bir deniz piyade yüzbaşısı idi. Tâlimler esnasında bölük çavuşluğunu, kara ordusunda eğitim görmüş sınıf arkadaşlarımız yapardı. Piyadecilik tâlimleriyle geçen bu devre, talebelik devrelerimin en zor ve en bahtsız olanı idi. Buna sebep, piyadecilik talim ve terbiyesinin zorluğu değil, fakat pek esef edilir ki, başımızda bulunan kara subaylarının, bize lâyık gördükleri tutumun pek haşin oluşu idi. Sivil hayatımızda işitmeye alışık olmadığımız kötü sözler ve bunları takip eden hareketler, teker teker şa-

hislarımıza tevcih edilmemiş olmakla beraber, bizleri öylesine bezdirdi ki, böyle bir hava içinde, mesleğin daha ilk günleri ve basamaklarında iken, bahriyede kalıp kalmama sualini kendime sorar oldum.

Neyse ki günler geçti ve yine zaman denen o muazzam sabır mefhumu, herşeyi hâlletti ve gün geldi, biz okul gemisine geçtik. Gemide her sabah erkenden kalkar, muhtelif eğitimler yapardık. Bunlar arasında bir yarışma tarzında direğe tırmanma tâlimi vardı ki, her talebenin 58 saniyede tırmanması şarttı. Sınıf arkadaşlarım arasında dördüncü oluşum; bana büyük bir gurur vermiştir.

Kış direkten sonra, aynı eğitimleri, çok daha büyük olan ana direkte tekrarlamaya başladık. Bu direğe asgarî tırmanış süresi, 1 dakika 3 saniye idi.

Yelken kullanma usullerine ilâve olarak, kürek çekme ve halat bağları gibi tatbikî gemicilik dersleri görürdük. O yaz, Baltık kıyılarına kısa bir eğitim gezisi yaptık. Bunu kışın Batı Hind Adaları'na olan uzun bir seyahatimiz takip etti.

İLK GÖREV

Seneler pek çabuk geçti; bir gün baktım ki, subay çıkmışım. Yepyeni asteğmen üniformasını giymiş olarak 10 ekim 1897'de kendimi SMS SACHSEN gemisi nöbetçi subayına rapor ettim. Donanmadaki ilk görevim, işaret subaylığı idi. Tabiî görevimin mahiyeti itibarıyle, manevra ve tatbikat sırasında günlerim hemen hemen hep köprüüstünde geçeceğinden, kendimi epey şanslı addetmiştim. Ancak Sachsen'de ve bilâhare benzeri bir gemide görevlendirilmem, hiç beklemediğim bir yeni tayin ile son buldu. Kendimi bir sabah Uzak - Doğu'ya sefer hazırlığı yapmakta olan Deutschland adlı muharebe gemisinde buldum; bu gemideki görevim de aynıydı, muhabere subayı idim.

ESKİ BİR GEMİ İLE UZAK - DOĞU'YA

Deutschland gibi eski bir geminin, Asya görevi gibi uzun ve çetin seyirleri gerektirecek yerlere gönderilmesinin, nice güçlükler yaratacağı inkâr edilemez. Fakat, gerek mürettebatın mânevîyatının yüksek olması ve gerekse kendimizi, Almanya'nın Uzak - Doğu'daki çıkarlarını koruyan öncüler olarak görmemiz, her türlü zorluğu yenmemize yetiyordu.

Benim gemideki görevim, sadece işaret subaylığı değil, aynı zamanda, amiralin özel muhabere subaylığı idi. Bir ek görev olarak, meşhur müzisyen Pollinger'in yönetiminde olan gemi bandosunun kumandanlığı da bana verilmişti.

Gemide, küçük rütbeli subayların kalmış olduğu kamaralar, pek rahat sayılamazdı. Zira, her kamara iki kişilik olmasına rağmen, su sathına yakın bir seviyede veya su sathının altında, rutubetli, yahut da kazan dairelerine yakın olmalarından ötürü boğucu sıcaklıktaydı. Bu sebeple Hong - Kong'a gelinceye kadar, kamara yerine, güvertede iğreti bir yatak yapıp geceleri uyumaya çalıştım. Seyahatimiz esnasında, artık antikalaşmış bulunan makinelerin sık sık arıza yapmasından ötürü, Çarkçıbaşı Binbaşı Paesche, hayli sıkıntılı ve yorucu günler geçirdi.

Singapur'da çok geniş ve misafirperver bir Alman kolonisi bulduk. Fakat İngilizler'in kurmuş oldukları koloniyal sistemin kudreti karşısında şaşkınlığımız uzun süre geçmedi. İngilizler, ülkenin bütün kilit noktalarını ve şahıslarını gerek kültürel yönden, gerekse ekonomik baskılarla ele geçirmişler ve kudretli bir dominyon imparatorluğu kurmuşlardı. Bu gerçekler, bize yeni bir dünya görüşü kazandırmış oldu.

HONG - KONG VE ÇİNTAO

Seyahatimizin bundan sonraki rotası bizi, mühim bir İngiliz üssü olan Hong - Kong'a götürdü. Burada da gerek makine ve gerekse kazan onarımı hususunda İngilizler'den geniş yardımlar gördük.

1898 senesi mayıs ayı nihayetinde, hedefimiz olan Çingtao'ya ulaştık. Burada vali, Albay Jaeschke, Almanya çıkarlarını temsil ediyordu. Gayet enerjik ve bilgili bir yönetmen olan askerî vali, kısa bir zaman zarfında, baş döndürücü başarılar elde etmiş ve bölgede inanılması güç bir kalkınma başlamıştı.

Çintao, Almanya'nın bir üssü olmaktan ziyade, diğer şehir ve limanlara olan bağlantısı ve bir hareket noktası teşkil etmesi bakımından, büyük bir önem taşımaktaydı.

İngiliz gemileri Almanya'yı, I. Dünya Savaşı'nda tam bir ablukaya almıştı. İşte, bir İngiliz harp gemisi, bir şilebi kontrol ediyor.

Gezimizin en mühim hâdisesi, şüphesiz, Prens Heinrich'in, Çin'in başkenti Pekin'e yaptığı seyahate katılışım oldu. Prens Heinrich, Pekin'in birkaç saatlik mesafesindeki yazlık mâlikânede, genç Çin imparatoru ve dul annesini ziyarete gitmişti. Bu ziyaretimiz esnasında, resmî makamların uyarılarına istinaden, emniyetimizi sağlamak üzere beraberimizde bir deniz piyade birliği bulunuyordu. Çünkü, Çin halkının yabancılara karşı gittikçe artan bir kin beslediklerı ve her an bir çatışmanın patlamak üzere olduğu tahmin ediliyordu.

İMPARATORUN SARAYINDA

Saraya girmeden evvel, hepimiz yol elbiselerimizi çıkartarak, merasim üniformalarımızı giydik. İmparator, Prens Heinrich'i daha evvel hiçbir yabancı ziyaretçiye göstermediği bir yakınlık içinde karşıladı ve oturmasına müsaade etti.

Aynı gün öğleden sonra imparator, Prens Heinrich'e, iade-i ziyarete geldi.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NE DOĞRU

1914 yılı, Alman donanması manevraları, bu esnada Saraybosna olayları ve Avusturya Arşidükü ve eşinin bir şok tesiri yapacak şekilde katledilmeleri neticesi gelişen siyasî gerginliğin gölgesi altında başladı. Manevralarımız Kuzey Denizi'nde ve evvelce planlandığı üzere icra edildi. Fakat sonunda gemiler, personelin bir müddet istirahat edebilmeleri için Norveç fiyordlarına sokuldu. Sancak gemimiz Seydlitz, kömür ikmali yaptığı Sogne fiyordunun iç kısmına demirletilmişti. Ertesi akşam, 26 temmuz günü ise, Keşif Kuvvetleri Kumandanlığı'ndan aldığımız bir emre göre, bütün gemiler kömür ikmalini yaptıktan sonra, anavatan sularına dönmek üzere, donanmanın ana

kuvveti ile verilen bir buluşma mevkiine hareket edecekti.

Açık denizlerdeki gemilerde, gittikçe artan gerginlik hakkındaki haberleri alâka ile takip etmekteydik. Karşılıklı ültimatomlar, seferberlik ilânları, orduların hudut bölgelerinde yığılmaya başlayışı, Avusturya ve Rusya'nın harbe girişi, sonra Fransa, Almanya ve nihayet 5 ağustos günü Büyük Britanya'nın Almanya'ya harp ilân etmesiyle biz de Dünya Harbi'ne girmiş olduk.

Ağustos ayının ilk geceleri, hep top atışları ve makineli tüfek talimleri ile geçti ve işin tuhaf tarafı, heyecandan ötürü olsa gerek, devamlı şekilde «düşman görüldü» raporları ulaştı... Hattâ, halktan balığa çıkanlar, çoğunlukla bir düşmanı gördüğüne dair haberle geri dönüyordu. Neticede, düşman denizaltılarının Wilhelshaven açıklarında dolaştığı inancı yaygınlaştı... Meselâ, bir gece bir karakol gemisi, muhtemel bir denizaltı mevcudiyetini ihbar etmek için, bir adet fişek atmış ve mevcut karakol gemileri talimatnamesine göre de, bu ışığı gören diğer karakol gemileri, durumu alarm etmek maksadıyle fişeklerini ateşleyince, gökyüzü kısa zamanda maytaplardan ışıl ışıl, tam bir bayram yerine dönmüştü.

Derhal köprüüstüne koşarak, işaretçi ere, denizaltı gemisinin nerede tesbit edilmiş olduğunu sordum. Er, büyük bir şaşkınlık içinde cevap verdi:

— Her yerde kumandanım, her yerde!

Birinci Dünya Harbi'nde kimin ilk defa ateş açtığı bilinmiyor. Ancak, İngilizler'in HMS Lance muhribinin baş taraf topu, İmparatorluk Harp Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Heligoland gibi dev bir deniz çatışmasını, İngiliz kaynaklarından da renk katarak anlatmak isterim.

Aslında harp resmen 4 ağustos 1914 günü saat 23.00'te başladı. Bu esnada Königin Luise isimli bir Alman gemisi, Emden limanından hareketle, Kuzey Denizi'nden geçerek, İngiltere sahilinde Thames nehri ağzını mayınlamak üzere yol almaktaydı.

Bu gemi, sulh devrinde, tenezzüh gezilerinde kullanılan bir yolcu ve turist gemisiydi. Harp ilân edilince, tam 12 saat içinde, tersanede tadilât görüp, yardımcı sınıftan bir mayın dökücü gemi hâline getirildi, hattâ aceleden, monte edilmesi kararlaştırılmış olan 3.4 inçlik topa bile sahip olamadan yola çıkarıldı. İlâve edilecek bir diğer husus, gezinti güvertesindeki geniş pencerelerin bırakılmış olmasıydı.

Velhâsıl birden bastıran bir sağanak altında seyrederken, kara iki bacası, koyu, karanlık içinde hayalmeyâl seçilebilen gövdesi ile, o civarda seyretmekte olan

Thames açıklarına mayın dökerken batan Königin Luise gemisi.

iki İngiliz muhribinin gözünde, bir Alman harp gemisi gibi belirdi ve İngilizler derhal Königin Luise'i ateş altına aldılar.

Bu gemiler, İngiliz 2'nci muhrip filotillasına bağlı HMS Lance ve HMS Landrail idi. Harwich limanından ayrıldıktan birkaç saat sonra, bir İngiliz balıkçı gemisi, esrarengiz bir yolcu gemisiyle karşılaştığını rapor etmişti. Ancak, tipi yolcu gemisine benzemesine rağmen, geminin kıç tarafından, denize mayına benzer bazı cisimler dökülmekteydi.

BU NE BİÇİM BİR GEMİ İDİ?

Balıkçıların tariflerine göre, esrarengiz yolcu gemisi Outer Gabbard bölgesinin 20 deniz mili kuzey doğusunda olmalıydı. Nitekim muhripler Königin Luise'yi tesbit ettikleri zaman Almanlar el'an denize mayın dökmekle meşguldüler. Fakat İngilizler'i görünce, tam yol ileri atılıp kaçmaya çalıştılar. Halbuki bir çift makineli tüfekten daha ağır silâhları yoktu. Muhripler yaklaşınca, piyade tüfekleriyle kendilerini savunmaya kalkışmaları hem şaşırtıcı, hem de güldürücü oldu. Maamafih, Almanlar mayınların hepsini dökmüş oldukları için kaçamıyacaklarını da anladıklarından, deniz suyu iştitaklarını açıp, Königin Luise'yi batırdılar. Birkaç dakika içinde, bir zamanların neşe dolu tenezzüh gemisi, iskele tarafına devrilerek, bacalarından kara dumanlar çıka çıka, battı.

İngiliz muhripleri için yapacak iş almıyordu, bu sebeple yol keserek, vak'a mahalline yaklaştılar, denizde çırpınan Alman denizcilerini topladılar.

Bu esnada aynı filotillaya mensup olan bir diğer muhrip, HMS Amphion, Königin Luise'ye benzer bir Alman gemisini tesbit ederek, hücum maksadıyle, tam yol vererek gelmeye başladı. Maamafih bir süre sonra, Amphion komutanı Albay Cecil H. Fox, bu geminin Büyük Doğu Demiryolu Şirketi'ne ait St. Petersburgh isimli bir Alman yolcu gemisi olduğunu ve Almanya'nın İngiltere'deki büyükelçisi ve elçilik mensuplarını Almanya'ya götürmekte olduğunu öğrendi.

HMS Amphion'u takiben bölgeye intikal etmek üzere tam yolla ilerleyen diğer İngiliz muhripleri, telsizden haberi alınca, kovalamacanın heyecanı biraz kursaklarında kalmış gibi oldu. Çaresiz sahadan çekildilerse de, Harwich'e rota vermiş olan Amphion muhribi, Königin Luise gemisinin dökmüş olduğu mayınlı sahaya düştüğünden, peşpeşe iki mayına çarparak battı. Olay sırasında bir İngiliz subayı, 150 er ve erbaş, 18 Alman esiri boğuldu.

Daha sonraki Heligoland savaşında İngilizler'e yenildik. Bu savaşta, iki kuvvet arasında, korkunç bir kuvvet dengesizliği vardı. İngilizler bizden çok üstündü.

Bundan sonra devam eden savaşlarda İngiliz ve Alman kuvvetleri, birbirlerine, ağır kayıplar verdirdiler.

AMİRAL SCHEER

Kayser Wilhelm bir süre sonra donanma kumandanlığına Tümamiral Reinhard Scheer'i getirdi. Amiral Scheer, çok sevilen bir askerdi. İş başına geçince büyük İngiliz üslerinin bulunduğu bölgedeki Sunderland'a hücum etmeyi düşünüyordu. Ancak gerekli keşifler yapılamadığından Skagerrak ve Norveç sahillerine doğru seyreden İngiliz filosuna hücum etmeye karar verdi.

(Devamı var)

Yarım asır öncesinin azılı gangsteri Al Capone.

Dâhî Suçlu

ALKOLE karşı ilk defa bayrak açan Georgia eyâleti oldu. 1914'te Temsilciler Meclisi'ne getirilen kanun tasarısı 197'ye karşı 190 oy aldı. Yetersizdi. Ekseriyetin üçte iki olması lâzımdı. Ama sonuç bütün Amerika'yı hayrete düşürdü. Çünkü anayasaya, alkollü içkilerin yapımını ve satışını yasaklayan bir hüküm eklenmek isteniyordu. Anti-alkolik dernekler, alkolle savaş için Hıristiyan Kadınlar Birliği ve içki kullanan işçilerin fabrikalarda randıman düşüklüğüne sebep olduklarına kanan büyük sanayiciler birkaç yıldan beri içki yasağı için ateşli bir kampanya açmıştı.

1917'de Amerika'nın dünya savaşına katılması alkol aleyhtarlarına yeni hızlar verdi ve bunlar, içki içmeyen askerin vatanı daha iyi savunacağını ve tahılın viski yapımına değil, ekmeğe kullanılması gerektiğini ileri sürmeye başladılar. Senato, 1917'de yasağı kabûl etti; milletvekilleri birkaç ay sonra aynı şeyi yaptılar ve ocak 1919'da otuz altı devlet, yani istenen çoğunluk, kesin olarak alkol yasağını tasdik etti.

Aynı yılın 19 kasımında Volstead kanunu yürürlüğe girdi. Böylece 0,5 dereceden yukarı alkollü içkiler yasaklandı. 1918'den bu yana en önemli olay buydu: Amerikan toplumunun hayatındaki çeşitli değişikliklerin yanısıra çok kazançlı yeni bir haydutluk türü yarattı; yüz binlerce kişinin kanunlara olan saygısı silindi ve Amerikalılar «kurular» ve «yaşlar» diye ikiye ayrıldı.

Al Capone

YAZAN: F. BRIGNEAU — ÇEVİREN: AYDA DÜZ

Yasak başlayınca hemen bir gizli alkol pazarı kuruldu. Birkaç ay içinde yalnız New York'ta 32.000 gizli meyhane açıldı. Portatif inbik satanlar servet yaptılar. Binlerce ev, damıtma yeri ve meyhane hâlini aldı.

«Speakeasie» denen bu yerler, her yanda mantarlar gibi bitti. İçki iptilâsı arttıkça, içki içme yaşı da düşüyordu. Kadınlar da bu gizli meyhanelere koşuyor ve kanuna karşı gelmekten çekinmiyorlardı. Gizli imal edilen bu alkollerden bazılarının terkibi tüyler ürperticidir. 1925'te sadece Chicago'da sarhoşluktan tutuklananların sayısı, içki yasağı bulunmayan bütün İngiltere'dekinden 16.000 kişi daha fazlaydı.

Öyle ki, 5 aralık 1933'te, Volstead kanununun ilgası için Roosevelt'in ısrar etmesi bile gerekmedi. Alkol yasağı kendiliğinden ölmüştü. Tek üzülenler bootlegger'ler, yani alkol kaçakçıları oldu. Sayısız çeteler kurulmuştu ve bunlar bir şehrin yahut bir mahallenin tekelini almak için kanlı savaşlar sürdürüyorlardı.

Chicago'da, Colosimo ve Torrio'nun çeteleri birleşmişti. Bunun bir üyesi olan Al Capone, efendilerine de, ötekilere de oyun etmeyi başardı. Sahip olduğu organizasyon dehâsını ve zekâsını, kalpsiz, vicdansız bir teşkilâtın hizmetine koyarak ve başkalarının hayatını hiçe sayarak gerçek bir suç sendikası yarattı. Eliot Ness gibi bir şefin başkanlığında polis onların hakkından nihayet geldi, Capone ve bootleger'lerin saltanatına son verdi.

Sakin bir burjuva hayatı sürerken, 1947'de ölen Capone, bunun unutulmaz ismi olarak hâlâ hatırlanmaktadır.

★

— Hello, Al? Konuşan Frank Nitti. Burnhum'dayım. Gelebilir misin? Pırtılar burada.

— O. K. geliyorum.

Al Capone, gri fötr şapkasını çengelden alıyor ve merdivenleri koşa koşa iniyor. İki fedâisi peşinden seğirtiyor. Bunlar «katil mangası» diye anılan muhafızlarından Albert Anselmi ve John Scalise'diler.

«Dört - İki»'nin kapısında gece gündüz bekleyen Ford'a atlıyorlar.

Rüzgâr çıkmıştır. Mezbahanın keskin ve çirkin kokusunu etrafa yayıyor. Capone yüzünü ekşitiyor. Ağzındaki yaldız halkalı Havana purosunu kemiriyor. Bu, 1920 yılı ocak ayında işler yolunda gitmektedir. Hattâ başdöndürücü bir ritme ulaşmıştır. Her gece alkol yüklü ağır kamyonlar Kanada'dan inmekte, alkol dolu gemiler Florida'ya yanaşmaktadır.

Ve kırık - dökük arabalar karanlık sokaklara dalıp speakeasie'lere içki taşıyorlar. Terkedilmiş hangarlarda, harap fabrika binalarında, hattâ bazan iki odalık meskenlerdeki damıtma makineleri, günde on beş saat çalışıyor. İnsanın dilini yemyeşil yapan ve gözlerinin önünde sinekler uçuşturan viskiler imal ediliyor.

BIG JIM ÖLDÜRÜLÜYOR

Colosimo - Torrio sendikasında, Ca-

Saint - Valentin katliâmında öldürülenlerden bir kısmı. Suçları, Al Capone'un yerine geçmeye çalışmaktı.

pone henüz bir yıldız değildir; ama her yere yetişmekte ve her yerde taraftar tutmaktadır. Chicago ona artık yetmiyor. Sendika yayılıyor, bir vakitler halkının pazar gezintisinden başka eğlencesi bulunmadığı hâlde şimdi bir eğlence yeri hâline gelen şehrin varoşlarına yerleşiyor. Burnham bu yerlerden biridir. Chicago'ya yirmi kilometre mesafede, Illinois ve Indiana eyâletlerinin sınırı üzerinde bulunmaktadır.

Sendika orada yüzlerce gizli bar açmış ve bu barlara yüzlerce kız getirmiştir. Ayrıca Chicago'da, içki yasağı sonucu iflâs eden büyük bir birahaneyi de yok pahasına elde etmiş bulunmaktadır. Blackhawk adlı bu yerde bir vakitler Batı'nın en güzel birası imal edilirdi. Bugün ise Colosimo, Torrio and Capone hesabına akan biranın resmî derecesi % 0,5'tir.

Her gün oradan yüklenen ufak fıçılar, sendikanın sahip olduğu lokallere bira taşımaktadır.

O gece, harekâtı, Frank Nitti ve makineli tüfeğini bir golf çantasına koyarak bir çocuğa taşıttığı için Golf Çantası diye anılan Sam Hunt yönetiyorlar. Burnham'da fıçılar delinmiş, bir kısmı boşaltılmış, yerine alkol - zencefil karışımı acayip bir şey doldurulmuştur. Al Capone varıyor. Bourbon ya da cin karaborsasının pazarlığı kolaydır. Ayda bir teslim yeter. Halbuki biranınkini düzenlemek daha fazla dikkat ve metod isteyen bir iştir. Yalnız Chicago'daki on bin saloon'a mal yetiştirmek ve bunları rekabetten ve polisten korumak gerekmektedir. Bu, hızlı ve kararlı elli kişiden kurulma sağlam ve çevik bir teşkilâtın işidir.

Al Capone, seferî bir başçavuş rolü oynamaya katlanıyor ama, bu sayede oldukça sağlam fakat kendi istediğinin yanında ilkel olan bir mekanizmanın dişlilerini inceleyebilmek imkânını kazanıyor. Geziniyor, gözetliyor, gözlemliyor ve sadece Big Jim Colosimo'ya tavsiye ettiği Lupanars - Monoprix'lere gitmek üzere speakeasie'lerden çıkıyor.

Bunların en ünlüsü The Roamer - Inn'dir. Western Avenue'nun yakınında 19. sokakta bulunmaktadır. Önce geniş bir salona girilir. Sağda cilâlı tahtadan bir

tezgâh vardır; sola da ilk kumar makineleri konmuştur. Karşıdaki iki kanatlı kapıdan başka bir salona geçilmektedir; kadınlar orada yere tesbit edilmiş iskemlelerin üstünde oturmaktadırlar.

Al Capone'un Marcelle adlı bir sevgilisi var: Kızıl saçlı bir güzel. Fransız olduğu iddiasında ve bu, amatörlerin gözlerini kamaştırıyor. Ama Al'ın ona pek aldırdığı yok. İş dışında sadece spagetti sever. Kızlar varsın Big'in, Colosimo'nun olsun. Onun da son sevgilisi Dale Winter.

Colosimo, koca bir köpek gibi her yerde onun peşinde; ona mantolar, roplar, mücevherler alıyor, lokantaların idaresini, servetini ve nihayet adını veriyor. Şık mahallelerden birinde iki büyük randevu evi işleten karısı Maria Morisco'yu on beş gün içinde boşuyor. Ve 1920 nisanında Dale Winter, Mrs. Colosimo oluyor.

Ama nikâh günü, arkadaşları Johnny Torrio ve Al Capone ile içki içerken uğursuz bir lâf ediyor:

— Sen haklısın, Al, diyor. İhtiraslı olmak, doymamak gerekir. Şimdi bir yuva kuracağıma göre çok paraya ihtiyacım olacak. Bir hafta Indiana'da kalacağım. Ve dönüşte ihtiyar Colosimo'nun nasıl işe koyulduğunu göreceksiniz.

Ama vakit bulamıyor.

11 mayıs 1920'de, sabahın 7'sinde Big Jim'in telefonu çalıyor. Dale, yarı uykuda kocasının:

— Evet... Elbet... Tamam... Bir şey yapmayın... diye cevap verdiğini duyuyor.

Big Jim, şoförünün zilini çalıyor ve kahvaltı etmeden çıkıyor. Arkada, çok uzaktan siyah bir Ford onu izliyor. O erken saatte açık bulunan bir lokantanın önüne vardıkları zaman şoförüne:

— Dur, diyor. Luigi'ye telefon edeyim.

Luigi, avukatının adıdır.

Colosimo rüzgâr gibi içeriye dalıyor. Üç defa deniyor, bir türlü Luigi'yi bulamıyor.

Kuşkulanıp telefonu öfkeyle kapatıyor. Ve birden sessizlikte patlamalar duyuluyor. Biri servis kapısından girebilmiş ve ateş etmiştir. Altı el. Dehşete kapılan garsonlar kafalarını kaldırdıkları zaman Big Jim'i yerde, kanlar içinde görüyorlar. Ölmüştür.

TABANCALI KARŞILAMA

İki saat sonra, saat gecenin on birinde aynı Ford, Chicago'nun sefalet yataklarında dolanıyor. Bu defa Al Capone, Cicero'ya gidiyor. Torrio onu görmek istemiş. Direksiyonda Joe Batters var.

Torrio'nun onu beklediği ev, çınarlarla süslü bir meydana bakmaktadır. Capone saatine bakıyor: On bir...

Joe Batters:

— Sizinle geleyim mi? diye soruyor.

— Hayır. Bekle beni. Yarım saatte dönerim.

Neden olduğunu kestirememekle beraber Capone kaygılıdır. Evin önünden geçiyor ve girmiyor. Zemin katta barıyla, birinci katta kumarhanesiyle ve üstte kızlarıyle klasik bir Amerikan batakhanesi. Bununla beraber antredeki koridorda ışık yanmadığına mim koyuyor. «Şu mehtapta, şaşmaz bir hedef olurum,» diye düşünüyor. Dönüyor, kapıyı itiyor ve refleks bir hareketle duvara yaslanıyor. Aynı anda, bir makineli tüfek salvosu geceyi kırmızı şimşeklerle deliyor. Al Capone'un 25 santim yakınından geçen kurşunlar evi altüst ediyor. Koşuyorlar. Silâh çeken kaybolmuştur. Capone, sakin bir tavırla, şapkasındaki tozları silerek:

— Johnny'yi görmeye gelmiştim, diyor.

— Yukarıda, Capone.

Dört telefonlu bir yazı masasında bekleyen Johnny Torrio'da bet-beniz kalmamıştır.

Capone:

— Kesiminde beni pek sevmiyorlar gibime geliyor, diyor.

— Çok üzgünüm, Al; gerçekten çok üzgünüm. Nerden bilebilirdim; anlıyorsun, değil mi? Öyle çok girip çıkan var ki...

— Elbet, ama kim olduğunu öğrenirsen tenbih et, gelecek defa daha dikkatli nişan alsın...

— Söyle, Al, bu işte parmağım olduğunu sanmıyorsun, umarım. Benim işim değil bu. Arkadaşlarımı atlatmaktan hoşlanmam.

— Hayır; dürüstlüğüne güvenim var; yoksa şu anda burada bulunur muydum? İki dost başbaşa kalmışken açık açık konuşalım.

— Kabûl, Alfonso.

— Yeterli sayıda damıtma yerlerimiz yok. Olanlar da iyi işlemiyor. Neden? Çünkü, asitli limonatalar imal eden, gizlice satan ve piyasayı doyuran bir düzine başıbozuk var. Bunun sonu gelmeli.

Al Capone duraklayınca Torrio:

— Seni dinliyorum, diyor, devam et.

— Sen, müşteri ilişkileri ve yönetimle uğraşacaksın; ben de satış ve imal işlerini organize edeceğim. İlk olarak eyâletin dört yanına adam salıp, tek inbik çalışan yerlere ikincisini de yerleştirteceğim. Ve randımanı iki misline çıkaracağım. Sürüm işine sen karışma; ben bakarım.

Al Capone'un kurşun geçirmez camlı Cadillac'ı.

— Ama...

— Aması yok. Neden korkuyorsun? Polisten mi? Hâkimlerden mi? Tavlarız hepsini; merak etme.

TÜPLER «ISLATILIYOR»

Bu 1922 yılında sendika, ayda bir milyon dolarlık iş yapıyor. Demek oluyor ki, yedi yüz elli bin doları, hâkimler ve polis de dahil olmak üzere şehirde herhangi bir iktidara sahip olanların cebine akıyor.

Al Capone, haftalarca, Amerikan mahkemelerinin mekanizmasını anlamak için kafa yoruyor. Okuyacak adam değildir ama, geceleri bir muhasebeci gibi gözlerine yeşil bir şapka siperi takıp avukatlarla, profesörlerle ve kanun adamlarıyle görüşüyor. Ünlü Louis - Philipp Piquett, beyaz saçlarıyle hârelenmiş güzel yüzünün gerisinde dünyanın bütün alçaklıklarını gizleyen serseri takımının hukukî danışmanı Louis - Philipp Piquett evinde ona hukuk dersi veriyor.

Capone:

— Bana sulh hâkimleri nasıl atanıyorlar, onu söyleyin, diyor.

— Seçilirler.

— İstenen bir mevki midir?

— Hayır.

— Neden?

— Maaşı azdır. Herkesle ve hele konu komşuyla sonunda bozuşmak vardır. Bu yüzden tâlibi çok değildir.

— Güzel. Bu günden tezi yok, her seçime bir aday göstereceğiz ve seçilmesini sağlayacağız. Sonra?

— Sonra, bir de, «Chief Justice» lerin başkanlık ettiği «Municipal Court» lar var.

Önemli dâvalar «Superior Court» ların yetkisindedir; bir işi ademi takip veya dâva konusu etme yetkisine sahip son derece önemli kişi olan savcılar burada ortaya çıkar.

Capone:

— Savcılar da mı seçimle iş başına gelirler? diye soruyor.

Piquett, viski yüzünden York jambonu rengini alan suratını kırıştırıyor.

— Hayır; bunlar, adalet bakanının teklifi üzerine, cumhurbaşkanı tarafından atanırlar.

— Yani oyuna gelmez.

— Kim demiş, Al. Adalet bakanı, cumhurbaşkanına sunacağı kişileri nereden bulup tesbit edecek? Bunları kilit noktalarına kendi adamlarını yerleştirme kaygısıyle hareket eden — iktidarda Demokratlar veya Cumhuriyetçiler bulunduğuna göre — mahallî politikacılar tesbit edip yollarlar.

— Kısacası, politikacıları tutan, savcıları tutuyor demektir.

— Ve attorney'leri tutan, adaleti avucuna almış sayılır.

— Bu kadar kolay olabileceği aklımdan geçmezdi. Politikacıların paraya daima ihtiyaçları vardır. Biz vereceğiz.

Capone tarafından düzenlenen rüşvet zenciri böylece işlemeye başlıyor. Kiralık kaatillerin iki yüz dolara tutulduğu bir şehirde, ayda yedi yüz elli bin dolar ne demektir? Buna hangi vicdan dayanır. Şehrin savcısının Piquett olacağına karar veriliyor. Kesimin savcıları W. W. Brien ve çömezi Benjamin Jacob'un, ünlü gangsterlerin ve özellikle Hymnie Weiss'-

ın adamı olduklarını bilmeyen yok.

Başlangıçta Al Capone sakınarak yürüyor, ama «namuslu kişiler arasında sayısız rezil adamların» bulunduğunu çok geçmeden anlıyor ve amaca dosdoğru gitmeye başlıyor.

Al Capone'un meydana getirdiği muazzam koruma mekanizması 1926'da kusursuz işlemeye başlıyor. O yıl tutuklanan on üç bin kişiden ancak dört yüz doksanı mahkûm ediliyor; ünlü bir kriminoloji bilgini «Suçlular % 90 kurtulma şansına kavuşmuşlardır» diye yazar.

Al Capone, devlet hizmetlerini böylece zararsız hâle soktuktan sonra, iki şey kuruyor. Birincisini, gizli tutmaya lüzum bile görmüyor: Adamlarını ve ticaretini yürütmek; saklanbaç oyununa girişmeden birasını satmak.

İkincisini pek kimseye açmıyor, halbuki ondaki o Lâtin dehâsı, kendini asıl burada gösterecektir. Gerçekten Capone, polislerin uykuya çekilmesi sonucu, gangsterliğin alabildiğine çoğalacağını biliyor. Tek tek ve çekine çekine iş görenler inlerinden çıkacaklardır. Bin türlü pis işe girişecek ve ürünlerini satmak için tüccarları tehdit etmeye başlayacaklardır. Böylece, yarı yarıya âmme hizmeti diye tanınan Al Capone'un kuvvetli teşkilâtı sahneye giriyor.

Tehdit edilen tüccarlara:

— Bu şehir iyice kokuşmuş, diyor. Polisler görevlerini îfa etmiyorlar. Politikacılar sizi tehdit eden ve soyan gangsterlerin oyuncağı olmuşlar. Bu değişecek. Ufak bir ücret karşılığında, o işe yaramaz polisin görevini ben yapacağım. Chicago'da düzen yeniden kurulacak.

Böylece Capone, şehirdeki ahlâkın ve özel mülkiyetin koruyucusu hâline geliyor. Ortamında da gelmiş geçmiş şeflerin en yücesi diye anılıyor.

O'BANNION'UN SON ÇELENGİ

«Namuslu kişiler» den yana herşey tıkırında gidiyor. Çapulcu takımı da siniyor; tek direnişi O'Bannion'un İrlandalı gangsterleri gösteriyorlar. O'Bannion garip karakterli, hem zalim, hem yumuşak, hem gaddar, hem yardımsever biridir. Atlet yapılı bedeninin üzerinde bir çocuk kafası, açık renk gözleri ve çilli yüzünde hep gülen koskoca bir ağzı var.

O'Bannion, Saint - Nom katedralinin karşısındaki çiçekçi dükkânında yaşamaktadır. Darbelerini orada düzenlemekte, ânî saldırılarla Capone'un alkol kamyonlarını ele geçirip, malları çok ucuza satmaktadır.

Johnny Torrio, on defa, ceza seferine çıkmayı teklif etmiş, Capone da on defa onu alıkoymuştur. Vazgeçilmez taktiği önce anlaşma yolu aramaktır.

— Neden dövüşelim? diyor. Ben başka nasıl para kazanılır bilirim? Sen kuzeydeki mahalleleri al, O'Bonnion. Ben güneyi alayım, gül gibi geçinelim.

O'Bannion:

— Anlaştık, diyor.

Ama İrlandalı'nın yeşil gözleri kıvılcımlanmaktadır. O'Bannion, o adamdan nefret etmektedir. Ona hiçbir şey bırakmamakta kararlıdır. Anlaşmanın ertesi günü, güneyde, binlerce viski şişesinin saklandığı Cibley mahzenini boşaltmakla işe başlıyor.

9 kasım 1924. Gecenin on birinde O'Bannion'un çiçekçi mağazasındaki telefon çalıyor. Tezgâhtar alıcıyı kaldırıyor.

Bir ses Brooklyn şivesiyle:

— Allô... 247 - 17 mi? diye soruyor.

— Evet, beyim.

Al Capone ile yakın dostu ve ortağı Frankie Rio.

— Bizim zavallı Mike Malo için şâhâne bir çelenk hazırlamanızı istiyorum.

Gerçekten, Sicilyalılar Birliği Başkanı Mike Malo ertesi gün saat on birde Saint-Christophe mezarlığında yapılacak bir törenle toprağa verilecektir. Saat on otuzda çiçekçi dükkânının önünde bir araba duruyor. Dion O'Bannion içerdedir ve ya-

Al Capone'un öldürttüğü iki rakibi: Dion O. Bannion ve H. Weiss.

nında sadece zenci bir tezgâhtar bulunmaktadır. İki kişi içeriye giriyorlar.

— Dün ısmarladığımız çelengi, lütfen...

Gerçekten şâheser bir şey: iki metre yükseklikte ve en pahalı çiçekler kullanılmış. Yunan karanfilleri, Hindistan orkideleri ve içlerinde koskoca ipekli kurdeleler. O'Bannion çelengi müşterilerine gösterirken, mağazaya esmer, şık bir adam giriyor. Çiçekçi - gangster onu görüyor ve yeni gelenin elini sıkmak üzere makası masanın üstüne bırakıyor. Adam tokalaşmayı uzatarak adamı bir an hareketsiz bırakıyor. Ve ilk gelenler birden gangster tekniğiyle silâh çekip, iki kurşun göğsüne, iki kurşun boynuna, iki de kafasına sıkıyorlar. O'Bannion devriliyor. Cebinden eksik etmediği çifte tabancayı kullanacak vakit bulamamıştır. Zenci, kasımpatıların arasına siniyor. Üç müşteri, ağır ağır yürüyüp kapının önündeki arabaya biniyor ve uzaklaşıyorlar.

O'Bannion'un adamları, beş yüz kilo ağırlığında tunç ve gümüşten yapılma bir tabuta konan efendilerinin cesedini üç gün, üç gece hazırolda bekliyorlar. Cenaze töreninin yapılacağı gün gelip çatıyor. Tabutun üzerindeki ipek kurdelâda «Dion O'Bannion 1892 - 1924» yazılıdır.

Cenaze arabasını tıklım tıklım çiçek dolu yirmi dokuz araba takip ediyor.

Papazın af ve barış lâfları mezarlıkta hâlâ yankılanırken, O'Bannion'un sağ kolu Hymnie Weiss ve adamları arabaya atlıyorlar. Çok geçmeden camlarından mitralyöz namluları fışkıran yedi otomobil, güneydeki mahallelerde ağır ağır dolaşmaya başlıyor. Hymnie Weiss birincisinde, şoförün yanında oturmaktadır. Elinde bir ses borusu var. Wabash Avenue'de «Dört - İki»'nin (1) önünde durup şöyle sesleniyor:

— Hey, Al Capone! Kaatillerin en alçağı! Sana söylüyorum. Dâhî O'Bannion'u öldürdün. Var mısın, başa baş, States ve Madison sokaklarının kesiştiği yerde?... O'Bannion'un kanı, senin kanınla temizlenmeli. Reddedersen alçaksın ve sana lâyık tek ceza. ölümdür.

«BENİ HAPSE ATIN»

Capone, İrlandalı gangsteri öldürmekle bütün rekabetlerin sonu gelecek sanıyordu. Yanılmıştır. Hymnie Weisse boyunu dikiyor (1.57 m.) ve isyan bayrağını çekiyor. Madison Avenue'da Capone'un arabası makineli tüfek ateşine tutuluyor. Evden çıkarken, bir kurşun şapkasını deliyor. Cicero'daki karargâhında iki adamını vuruyorlar.

Sanıklar tutuklanıyor. Bunlar İrlandalı James Dougherty ve Myles O'Donnell'dir; ama beraet ediyorlar. On dört gün sonra bir yük kamyonu, Johnny Torrio'nun arabasını yavaşlamak zorunda bırakıyor. Makineli tüfekler salvoya başlıyor. Torrio'nun şoförü ve köpeği ölüyor. Araba devriliyor. Torrio ölmüş gibi yapıyor ve atılan el bombasına rağmen kurtuluyor.

Aradan iki gün geçiyor. Heyecanından henüz kurtulmuş olan Torrio ve karısı evlerine dönüyorlar. Dikkati çekmemek için iki yüz metre öteden arabadan inmişlerdir. Birden, bir oto hızla üstlerine geliyor ve sıyırıp geçiyor. Patlamalar duyuluyor. Torrio boynundan vurulup düşüyor.

İki ay hastanede yatıyor ve bu iki ay içinde Hymnie Weiss, sendikanın kamyonlarına saldırıyor, depolarını yağma ediyor.

Torrio, muhafızların gece - gündüz nöbet tuttukları hastane odasında:

— Al ne yapıyor? diye soruyor.

— Ayaklarını masanın üstüne çıkarmış puro içiyor. Ve bekliyor, diye cevaplıyorlar.

— Neyi? Ölmemi mi?

Bunu Al Capone'a naklediyorlar; gülüyor. O öğleyin, otel Hawtorne'da şatafat-

(1) Torrio - Capone çetesinin merkezlerinden biri.

lı bir toplantı veriyor. Bütün ekip oradadır.

Bir ses:

— Yatın çocuklar! diye haykırıyor.

Lokantanın devâsâ camları parça parça olmuştur. Öğle vaktinin sessizliğinde makineli tüfeklerin tarakası yükseliyor. Tıklım tıklım silâhlı kimselerle dolu sekiz kamyon, resmigeçitteymiş gibi geçiyorlar. Ateş on bir dakika kesintisiz devam ediyor.

Kimse vurulmamıştır, ama Torrio artık yatağında uyuyamaz hâle gelmiştir. On iki aylık bir mahkûmiyet beklediğinden, hapse atmalarını talep ediyor.

Onu, Vaukegan hapishanesine yolluyorlar. Avukat belgesi olan Al Capone, onu orada ziyaret ediyor. Karşısında, suratı tiklerle durmadan kasılan ve elbiselerinin içinde yüzen bir Torrio buluyor.

— Ah! diye inliyor Torrio; polislerle Hymnie arasında geberip gideceğiz. Bıktım artık, Al. Gitmek istiyorum. Burada, duvarların ve parmaklıkların gerisinde bile kendimi güvenlikte hissetmiyorum. Payıma ne düşüyorsa hesapla; gerisi senin olsun...

Capone'un yüzü taş gibi hareketsiz.

— Dileğin gerçekten bu mu, Johnny?

— Evet, Al.

— Peki. Bütün parayı sana vereceğim.

Dev bir rüşvet karşılığında Torrio'nun şartlı salıverilmesi sağlanıyor. Bir sabah hapishaneden çıkıyor; muhafızlar onu bekliyorlar. New York'a gidecek olan trende yeri tutulmuştur. Limanda, yola çıkmaya hazır olarak bekleyen bir İtalyan transatlantiğine bindiriliyor. Capone, telefonun sesiyle uyanıyor. Telefoncu kız:

— New York'tan arıyorlar, diyor.

— Al, sen misin? Gemi hareket etti.

— Peki, diyor Capone.

Kalkıyor, karyolanın kenarına oturuyor. Haftalardan beridir ertelediği görüşmeyi yapmanın sırası gelmiştir. Hymnie Weiss'in gizli telefonunun numarasını elde etmiştir: 000 - 72.

Çok tatlı bir sesle:

— Allô, Hynmie, diyor. Ben Capone. Sana üzücü bir haber vereceğim. Johnny Torrio dün akşam Amerika'dan uzaklaştı.

(Devamı var)

Hymnie Weiss öldürülmüş durumda. Al Capone Miami'de dinleniyor.

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

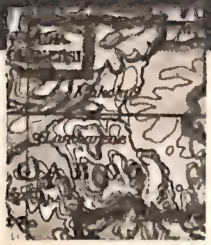

GABON

Gabon, Ekvator Afrikası'nda, Atlas Okyanusu kıyısında 500.000 nüfuslu bağımsız bir cumhuriyettir. Bir asır önce ve düne kadar bir Fransız sömürgesiydi; başkent Libreville yeni kurulmuştu ve Avrupalılar ülkenin içlerini keşfetmeye çalışıyorlardı.

Bir asır önce kurulmasına başlanan Libreville'den bir görünüş.

Yüz yıl önceki Gabon'da bir yerli kral ve karısı.

Yerli bir genç kız tipi.

Gabon'da yerli hükümdarlardan birinin ikametgâhı.

Orman içinde bir Gabon köyü.

İngilizler'in Gabon'da kurduğu cam imalâthanesinden bir görünüş.

Bir Gabon kadını çocuklarıyle.

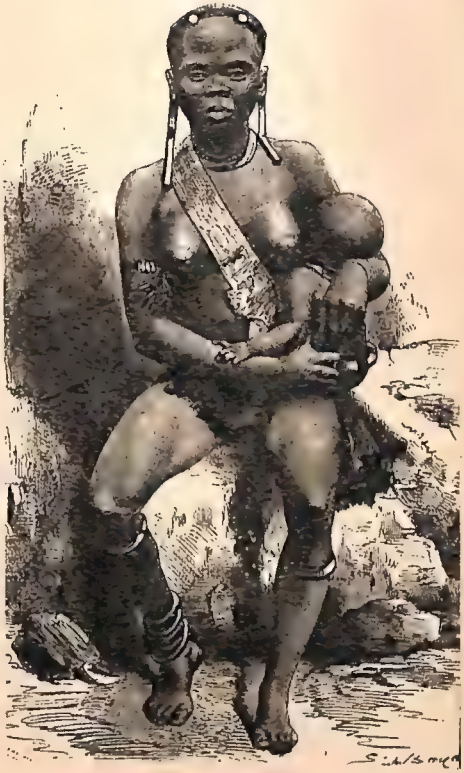

Bir yerli kadın ve çocuğu.

Sorular :

- Sıkıntıların da iyi tarafları var mı?
- Dünyamızın, bildiğimiz Ay'dan başka bir uydusu bulunuyor mu?
- Sigaranın keseye zararı ne ölçüdedir?
- Her yaşta öğrenmek nasıl mümkün olur?
- İçimizdeki kimyasal makine nedir?
- Edebiyatta sorumluluk kimin omuzunda?
- Bir mevsimde dört hayat yaşayan aktörü tanıyor musunuz?
- Aşk değişmek bilmez mi?
- Moda olan nedir?
- Pompei'nin son günlerini biliyorsunuz, ya ilk günleri nasıldı?
- Beynimizin gücünü artırabilir miyiz?
- Yeniden Zeplin devrine mi dönülüyor?
- Hayat kaç yaşında başlar?

Bu soruların ve daha birçok başka soruların

Cevapları

Ayna

Dergisinde

Haziran sayısı çıktı

AYLIK DERGİ

HERKESİN DERGİSİ

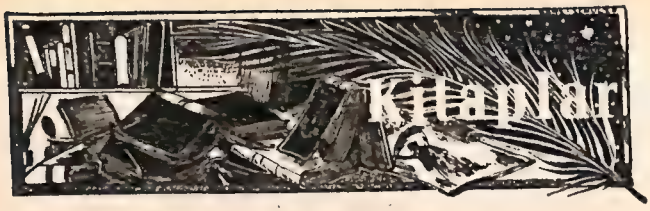

Arasında

Nihad Sâmî Banarlı

Kubbealtı Akademi Mecmuası

Kubbealtı Akademi Mecmuası, Müdür: Nihad Sâmî BANARLI, Istanbul, Baha Matbaası, her sayı 80 sayfa ve 5 TL.

Türk edebiyatı tarihinin büyük otoritesi Nihad Sâmî Banarlı, üç aylık bir edebî mecmua yayınlamaya başladı. Mecmuanın ocak ve nisan aylarına ait ilk iki sayısını gördük. Orhan Seyfi Orhon, Faruk Nafiz Çamlıbel, Nihad Sâmî Banarlı, Sâmiha Ayverdi, Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Ekrem Hakkı Ayverdi, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Fevziye Abdullah Tansel, Prof. Dr. Kaya Bilgegil gibi pek değerli imzalar, ilk iki sayıda yer alıyor. Mecmua, yamyam dili hâline gelmek üzere bulunan muhteşem, zengin ve güzel Türkçe'nin, gerçek Türk dilinin ve edebiyatının, Istanbul şivesinin müdafaasını da yapıyor. Nihad Sâmî Banarlı, şöyle diyor:

«Milletlerin edebiyatları, ortak medeniyetlerin; dilde, sanatta ve ideolojide iştiraki zarurî; fikir, kültür ve estetik değerlerine yüz çeviremezler.

«Medeniyetler, kabûl edildikleri ülkelere, çok kere, dilleriyle, kelimeleriyle; fikirleri ve felsefeleriyle; edebî nevileri ve şekilleriyle; îmânları ve her türlü medenî hamleleriyle birlikte girerler. Girdikleri yerlerden de her medeniyette yaşayacak kudrete sahip, birtakım, dil, kültür ve sanat mirasları alırlar.

«Ancak, bu karşılıklı alış verişler, hiçbir milleti kendi millî zevkından, millî mizacından, millî ve tarihî değerinden, kısaca, milliyetinden uzaklaştıramaz. Her millet, kendi dil, kültür, sanat ve medeniyet tarihinin, kendi zevkiyle işlemiş miraslarını (bir soysuzlaşma felâketine uğramadığı müddetçe) muhafaza eder.

«Bunları muhafaza ettiği müddetçe de haysiyetli millet olma vasıflarını taşır.

«Türk sanat ve edebiyatı, müşterek İslâm medeniyeti asırlarında, tabiî bir tesir ve taklit devresi geçirmiştir. Bunun yanında, İslâmî Türk edebiyatı, daha ilk anlardan başlıyarak millî bir çehre takınmaya başlamış ve Türkler, yeni sanat dünyasına, aşağılık duygularına kapılarak değil, tam mânâsıyle yukarılık duyguları içinde girmişlerdir.

«Önce, dile girmesi zarurî kelimelere, bu kelimeler hangi dilden gelirse gelsin, bir ses ve mânâ millîliği vermeye başlamışlar; edebî eserlerini, Türk dilinin kendi millî yapısı, millî mirası içinde vermişlerdir. Yabancı dil ve yabancı kültür tesirlerinin hiçbirisi, hiçbir devirde, Türkçe'nin kendi millî, tarihî ve üstün mantıklı cümle yapısını değiştirememiştir.

«Bir dilin sesi ve mimarîsi millî olduğu ve millî kaldığı müddetçe de, o dil, başkalarından ne ölçüde kelime ve terim alırsa alsın, mutlaka millî bir dildir. Çünkü millî dil, dar ve mahdut bir kelime taassubu değil, bir millî söyleyiş hâdisesidir.

«Bugün, en az 12 asırlık yazılı Türk edebiyatı eserlerine harcanan Türk emeğini, Türk zevkini, Türk duygu ve düşüncesini hiçe saymıya hakkımız yoktur».

Âzerî Türkçesi

Prof. Dr. Muharrem Ergin

Prof. Dr. Muharrem ERGİN, **Âzerî Türkçesi**, Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1.633, Edebiyat Fakültesi Basımevi, Istanbul, 1971, 256 + XVI sayfa, 24 TL.

Âzerî Türkçesi, Türk dilinin ve lehçelerinin en büyük otoritelerinden biri olan Edebiyat Fakültesi Türkoloji profesörlerinden Dr. Muharrem Ergin'in son kitabı. Eserin gayesi, türkoloji talebesine ve aydınlara, Âzerî lehçesinin hususiyetlerini, grameri ve bol örnekleriyle tanıtmak. Bilindiği gibi Âzerî lehçesi, 3 Oğuz lehçesinden (Osmanlı, Âzerî, Türkmen) biri ve Osmanlı (Türkiye) lehçesine en yakın olanıdır. Bu lehçe, Türkiye'mizin bazı bölgelerinde, meselâ Kars'ta da hâkim olduğu için, bize asla yabancı değildir. Âzerî türkülerinden bol örnekler, her gün radyolarımızda duyulmaktadır. Esasen Osmanlı ve Âzerî lehçeleri, XIII. asırda birbirinden ayrılmıştır. Daha önce, tek bir Oğuz lehçesi vardı. Bugün Âzerî Türkçesi, Kuzey ve Güney Âzerbaycan'da, Kuzey ve Kuzeydoğu Irak'ta, İran'ın Hemedân, Hâmse gibi eyâletlerinde, Doğu Anadolu'nun bazı yerlerinde hâkimdir. Elimizdeki pek değerli eserin müellifi Prof. Ergin şöyle diyor:

«Âzerî ve Osmanlı sahaları arasındaki farklar hem konuşma dilinde, hem yazı dilinde görülür. Ancak bu farklar esas itibarıyle konuşma dilinde kalmış, ayrılıklar Âzerî sahasında eskiden beri yazı diline fazla intikal etmemiş, Âzerî sahası Batı Türkçesi'nin esas yazı dili çizgisini teşkil eden Osmanlı yazı dili çizgisinin paralelinden dışarı çıkmamıştır. İki sahadaki eserler arasında görülen ufak tefek farklar hep, bir yazı dilinin iki uzak bölgesi arasında görülen mahallî ayrılıklar çerçevesinde kalmış, Âzerî ve Osmanlı Türkçeleri günümüze kadar hiçbir zaman iki ayrı yazılı dil hâline gelememiş, daima aynı yazı dilinin iki ayrı dairedeki görünüşünü teşkil etmişlerdir. Bu iki görünüş ayrı siyasî idarelere, ayrı sosyal çevrelere ve ayrı kültür merkezlerine bağlı olan iki sahada, yazı dili disiplininin bugünkünden farklı olarak mahallî tesirlere açık bulunduğu devrelerin tabiî bir tezahüründen başka bir şey değildir. XX. asrın başında bir aralık Osmanlı edebiyatının Âzerî edebiyatı üzerindeki tesirinin artması dolayısıyle, yazı dilinin Âzerî ve Osmanlı cephesi büsbütün birleşme yoluna gitmiştir. Esasen bu devirde bütün Türk ülkelerinde Osmanlı rüzgârı esmiş, kuzey, doğu ve batı, bütün Türklük sahalarında tek bir yazı dili olarak Osmanlı Türkçesi'nde birleşme çereyanı büyük bir kuvvet kazanmış, başta Gaspıralı olmak üzere birçok Türk kültür birlikçileri tarafından başarıyle tatbik sahasına konulmuştur. Fakat bugün durum biraz daha başkadır. Yazı dili olarak Âzerî Türkçesi, bugün Osmanlı sahasından yani Türkiye Türkçesi'nden en çok ayrıldığı bir devreye girmiştir. Buna rağmen Âzerî Türkçesi ile Türkiye Türkçesi bugün de yazı dili olarak, gramer yapısı bakımından iki ayrı müstakil yazı dili hâline gelmiş değildir. Ve Âzerî yazı dili Osmanlı paralelindeki tarihî ve tabiî gelişmesine devam etmektedir. — İki saha arasındaki farklar şüphesiz Âzerî ağız hususiyetlerinin yazıya geçirilmesinden doğmaktadır.

Fuzûlî'yi ve Hatâî'yi (Şâh İsmail) yetiştiren **Dede Korkut Kitâbı**'nın yazıldığı bu büyük Türk edebî lehçesi, Prof. Ergin'in eserinde, bütün hususiyetleriyle tasvir edilmektedir. **Y. Ö.**

Her Bizansa Bir Fâtih

Mustafa Necati Sepetçioğlu

Mustafa Necati Sepetçioğlu, **Her Bizans'a Bir Fâtih,** İstanbul 1972; Ötüken Yayınevi, Ahmet Sarı Matbaası, 92 sayfa, 5 lira.

Hikâye, roman ve tiyatro türlerinde çok değerli eserler vermiş olan Sepetçioğlu'nun yeni bir tiyatro eseri.

Gerçi edebî eserlerde tarihî konular sık sık işlenmiştir. Daha çok tiyatroda; tarihin çok defa şa'şaası, tarihin karanlıklarında veya aydınlığında cereyan etmiş olan ve tiyatro yazarı kadar, tiyatro seyircisine de cazip gelecek şahıslar, olaylar, şahıslarla olayların bağlantısı, aranılan mevzular hâlinde kullanılagelmiştir. Fakat bu tip eserlerin ekserisi ya tarihî hâdiseleri belli bir açıdan görmüş, yahut da yine belli bir açıdan yorumlamaya çalışmıştır. Batı'da, her hususta tam bir edebî hüviyeti olan ve normal bir çizginin üstünde bir sanat değerine ulaşmış tarihî hâdiseleri mevzu edinmiş eserler pek çoktur; buna karşılık Türk edebiyatında bu tip eserler azdır.

Halbuki bu, bir yazar için en tehlikeli çıkıştır. Zira milletler ancak millî edebiyatları var olduğu müddetçe, millî kültürlerinin zenginliği nisbetinde milletlerarası varlığını koruyabilirler. Millî edebiyatın karakteristiği ise, o milletin benliği ve karakteridir.

Daha önce yine bu sayfalarda Kilit adlı romanını tanıttığımız Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun, mevzuunu tarihten alan eserleri, bize, bir yazarın tarihi nasıl bir süzgeçten geçirip, nasıl yorumlanması gerektiğini en güzel örnekler hâlinde veren eserlerdi. Tarih içinde yer etmiş insanların ve olaylar dizisinin bugün için nasıl bir ışık olması lâzım geldiği ve bir yazarın tarihi yorumlarken ve bakış açısını tesbit ederken, nasıl bir millî edebiyat yaratabileceğini biz bu iki eserle görmüştük. «Her Bizans'a Bir Fâtih» adlı eserinde ise yazar, İstanbul'un fethini alışılanın dışında çok değişik ve orijinal bir şekilde, tiyatro eseri hâlinde vermektedir. «Her Bizans'a Bir Fâtih», bir cemiyetin nasıl yavaş yavaş dejenere olduğunu; bu şekilde dejenere olan veya bilhassa dejenere edilen, ettirilen her cemiyetin nasıl bir Fâtih beklemekte olduğunu çok canlı sahnelerle anlatmaktadır. Bununla beraber, milleti ile beraber çöken bir imparator ve yine milletinin aslî cevherlerinin sağlamlığı yüzünden yükselen bir padişah, Sepetçioğlu'nun eserini dengelemektedir. Bu aslî cevherler yazara göre, îmân, ilim ve adalet anlayışı, insana ve emeğe değer verme ve topyekûn insanı değerlendirme eğilimidir. Eserin baş şahsiyeti Fâtih, aynı zamanda dün de, bugün de, yarın da devamlı olan insanın araştırıcı zekâsını, irâdesini, îmân gücünü ve güzel hislerini bir padişah gururunda senbolize ederken, Bizans imparatoru, süflî endişelerin, kararsızlıkların, insanın yalana açık tarafının timsali hâlinde terazinin öteki kefesini doldurur. Her iki sarayın durumu: Fâtih - Ulubatlı Hasan - Molla Gürânî üçlüsünde sağlam, milletiyle irtibat kurmuş olarak; Bizans İmparatoru - Sprîdon - Kardinal İzidor üçlüsünde, milletinden uzaklaşmış ve yabancı hâkimiyetine açık olarak verilmiştir.

Modern ve sağlam bir tiyatro tekniği ile örülmüş olan eserin en orijinal tarafı ise, 500 yıl önceki hâdiselerin günümüzdeki hâdiselerle izahıdır. Bütün bunlar, fevkalâde diyaloglar ve çok güzel bir tiyatro diliyle anlatılmaktadır. Ne uydurma, ne eskimiş: Pırıl pırıl bir Türkçe, kendi ana dilimiz.

V. V.

Kültür kitaplığınızın büyük bir eksiğini karşılayan kitaplar... bir roman gibi merakla okunacak hikâyelerle dolu, baştan başa renkli resimlerle süslü albüm şeklinde hayat hikâyeleri...

ÇAĞLAR BOYUNCA
BÜYÜK ADAMLAR

Renkli resimlerle süslü nefis albümler

35 LİRA

DOĞAN KARDEŞ YAYINLARI

Genel dağıtım: BATEŞ

BEETHOVEN
NAPOLEON
V. HUGO
K. KOLOMB
CHOPIN
SEZAR
GOETHE
GALILE
WASHINGTON
DANTE

TARİHE AKAN BİR AY

Nisan 1972

2 NİSAN

Orgeneral Semih Sancar'ın, CHP Genel Başkanı İnönü ve parti yetkili mercilerinin askerî savcılarla ilgili iddialarına verdiği cevap bütün sıkıyönetim komutanlarınca benimsendi.

3 NİSAN

Cumhurbaşkanı Sunay, parti liderlerine gönderdiği bir muhtırada, siyasî tartışmaların, seçim propagandası mahiyetindeki siyasî faaliyetin durdurulmasını istedi.

6 NİSAN

Anayasa mahkemesi, üç eşkıyânın idamı hakkındaki kanunu usûl yönünden iptâl etti.

7 NİSAN

Parti liderleri, Cevdet Sunay'a menfî cevap verdi.

● Vietnam'da son yılların en kanlı savaşları başladı. Kuzey Vietnam ilerliyor.

10 NİSAN

İran'ın Fîrûzâbâd ve Jahrum şehirleri vukubulan şiddetli deprem neticesi yerle bir oldu. 4.000 ölü var.

11 NİSAN

S.S.C.B. Yüksek Şûrâ Prezidyumu Başkanı Podgorni, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

● CHP'de olağanüstü kurultay çalışmaları devam ediyor.

14 NİSAN

Ankara'daki temaslarını bitiren Podgorni, İstanbul'a geldi. Podgorni ve beraberindekiler, daha önce İzmir'i ziyaret ettiler.

16 NİSAN

Birleşik Amerika'nın beşinci defa Ay'a insan götürmeyi hedef tutan Apollo 16'nın seferi başladı. Uzay kapsülünde John Young, Thomas Mattingly ve Charles Duke adlı astronotlar bulunuyor.

● Bafa gölünde geziye çıkan öğrencilerin bindiği motor devrildi. 6 öğrenci öldü.

17 NİSAN

Podgorni, resmî ziyaretini bitirerek Türkiye'den ayrıldı. Rusya, ENOSİS'e karşı olduğunu ilân etti.

● Başbakan Erim istifa etti. Başbakanlığa, yeni başbakan tayin edilinceye kadar, Millî Savunma Bakanı Ferit Melen vekâlet edecek ve eski bakanlar kurulu vazifesi başında kalacak.

20 NİSAN

Apollo 16 uzay aracı, Ay çevresinde yörüngeye girdi ve «Orion» diye adlandırılan Ay aracı, Ay'ın dağlık kesiminde tesbit edilen yere indi. Orion'da Charles Duke ve John Young var. Astronotlar'ın Ay'da kalacağı 3 gün içinde, T. Mattingly, Ay'ın etrafındaki yörünge uçuşlarına devam edecek.

21 NİSAN

Ay yüzünde çalışmalarına devam eden iki Amerikalı astronotla birlikte Ay'a inen dünyalı sayısı, 10'u buldu. Charles Duke ve John Young, Ay otomobili ile 9 kilometre dolaştılar.

23 NİSAN

Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı, bütün yurtta kutlandı.

24 NİSAN

Amerikalı astronotlar, Ay yüzünde 71 saat 2 dakika kaldıktan sonra havalanarak, ana kabinle birleştiler.

25 NİSAN

Dünyaya dönüş yolculuğuna başlayan uzay aracındaki astronotlardan Thomas Mattingly, ana kabinden uzaya çıktı, 62 dakika uzayda kaldı ve aracın arka tarafındaki film makaralarını alarak geri döndü.

29 NİSAN

Yeni kabineyi kurmaya Suat Hayri Ürgüplü memur edildi. Çalışmalarına Süleyman Demirel'le görüşerek başlayan Ürgüplü, diğer parti liderleriyle de görüşecek.

KARİKATÜR

Birinci kadın dokto
«Şimdi uyuyor; ama b
rlz bir iyileşme var; b
raz önce bana gezm
teklif etti».

İkinci kadın dokto
«Yok canım!... Herhâld
sayıklamış olacak!...»

(1907)

Nuh'un gemisindeki zürafanın başının dönmeye başladığının resmidir.

Dilenci: «Allah razı olsun, inşaallah Cennet'te buluşuruz!»
Faytondaki hanım: «Aman Allah'ım! Durma, sür arabayı John!»

(1857)

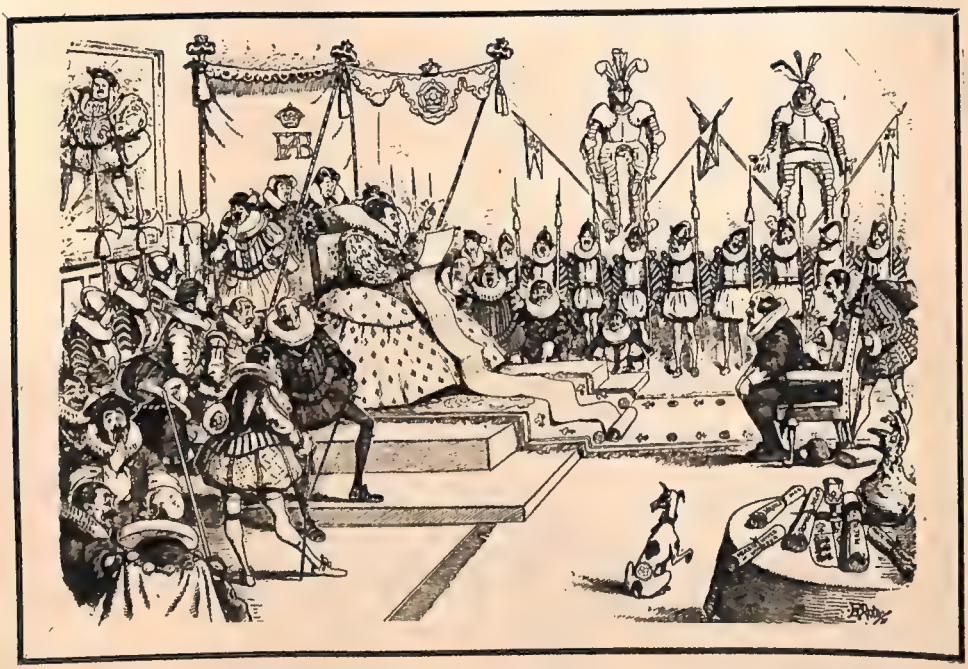

Şimdi de Kraliçe Elizabeth, Shakespeare'e kendi eseri olan birkaç mısra okuyacak.

(1896)

R. H. Uzunoğlu (Cihangir - İstanbul)

18 Mart Çanakkale zaferimizin yıldönümü münasebetiyle radyo ve televizyonlarımızda söylenenler çok yanlıştı. Mecmuanızda bu mevzuda çıkan makale de yetersizdi.

Tenkidlerinizde haklısınız. Mevzu mühim ve çok geniştir. Daha büyük makaleler hâlinde işlenmeliydi. Tetkiklerinizden ve nezaketinizden dolayı sizi tebrik ederiz. Tetkik ettiğiniz mevzularda bize yazı gönderirseniz basılabileceğini sanıyoruz.

Niyazi Önder (Ulus - Ankara)

Bu sütunlarda sorduğum bir suale cevabınız çıktı. Fakat sualimi değiştirerek koymuşsunuz. Sonra ben hususî cevap istemiştim. 100 kuruşluk posta pulu masrafından kaçınmışsınız.

Çok hususî durumlar dışında mektupla cevap vermiyoruz ve bu hususu sütunlarımızda sık sık tekrarladık. Sizin sualiniz de İstiklâl Marşı'mızın tarihine aitti ve hususî cevaba ihtiyaç göstermiyordu. Sualleri aynen, kelimesi kelimesine tekrarlamak gibi bir mecburiyetimiz yoktur. Bu sütunlarda çıkan cevapları yalnız sual sahipleri değil, bütün okuyucular okuyor. Hattâ gelen pek çok mektuptan, mecmuamıza, bu sütunlardan başlıyarak okuduklarını anlıyoruz. Sualler bazan çok uzun ve anlaşılması kolay olmayacak derecede karmaşık ifadeli yazılıyor. Daha geniş bir okuyucu kitlesine hitab edebilmek için, özünü değiştirmeksizin kısaltıp, bir şekle sokuyoruz. Bunu bütün dünyadaki mecmua ve gazeteler böyle yaparlar.

Hasan Badar (Fatih - İstanbul)

Osman Gazi'nin büyükbabası ve Ertuğrul Gazi'nin babasının Süleyman - Şâh değil, Gündüz - Alp olduğunu, Fırat'ta boğulma ve Câber kalesine gömülme hikâyesinin bir gelenek bulunduğunu yazdınız. Halbuki başta Hammer olmak üzere, görebildiğim bütün kitaplar, Süleyman-Şâh hikâyesini doğru olarak kaydediyor ve Ertuğrul Gazi'nin babası olduğunu söylüyorlar.

Gerçek, son 30 yılda anlaşılmıştır. Fakat yeni kitaplar da, tarih ilminin son durumunu bilmedikleri için, çok defa, eski geleneği tekrarlıyorlar. Hammer'de de tabiatıyle böyledir. Zira Hammer, eserini bir buçuk asır önce yazmıştır. O sırada ve çağımıza kadar, Süleyman - Şâh meselesi gerçek sanılıyordu. Hattâ yalnız kaydettiğiniz gibi Sultan Abdülaziz değil, bütün Osmanlı ailesi, atalarının adını Süleyman - Şâh olarak biliyorlardı.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Nuri Abaç (Sıhhiye - Ankara)

Zağralı Râcî Efendi'nin «Târihçe-i Vak'a-i Zağra» adlı ilgi çekici eserini mecmuanızda yayınlıyamaz mısınız?

İsteğinizi not ettik.

Turgut İlhan (Samağır - Bünyan - Kayseri)

Turancılık ne demektir? Attila'nın askerleri ve halkı ne oldu? Bulgar Türkleri ne demektir?

«Turancılık», Türk ırkını tek devlet hâlinde toplamak isteyen ideolojiye verilen addır. Hattâ

geniş mânâda, yalnız Türkler değil, Macarlar, Moğollar, Mançular, belki Finler gibi bütün Tûrânî kavimler bir araya toplanmak istenir. «Turan» (Farsça: Tûrân), Farsça'da «Türk yurdu, Türkistan» demektir ve «İranlılar'ın yurdu» demek olan «İrân» kelimesinin mukabilidir. İran millî destanı olan «Şeh - Nâme»de îran ile Turan'ın İlkçağ'daki asırlar süren mücadeleleri anlatılır. Bizde İttihad ve Terakki, iktidara iyice yerleştikten sonra Turancı akımı benimsemiş ve başta Ziyâ Gökalp olmak üzere bazı fikir, edebiyat ve sanat adamlarımız bunun öncülüğünü yapmışlardır. İttihad ve Terakki, Birinci Cihan Savaşı'na, Türkiye'yi Turan yapmak için girdiğini iddia etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan gayrı Türk, hattâ bir kısım Türk ülkeleri koparılınca, İttihadçılar, Asya'daki geniş Türk ülkelerinin kendi hakları olduğunu savunmuşlardır.

Attila 453'te öldükten sonra, imparatorluğu dağıldı. Attila imparatorluğunda Hun Türkler'i, çeşitli kavimlere askerî bakımdan hâkim bir azınlıktı. Attila'dan bir müddet sonra Doğu Avrupa'da, hattâ Orta Avrupa ve Balkanlar'da, başta Avar imparatorluğu olmak üzere, çeşitli Türk devletleri kuruldu. Hunlar, bu devletlerin tab'aları oldular.

Bulgarlar, Türk kavimlerinden biridir. Bir kısmı Volga boyuna yerleşmiş, bir kısmı da sonradan Tuna'nın güneyine bugünkü Bulgaristan'a gelmişlerdi. Burada kudretli bir Türk devleti kurdular. Fakat hâkim oldukları Slav kitlesi içinde azınlıktılar. Zamanla bu kitle içinde eridiler ve Türkçe'yi unutarak bir Slav dili olan bugünkü Bulgarca'yı konuşmaya başladılar. Bulgar hanları da Hıristiyan Ortodoks olunca devlet, Türklük vasfını kaybetti ve bir Slav teşekkülü hâline geldi.

Timuçin Kitaplı (Edirne)

Dünyada ne kadar Müslüman var?

Şu anda dünyada 700 milyon kadar Müslüman olduğu tahmin ediliyor. En fazla Müslüman nüfuslu devletlerin sırasıyle Müslüman nüfusları şöyledir: İndonezya'da 106,5 milyon, Pâkistan ve Bengaldeş'te 98,3 milyon, Hindistan'da 84 milyon, Çin 40, Sovyetler Birliği 37,1, Nijerya 36,9, Türkiye 36,5, Mısır 30,1, İran 28,5, Afganistan 17, Fas 14,7, Sudan 13,5, Cezâyir 12,1, Habeşistan 10,5, Suûdî Arabistan 10, Irak 9,8, Malezya 6,2, Yemen 5,9, Suriye 5,2, Kenya 4,8, Somali 4,5, Tunus 4,5, Tanzanya 4,2, Çad 3,7, Nijer 3,7, Mali 3,5, Gine 3,5, Filipinler 3,4, Senegal 3,3, Yugoslavya 2,9, Ürdün 2,5, Gana 2,4, Libya 2,4, Kamerun 2,1, Madagaskar 2,1, Uganda 2, Siyam 1,9, Portekiz 1,9, Volta 1,8, Birmanya 1,8, Arnavutluk 1,6, Moritanya 1,4, Lübnan 1,2, Sierra Leone 1,2, Fildişi Sâhili 1,2, Singapur 1,2, Ummân 1,2, Fransa 1,1, Seylan 1, Bulgaristan 0,9, Viet-Nam 0,7, Almanya 0,7, Küveyt 0,6, Kamboç 0,6, Brezilya 0,5...

Bu 700 milyon Müslüman'ın takriben 650 milyonu Sünnî, 47 milyon kadarı Şiî, 3 milyon kadarı diğer mezheplerdendir. Sünnîler'in % 52'si Hanefî, % 28'i Şâfiî, % 18'i Mâlikî, % 2'si Hanbelî - Vehhâbî'dir.

Gülçin Kaya (Alaçam - Samsun)

Hangi şartlar altında Kurtuluş Savaşı'na girdik?

Lise talebesi olduğunuz için sanıyoruz bu suali bir vazife hazırlamak için sordunuz. Ancak gelen mektupları sıraya koyduğumuz için cevaplarımız biraz geç çıkıyor. Onun için burada istediğiniz genişlikte cevap versek de, vazifeniz için istifade edemiyeceksiniz. Kaldı ki, çok geniş bir sual sormuşsunuz. Millî Mücadele'ye girdiğimiz andaki şartları izah edebilmek için herhâlde birkaç sütun ister. Bu sayfalarda dar mevzulara ve birkaç cümle ile cevaplandırılacak şeylere cevap verebiliyoruz. Geniş mevulardaki istekleri işaret ediyor, bunlara ait yazılar koymaya çalışıyoruz.

Süleyman Coşkun (Muğla)

Muğla'ya Türkler ne zaman geldi ve Osmanlılar devrinde Muğla, mülkî bakımdan ne şekilde idare edilirdi?

Muğla'ya Türkler, 1071 Malazgirt zaferinden birkaç yıl sonra geldiler. Fakat bu fetih bir çeyrek asır kadar muhafaza edilebildi. 1099 Birinci Haçlı Seferi'nden faydalanan Bizanslılar, bütün Ege bölgesi ile beraber Muğla'yı da Türkler'den geri aldılar. XIII. asırda Türkler, Muğla'ya devamlı akınlar yaptılar. 1280'e doğru Selçuklu uç beylerinden Menteşe Bey, bütün Muğla bölgesini ele geçirdi ve antik adı «Karya» olan bu bölgeye adını verdi. Cumhuriyet çağına kadar Muğla vilâyeti, fâtihinin adıyle, «Menteşe» olarak anıldı. Menteşe Bey, «Menteşeoğulları» denen beyliğin de kurucusu oldu. 1390'da Yıldırım Bâyezid, bu beyliği Osmanlı topraklarına kattı. Fakat 1402 Ankara bozgunundan sonra tekrar Menteşe beyliği kuruldu. Birkaç yıl sonra yine Osmanlılar'ı metbû tanıdı ve 1425'e doğru II. Murad tarafından kesin şekilde Osmanlı birliğine katıldı. Menteşe beyliğinin taht şehri Milas iken, Osmanlılar, merkezi Muğla'ya naklettiler. Burası bir sancak (mutasarrıflık, vilâyet, il) oldu ve Anadolu beylerbeyiliğine (eyâletine) bağlandı. Tanzimat'tan sonra Aydın (İzmir) vilâyetinin (eyâletinin) sancaklarından biri hâline geldi.

Tarih Bilmecesi

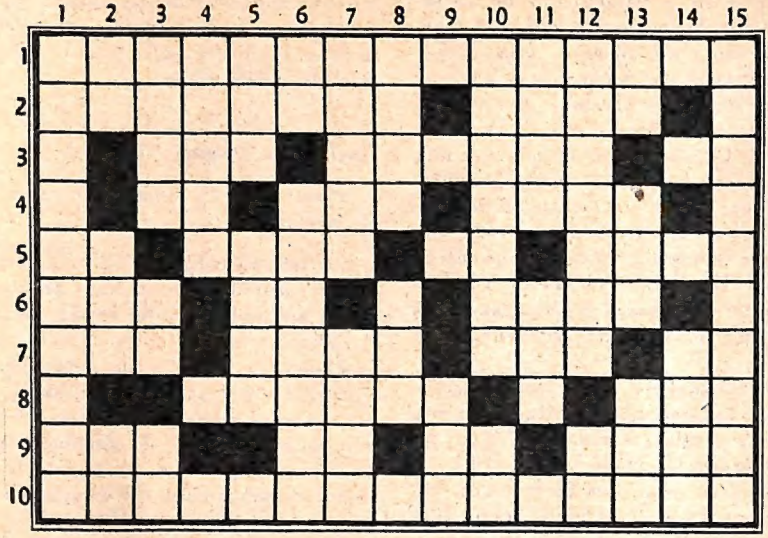

SOLDAN SAĞA: 1 — Tarihle ilgili vakalar. 2 — Sakat insan — Güney Amerika'da yaşayan deve ile akraba bir hayvan. 3 — Murad, öz ve emel — Hz. İsa'nın doğduğu tarihle ilgili — Suçu bağışlama. 4 — Şikâr — Bir sayı — Askerin eski adı. 5 — Bir ünlem — Muvafakat cevabı — Vilâeyt — Pek beceriksiz. 6 — Lisan — Bir gıda maddesi — Vâlide. 7 — Yanlış olarak Hitit anlamında kullanılan kelime — Adana iline bağlı bir ilçe — Akciğer (Arapça) — Bir ünlem. 8 — Yazıyı çizip battal et anlamına bir emir — İlkel deniz aracı. 9 — Ulak — Orduda en büyük birlik (Kısaltılmışı) — İşaret — Kitap basan şahıs. 10 — Dinimizdeki hüner ve ustalık.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Okullarda öğrenciye öğretilen ve anılmaya değerli olan geçmişteki olayların hikâyesi anlamına (İki kelime). 2 — Bir renk — İlgilendiren — Kürkü değerli küçük bir hayvan. 3 — Eski harflerde en çok kullanılan el yazısı şekli — Kimyada lityum cisminin simgesi — Vilâyet. 4 — Ulama. 5 — Olmamış meyve — Istanbul'daki spor kulüplerinden birinin adı. 6 — Bayram (Arapça - Eski söz) — Daha kötü duruma düş anlamına beddua. 7 — Bir erkek adı — Kaba konuşmada kadın. 8 — Duadan sonra söylenir — O gider kum kalır. 9 — İlgisi bulunan. 10 — Eczaneden alınan (Çoğul) — Su. 11 — Şekerli değil — Afrika'da bir nehir. 12 — Reise yakışır surette (Farsça - Eski söz) — Uzaklık ifade eden bir edat. 13 — Bir nota — Bir bağ — Ün. 14 — Çiftçi âleti. 15 — Son asır romancılarımızdan.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	E	Y	Ü	P	S	U	L	T	A	N	■	A	M	İ	İ
2	R	A	N	A	■	K	A	İ	D	E	■	M	A	R	K
3	M	■	A	D	A	N	A	■	A	Y	V	A	■	T	İ
4	E	K	L	İ	■	L	E	R	■	■	E	■	Ç	İ	Y
5	N	E	■	Ş	■	A	T	A	M	A	K	■	Ö	C	Ü
6	İ	S	M	A	İ	L	■	B	A	N	İ	■	K	A	Z
7	S	E	■	H	■	İ	R	A	K	■	L	A	M	■	E
8	T	■	İ	L	■	K	A	T	A	R	■	R	E	■	L
9	A	H	R	A	M	■	M	■	L	A	L	A	■	İ	L
10	N	U	S	R	E	T	İ	Y	E	C	A	M	İ	S	İ

Geçen sayının halli:

Bu dönüş doğru mudur?

Hayır, Yanlıştır.

Bu işaretin konulduğu yerlerde sağa dönüş yapmak yasaklanmıştır.
Bu trafik kuralına uymakla birçok kazalar kolaylıkla önlenmiş olur.

DOĞAN SİGORTA
SİZİN SİGORTANIZ

2451

Yılın En Önemli Kitabı

Fotoğraflarla

ATATÜRK'ÜN HAYATI

(Doğumundan Ölümüne Kadar)

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 16.2.1972 tarih ve 10487 sayılı kararı ile ilgililere tavsiye edilmiştir.

Bu kitapta Atatürk'ün hayatını bir foto roman gibi takip edebilir ve hayatının her safhasına ait resimlere bir anda sahip olabilirsiniz. İlkokullara, ortaokullara, derneklere, müesseselere hediye edilebilecek en güzel kitap.

Hayat mecmuasının zengin Atatürk arşivinden
528 resim, 384 sayfa, renkli, sağlam bir cilt içinde.

Doğan Kardeş Yayınları Fiyatı 50 Lira Tevzi Yeri: Bateş.